

ГРОМАДСЬКА НАУКОВА ОРГАНІЗАЦІЯ
«ФУНДАЦІЯ ПУБЛІЧНО-ПРАВОВИХ ІНІЦІАТИВ»

**ДНІПРОВСЬКИЙ
НАУКОВИЙ ЧАСОПИС
ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ,
ПСИХОЛОГІЇ, ПРАВА**

Випуск 1

Видавничий дім
«Гельветика»
2025

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Рагімов Фаїр Вагіф огли, кандидат наук з державного управління, доцент кафедри адміністративного права, процесу та адміністративної діяльності, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, член правління ГНО «Фундація публічно-правових ініціатив»

Голова редакційної колегії:

Баштанник Віталій Володимирович, доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри державного управління і місцевого самоврядування, Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», член правління ГНО «Фундація публічно-правових ініціатив»

Члени редколегії:

Аршава Ірина Федорівна, доктор психологічних наук, професор, професор кафедри музикознавства, композиції і творчої майстерності, Дніпропетровська академія музики імені М. Глінки

Баштанник Оксана Віталіївна, кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри історії та політичної теорії, Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»

Бохонкова Юлія Олександрівна, доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології та соціології, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

Васильєва Наталія Вікторівна, доктор наук з державного управління, доцент, професор кафедри регіональної політики Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Гладій Олександр Васильович, кандидат юридичних наук, адвокат, арбітражний керуючий, співзасновник та директор ТОВ «Юридичне агентство «Абсолют»

Драган Ірина Василівна, доктор наук з державного управління, старший науковий співробітник, професор кафедри менеджменту закладу вищої освіти Університет трансформації майбутнього

Золотухіна Лілія Олександрівна, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри цивільно-правових дисциплін, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Калмикова Лариса Олександрівна, доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології і педагогіки дошкільної освіти, Університету Григорія Сковороди в Переяславі

Карпа Марта Іванівна, доктор наук з державного управління, професор кафедри публічного управління та адміністрування Університету Григорія Сковороди в Переяславі

Купіна Людмила Францівна, доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри правознавства та галузевих юридичних дисциплін соціально-правового факультету, Український державний університет імені Михайла Драгоманова

Липовська Наталія Анатоліївна, доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри державного управління і місцевого самоврядування, Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»

Логвиненко Борис Олексійович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного права, процесу та адміністративної діяльності факультету підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Лозицька Ірина Олександрівна, кандидат наук з державного управління, суддя Дніпропетровського окружного адміністративного суду

Лосівська Ольга Геннадіївна, доктор психологічних наук, доцент, професорка кафедри психології та соціології, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

Марченко Олеся Володимирівна, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри цивільного, трудового та господарського права, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Новак Анатолій Миколайович, доктор наук з державного управління, кандидат економічних наук, заступник директора, Національне антикорупційне бюро України

Павленко Людмила Володимирівна, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов, Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»

Попелюшко Роман Павлович, доктор психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології та соціально-гуманітарних дисциплін Державного університету інфраструктури та технологій

Потіп Микола Миколайович, доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри цивільного, господарського та екологічного права, Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»

Приліко Сергій Михайлович, доктор наук з державного управління, доцент, в.о. завідувача кафедри публічного управління, менеджменту інноваційної діяльності та дорадництва Національного університету біоресурсів і природокористування України

Ромін Андрій Вячеславович, доктор наук з державного управління, професор, начальник факультету пожежної безпеки, Національний університет цивільного захисту України

Терханов Федір Іванович, кандидат наук державного управління, доцент кафедри державного управління і місцевого самоврядування, Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», заступник начальника Головного управління Державної податкової служби у Дніпропетровській області

Валентина Дьякон, Dr.sc.admin., ас. професор, проректор з навчальної роботи, Університет прикладних наук ISMA, Латвія

Євгенія Дехтяр, Dr.oec., ас. професор, проректор з академічної роботи, директор бакалаврської навчальної програми «Управління підприємницькою діяльністю в туризмі», Університет прикладних наук ISMA, Латвія

Роман Грмо, Assoc.prof., PaedDr. Ing., PhD., MBA, ING-PAED IGIP, доцент, проректор по якості і розвитку, начальник управління, Університет DTI, Дубниця-над-Вагом, Словаччина

Петр Якубек, Doc., Ing., Mgr., PhD, Університет DTI, Дубниця-над-Вагом, Словаччина

На підставі Наказу МОН України від 09.02.2021 № 157 (додаток 4)
журнал включено до категорії «Б» Переліку наукових фахових видань України
зі спеціальностей С4 – Психологія, D8 – Право, D4 – Публічне управління та адміністрування.

Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа: Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 864 від 21.03.2024 року. Ідентифікатор медіа: R30-03644.

Мови розповсюдження: українська, англійська, німецька, польська, іспанська, французька.

Офіційний сайт видання: www.chasopys-ppp.dp.ua

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1

ТЕОРІЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ

Дзяна Г. О., Дзяний Р. Б.

РОЛЬ ВІДКРИТИХ ДАНИХ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРИНЦИПУ ПУБЛІЧНОСТІ
В СУЧАСНИХ УМОВАХ УКРАЇНИ.....7

Макуріна О. А., Макурін А. А.

ВПЛИВ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ НА СИСТЕМУ ВИЩОЇ ОСВІТИ: АНАЛІЗ ПРОЦЕСУ
РЕЛОКАЦІЇ НА АКАДЕМІЧНУ НАСТУПНІСТЬ ТА ІНСТИТУЦІЙНУ СТІЙКІСТЬ.....13

Шевчук О. О.

УПРАВЛІНСЬКІ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ СФЕРИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я: УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ.....20

РОЗДІЛ 2

МЕХАНІЗМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Блінова Г. О.

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ РЕГІОНАЛЬНОЇ
ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ У КОНТЕКСТІ АНТИКОРУПЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА.....25

Гавриленко А. С.

НАЦІОНАЛЬНА АНТИКОРУПЦІЙНА ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ:
ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПУБЛІЧНОУПРАВЛІНСЬКОГО МЕХАНІЗМУ.....33

Дзюрах Ю. М., Вербицька Г. Л., Ратушний В. Є.

ПУБЛІЧНО-УПРАВЛІНСЬКІ МЕХАНІЗМИ ВІДНОВЛЕННЯ ЖИТЛОВОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ
В ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД: СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ ТА ВИКЛИКИ.....40

Макурін А. А.

ЕФЕКТИВНА ПУБЛІЧНА ВЛАДА БЕЗ КОРУПЦІЇ: ЕКОНОМІЧНА
ТА АНТИКОРУПЦІЙНА ПОЛІТИКИ У РОЗБУДОВІ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ.....49

Оргієць О. М., Романчук С. Ю.

ОСВІТНІ СТАНДАРТИ ЯК ІНСТРУМЕНТ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ОСВІТИ
В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....54

Поступна О. В., Куля О. М.

МЕХАНІЗМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ІНКЛЮЗИВНОЮ ОСВІТОЮ:
СТАН, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ.....61

Таран Є. І.

ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ НОВОГО СВІТОВОГО ПОРЯДКУ.....68

РОЗДІЛ 3

ПСИХОЛОГІЯ

Аршава І. Ф., Баратинська А. В.

МОЖЛИВОСТІ ІМПЛІЦИТНОЇ ОЦІНКИ ЕМОЦІЙНОЇ СТІЙКОСТІ ЛЮДИНИ
ЗА ХАРАКТЕРОМ ЇЇ АФЕКТИВНИХ РЕАКЦІЙ ПРИ ОВОЛОДІННІ ІНОЗЕМНОЮ МОВОЮ.....76

Kulyniak S. L.

PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF EFFECTIVE PUBLIC LEADERS:
A BASELINE STUDY BASED ON A DIAGNOSTIC SURVEY IN PUBLIC ADMINISTRATION.....82

Талаур С. Є., Дикун В. Г., Кириченко А. В.

ВИЗНАЧЕННЯ ФІКСОВАНОГО ЗНАЧЕННЯ КОЕФІЦІЄНТІВ ВАЖЛИВОСТІ ОЦІНОЧНИХ
КОМПОНЕНТІВ МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО СТАНУ ОСОБОВОГО СКЛАДУ.....88

Чернякова О. В., Гришко О. Д., Палій А. М.

МЕТОДИ ТА ТЕХНІКИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ У КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ.....93

РОЗДІЛ 4

ПРАВО

Дерев'янка К. В.

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ БЕЗПІЛОТНИХ ЛІТАЛЬНИХ АПАРАТІВ

З ОГЛЯДУ НА ЗАХИСТ ПРАВА НА ПРИВАТНІСТЬ.....100

Ivanova R. Yu.

THE ROLE OF INTERNATIONAL ORGANIZATIONS IN TAX AND CUSTOMS LEGAL

RELATIONS: GLOBAL GOVERNANCE AND IMPLICATIONS FOR UKRAINE.....105

Іванцов В. О.

АДМІНІСТРАТИВНА ТА КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

ЗА ХУЛІГАНСТВО: ПРОБЛЕМИ РОЗМЕЖУВАННЯ.....110

Туровець Ю. М.

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ СУБ'ЄКТНОГО СКЛАДУ ВІДНОСИН З НАДАННЯ

АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ У СФЕРІ БУДІВНИЦТВА.....119

CONTENTS

SECTION 1

THEORY OF PUBLIC MANAGEMENT AND ADMINISTRATION

Dziana H. O., Dzianyi R. B.

THE ROLE OF OPEN DATA IN ENSURING THE PRINCIPLE OF PUBLICITY
IN THE MODERN CONDITIONS OF UKRAINE.....7

Makurina O. A., Makurin A. A.

THE IMPACT OF ARMED CONFLICT ON THE HIGHER EDUCATION SYSTEM:
ANALYSIS OF THE IMPACT OF RELOCATION ON ACADEMIC LEGACY
AND INSTITUTIONAL SUSTAINABILITY.....13

Shevchuk O. O.

MANAGEMENT STRATEGIES FOR HEALTHCARE DEVELOPMENT:
UKRAINIAN REALITIES.....20

SECTION 2

MECHANISMS OF PUBLIC ADMINISTRATION

Blinova H. O.

CURRENT CHALLENGES AND PROSPECTS OF PUBLIC ADMINISTRATION
IN THE FIELD OF REGIONAL ENVIRONMENTAL POLICY
IN THE CONTEXT OF ANTI-CORRUPTION LEGISLATION.....25

Havrylenko A. S.

NATIONAL ANTI-CORRUPTION POLICY IN UKRAINE:
FEATURES OF THE FORMATION OF THE PUBLIC ADMINISTRATION MECHANISM.....33

Dziurakh Yu. M., Verbytska H. L., Ratushnyi V. Ye.

PUBLIC ADMINISTRATION MECHANISMS FOR HOUSING INFRASTRUCTURE RECOVERY
IN THE POST-WAR PERIOD: STRATEGIC PRIORITIES AND CHALLENGES.....40

Makurin A. A.

EFFECTIVE PUBLIC GOVERNMENT WITHOUT CORRUPTION:
ECONOMIC AND ANTI-CORRUPTION POLICIES IN DEVELOPING THE RULE OF LAW.....49

Orhiets O. M., Romanchuk S. Yu.

EDUCATIONAL STANDARDS AS A TOOL FOR MANAGING THE QUALITY
OF EDUCATION IN GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS.....54

Postupna O. V., Kulia O. M.

MECHANISMS OF PUBLIC MANAGEMENT OF INCLUSIVE EDUCATION:
STATE, PROBLEMS, PROSPECTS.....61

Taran Ye. I.

FACTORS OF THE NEW WORLD ORDER FORMATION.....68

SECTION 3

PSYCHOLOGY

Arshava I. F., Baratynska A. V.

POSSIBILITIES OF IMPLIED ASSESSMENT OF A PERSON'S EMOTIONAL STABILITY
BY THE NATURE OF HIS AFFECTIVE REACTIONS DURING LEARNING
FOREIGN LANGUAGE.....76

Kulyniak S. L.

PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF EFFECTIVE PUBLIC LEADERS:
A BASELINE STUDY BASED ON A DIAGNOSTIC SURVEY IN PUBLIC ADMINISTRATION.....82

Talaur S. Ye., Dykun V. H., Kyrychenko A. V.

DETERMINATION OF FIXED VALUES OF IMPORTANCE COEFFICIENTS FOR EVALUATIVE
COMPONENTS OF THE MORAL AND PSYCHOLOGICAL STATE OF PERSONNEL.....88

Cherniakova O. V., Hryshko O. D., Palii A. M.

METHODS AND TECHNIQUES OF PSYCHOLOGICAL ASSISTANCE
IN CRISIS SITUATIONS.....

93

SECTION 4

LAW

Derevianko K. V.

PECULIARITIES OF USING UNMANNED AERIAL VEHICLES IN VIEW
OF THE PROTECTION OF THE RIGHT TO PRIVACY.....

100

Ivanova R. Yu.

THE ROLE OF INTERNATIONAL ORGANIZATIONS IN TAX AND CUSTOMS LEGAL
RELATIONS: GLOBAL GOVERNANCE AND IMPLICATIONS FOR UKRAINE.....

105

Ivantsov V. O.

ADMINISTRATIVE AND CRIMINAL LIABILITY FOR HOOLIGANISM:
PROBLEMS OF DELIMITATION.....

110

Turovets Yu. M.

FEATURES OF DETERMINING THE SUBJECT COMPOSITION OF RELATIONS
IN THE PROVISION OF ADMINISTRATIVE SERVICES IN THE SPHERE OF CONSTRUCTION.....

119

РОЗДІЛ 1

ТЕОРІЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ

УДК 35.073.533:355.1:004.6(477)

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2025.1.1>

Дзяна Галина Олексіївна,

кандидат наук з державного управління, доцент,

доцент кафедри публічного врядування

Національного університету «Львівська політехніка»

ORCID ID: 0000-0002-9133-3307

Дзяний Ростислав Борисович,

кандидат хімічних наук, доцент,

доцент кафедри адміністративного та фінансового менеджменту

Національного університету «Львівська політехніка»

ORCID ID: 0000-0003-1530-8633

РОЛЬ ВІДКРИТИХ ДАНИХ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРИНЦИПУ ПУБЛІЧНОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ УКРАЇНИ

THE ROLE OF OPEN DATA IN ENSURING THE PRINCIPLE OF PUBLICITY IN THE MODERN CONDITIONS OF UKRAINE

У статті розкрито один з фундаментальних принципів демократичного врядування – принцип публічності, основи для реалізації якого, через гарантії свободи слова, права на звернення та права на інформацію, закладені в Конституції України. Акцентовано увагу на основних аспектах принципу публічності, таких як: відкритість та доступність інформації про діяльність органів публічної влади, прозорість прийняття рішень, участь громадян у процесах прийняття рішень, підзвітність та відповідальність органів влади.

Встановлено, що відкриті дані є потужним інструментом для забезпечення доступності інформації, сприяння прозорості та підзвітності влади перед суспільством. З'ясовано, що впродовж останніх років Україна досягла значних успіхів у сфері відкритих даних та займає високі позиції у міжнародних рейтингах. З 2020 року Україна піднялася у рейтингу відкритих даних із 17-го місця на 6-те у 2021 році та утримується у трійці лідерів упродовж 2022–2024 років. Незважаючи на повномасштабну війну, Україна залишається одним з лідерів в сфері відкритих даних серед країн Європи та займає 3-ю сходинку за останнім рейтингом The Open Data Maturity 2024.

Виявлено основні проблеми і виклики в роботі з відкритими даними в умовах війни: ризик розкриття чутливої інформації, що може становити загрозу для національної безпеки, оборони, критичної інфраструктури та безпеки громадян, обмежений доступ до низки державних реєстрів та порталів відкритих даних, ускладнення збору даних, ризик пошкодження інфраструктури, баланс між безпекою та прозорістю.

Зроблено висновок, що в умовах воєнного стану має працювати система моніторингу за використанням відкритих даних, необхідно регулярно переглядати класифікацію даних та критерії оцінки ризиків, проводити аудит безпеки відкритих даних, оперативно реагувати на загрози, підвищувати рівень обізнаності та кваліфікації користувачів відкритих даних з питань безпеки та відповідального використання інформації.

Ключові слова: відкриті дані, принцип публічності, публічне управління, прийняття управлінських рішень, національна безпека, воєнний стан.

The article reveals one of the fundamental principles of democratic governance – the principle of publicity, the basis for the implementation of which, through guarantees of freedom of speech, the right to appeal and the right to information, are laid down in the Constitution of Ukraine. The focus is on the main aspects of the principle of publicity, such as: openness and accessibility of information about the activities of public authorities, transparency of decision-making, participation of citizens in decision-making processes, accountability and responsibility of authorities.

It was found that open data is a powerful tool for ensuring the availability of information, promoting transparency and accountability of government to society. It was found that in recent years, Ukraine has achieved significant success in the field of open data and occupies high positions in international rankings. Since 2020, Ukraine has risen in the open data ranking

from 17th place to 6th in 2021 and remains in the top three during 2022–2024. Despite the full-scale war, Ukraine remains one of the leaders in the field of open data among European countries and occupies 3rd place in the latest The Open Data Maturity 2024 ranking.

The main problems and challenges in working with open data in wartime conditions were identified: the risk of disclosure of sensitive information that may pose a threat to national security, defense, critical infrastructure and the safety of citizens, limited access to a number of state registries and open data portals, the complexity of data collection, the risk of damage to infrastructure, the balance between security and transparency.

It was concluded that in martial law, a system for monitoring the use of open data should operate, it is necessary to regularly review data classification and risk assessment criteria, conduct an open data security audit, respond promptly to threats, and raise the level of awareness and qualifications of open data users on security issues and responsible use of information.

Key words: open data, principle of publicity, public administration, managerial decision-making, national security, martial law.

Постановка проблеми. В епоху цифрової трансформації та інформаційного суспільства відкриті дані стають ключовим інструментом для забезпечення прозорості, підзвітності та ефективності публічного управління. В Україні, яка прагне до зміцнення демократичних інститутів та євроінтеграції, питання відкритості даних набуває особливої актуальності. Публічність, як один з фундаментальних принципів державного управління, вимагає від органів влади максимальної відкритості та доступності інформації для громадян. Саме відкриті дані, завдяки своїй структурованості та доступності, оприлюднені у електронній формі, дозволяють не лише забезпечувати можливість автоматизованої обробки та аналізу великих масивів інформації, інформувати суспільство, але й залучати його до активної участі в процесах прийняття рішень, контролювати діяльність влади та сприяти розвитку інновацій.

У сучасних умовах України, що характеризуються викликами, пов'язаними з війною, необхідністю відновлення та реформування, роль відкритих даних набуває ще більшого значення. Вони можуть стати потужним інструментом для боротьби з корупцією, забезпечення прозорості використання публічних коштів, залучення інвестицій та відновлення довіри до державних інституцій.

Незважаючи на законодавчі та нормативні зусилля, спрямовані на розвиток відкритого урядування, існує низка проблем, що перешкоджають повноцінній реалізації потенціалу відкритих даних у забезпеченні публічності. Багато органів влади не забезпечують своєчасне та повне оприлюднення даних в електронній формі, що ускладнює їх аналіз та використання. Потрібно враховувати і те, що значна частина населення не володіє навичками використання відкритих даних для контролю діяльності влади та участі у процесах прийняття рішень. Існують також проблеми, пов'язані з технічною інфраструктурою, стандартами обміну даними та координа-

цією діяльності органів влади у сфері відкритих даних. Необхідним сьогодні є і врахування воєнного стану, адже війна наклала додаткові обмеження на публікацію деяких даних з міркувань національної безпеки, що вимагає пошуку балансу між відкритістю та безпекою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання відкритості та прозорості в публічному управлінні досліджувалися низкою науковців, зокрема: В. Бевзенко, А. Буханевич, П. Ведмідь, О. Берназюк, Т. Голобородько, Т. Джига, О. Дубіна, В. Венгер, В. Дрешпак, О. Каретна, І. Коліушко, М. Корнієнко, О. Кузьменко, Р. Мельник, І. Ткач, та ін.

Питаннями впровадження політики відкритих даних, теоретичних і практичних проблем розвитку сфери відкритих даних в Україні займаються Г. Бондар, Л. Горбата, Т. Голобородько, П. Климушин, М. Ковтун, І. Корж, Ю. Мохова, Л. Олексюк, Д. Самофалов, А. Тарасюк, О. Твердохліб, Н. Хрякова та ін.

Однак, вважаємо за необхідне звернутись до проблематики розкриття ролі відкритих даних в забезпеченні принципу публічності в сучасних умовах України з метою окреслення правил та критеріїв для забезпечення збалансованого підходу до вирішення проблем безпеки відкриття наборів даних під час війни.

Метою статті є аналіз ролі відкритих даних у забезпеченні принципу публічності в сучасних умовах України, виявлення основних проблем та викликів, а також розробка рекомендацій щодо підвищення ефективності використання відкритих даних у публічному управлінні.

Виклад основного матеріалу. Принцип публічності, що є одним з фундаментальних принципів демократичного урядування, передбачає відкритість, прозорість та доступність інформації про діяльність органів публічної влади для громадян.

В Україні принцип публічності закріплений у Конституції України, хоча прямого формулю-

вання «принцип публічності» в тексті немає. Проте, конституційні норми створюють основу для його реалізації. Так, зокрема, Стаття 34 гарантує кожному право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань [1]. Це право включає свободу шукати, одержувати, передавати, виробляти і поширювати інформацію будь-яким законним способом і є фундаментом для відкритості та прозорості в діяльності органів влади.

Стаття 40 Конституції України гарантує право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк [1]. Це положення створює можливість для громадян контролювати діяльність влади. В Статті 57 сказано, що кожному гарантується право знати свої права і обов'язки, чим встановлюється вимога доступності правової інформації.

Таким чином, хоча Конституція не містить прямого формулювання «принцип публічності», вона закладає основи для його реалізації через гарантії свободи слова, права на звернення та права на інформацію.

Такий аспект принципу публічності, як відкритість інформації, полягає в тому, що органи влади зобов'язані оприлюднювати інформацію про свою діяльність, включаючи рішення, плани, бюджетні витрати та інші важливі відомості, а громадяни мають право доступу до інформації, що знаходиться у володінні органів влади, за винятком випадків, коли така інформація є обмеженою законом.

Принцип публічності, інтегруючи такі компоненти, як відкритість, прозорість, підзвітність, громадянську участь, гласність, інформаційну безпеку, правові гарантії, верифікованість та етичні імперативи, виступає як фундаментальна основа для забезпечення суспільного прогресу, формуючи комплексну парадигму ефективного публічного управління, що гарантує його стійкість в умовах кризових явищ. Стійкість публічного управління визначається здатністю витримувати кризи, адаптуватися до змін та продовжувати ефективно функціонувати, а отриманий досвід використовувати для підвищення стійкості управлінських рішень в майбутньому.

Відповідно, процеси прийняття рішень органами влади повинні бути прозорими та зрозумілими для громадян. В свою чергу, громадяни повинні мати можливість брати участь у проце-

сах прийняття рішень, висловлювати свою думку та впливати на формування державної політики. Аспект підзвітності передбачає відповідальність органів влади за свої дії перед суспільством та право громадян контролювати діяльність органів влади і вимагати від них звітності.

Ще одним важливим аспектом принципу публічності є доступність інформації, що оприлюднюється органами влади для всіх громадян, незалежно від їхнього соціального статусу, місця проживання чи інших факторів. Для забезпечення доступності інформації органи влади повинні використовувати різні канали комунікації, включаючи вебсайти, соціальні мережі, медіа, а також портали відкритих даних. Відкриті дані, електронне урядування та інші цифрові інструменти дозволяють забезпечити більшу відкритість та прозорість діяльності органів влади.

За визначенням ООН, відкриті державні дані – це публічна інформація, яку держава ініціативно оприлюднює онлайн, забезпечуючи вільний доступ до неї, а також її подальше поширення та використання. У формі публічної інформації оприлюднюється більшість державних даних, окрім конфіденційної та таємної інформації [2].

В Україні відкриті дані регламентує Закон України «Про доступ до публічної інформації». Зазначений Закон визначає поняття відкритих даних та умови їх використання, а також порядок здійснення та забезпечення права кожного на доступ до інформації, що знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації та інформації, що становить суспільний інтерес. Відповідно до частини 1 статті 10-1 Закону публічна інформація у формі відкритих даних – це публічна інформація у форматі, що дозволяє її автоматизоване оброблення електронними засобами, вільний та безоплатний доступ до неї, а також її подальше використання [3].

Законодавцем визначено три ключові обов'язки розпорядників інформації:

- надавати публічну інформацію у формі відкритих даних на запит;
- оприлюднювати й регулярно оновлювати її на Єдиному державному вебпорталі відкритих даних;
- оприлюднювати й регулярно оновлювати її на своїх вебсайтах.

Відкриті дані є безкоштовними та відповідно до частини 2 статті 10-1 Закону України «Про доступ до публічної інформації» дозволені для їх подальшого вільного використання та поширення [3].

«Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних» та «Порядок щорічної оцінки стану оприлюднення та оновлення відкритих даних розпорядниками інформації на Єдиному державному вебпорталі відкритих даних» були затверджені Постановою КМУ від 21 жовтня 2015 року № 835 «Про затвердження Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних» [4]. Даними документами визначено форми, структуру, вимоги, перелік наборів відкритих даних, що обов'язкові до оприлюднення розпорядниками публічної інформації.

«Порядок ведення Єдиного державного вебпорталу відкритих даних», що був затверджений Постановою КМУ від 30 листопада 2016 р. № 867 «Деякі питання оприлюднення публічної інформації у формі відкритих даних» [5], визначає роботу Єдиного державного порталу відкритих даних України та взаємодію розпорядників інформації з ним.

Міністерство цифрової трансформації України є центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері цифрового розвитку, електронного урядування, цифрової економіки, інформаційної безпеки, розвитку інформаційного суспільства та забезпечує функціонування Єдиного державного вебпорталу відкритих даних.

На міжнародному рівні доступ до публічної інформації регулюється Міжнародною хартією відкритих даних, що була прийнята у 2015 році. Це важливий документ, який сприяє розвитку та поширенню принципів відкритих даних у всьому світі. Україна приєдналася до Міжнародної хартії відкритих даних у вересні 2016 року, підтвердивши своє прагнення до розвитку та поширення принципів відкритості та прозорості у діяльності органів державної влади.

Впродовж останніх років Україна досягла значних успіхів у сфері відкритих даних та займає високі позиції у міжнародних рейтингах. Стандарти оцінки прогресу країни у сфері відкритих даних задають щорічні міжнародні рейтинги Global Open Data Index, Open Data Barometer, Open Data Maturity, в яких бере участь Україна.

Global Open Data Index (Глобальний індекс відкритих даних) – перший масштабний аналіз стану відкритих державних даних у світі [6]. Індекс був створений Open Knowledge Foundation (Фонд відкритих знань) – некомерційною міжнародною організацією, яка займається просуванням відкритості в різних сферах, оцінює наявність та якість ключових наборів даних у 15 категоріях, важливих для забезпечення прозорості діяльності

та підзвітності влади, а також для створення соціально корисних сервісів [7].

Open Data Barometer (Барометр відкритих даних) – глобальний індекс, який оцінював, як уряди по всьому світу публікують та використовують відкриті дані. Він був створений Світовою мережею вебінформації (World Wide Web Foundation) і надавав комплексний аналіз стану відкритих даних у різних країнах, оцінював прогрес кожної країни за наступними категоріями (готовність Уряду, суспільства та бізнесу до відкриття даних, імплементація законів про відкриті дані, політичний, економічний та соціальний ефект від відкриття урядових даних) та оцінював наявність і якість ключових наборів даних [8].

У зв'язку з розвитком і зміною напрямків розвитку інформаційних технологій, деякі з інструментів оцінювання, такі як Open Data Barometer, припинили своє існування. Проте, їхня робота та напрацювання стали основою для подальшого розвитку сфери відкритих даних.

Open Data Maturity (зрілість відкритих даних) – це концепція, яка використовується для оцінки рівня розвитку відкритих даних і є частиною різних досліджень та оцінок, одним з яких є щорічне дослідження, яке проводиться для вимірювання прогресу європейських країн у просуванні та полегшенні доступності та повторного використання інформації державного сектора.

Зазначені рейтинги фокусуються на ефективності державної політики та вимірюють такі показники як законодавство, національний портал, використання даних та публікація пріоритетних наборів, моніторинг повторного використання та впливу відкритих даних. Міністерство Цифрової Трансформації, як орган, який формує та реалізує державну політику у сфері відкритих даних, забезпечує участь України у відповідних міжнародних рейтингах.

Так, за останнім рейтингом The Open Data Maturity 2024 (ODM) [9], Україна зайняла 3 сходинку цього рейтингу, як і в попередньому 2023 році, та задає напрямок у розвитку відкритих даних у Європі. В 2022 році Україна посідала друге місце після Франції [10]. Відкриті дані учасників дослідження оцінюються за понад 165 показниками, які об'єднують у чотири групи: політика відкритих даних, робота національного порталу, вплив відкритих даних на ключові сфери життя, якість опублікованих даних. Рейтинг показує, наскільки ефективно країни управляють, розвивають та використовують відкриті дані. У дослідженні взяли участь 34 країни: першість отримала Франція, а друге місце посіла Польща.

Акцентуємо увагу на тому, що Україна – єдина країна у світі, яка розвиває сферу відкритих даних в умовах повномасштабної війни. Зокрема, за останнім рейтингом The Open Data Maturity 2024, Україна отримала такі бали:

- політика відкритих даних – 640 балів;
- функціонування порталу відкритих даних data.gov.ua – 630 балів;
- вплив відкритих даних – 580 балів;
- якість відкритих даних – 595 балів.

Рівень зрілості відкритих даних в Україні у 2024 році становив 97 %, тоді як середній показник у Європі – 83 %. Україна демонструє значний прогрес у сфері відкритих даних протягом останніх років. З 2020 року Україна піднялася у рейтингу відкритих даних із 17-го місця на 6-те у 2021 році та утримується у трійці лідерів упродовж 2022–2024 років [11].

Очевидно, що повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України стала серйозним випробуванням для багатьох сфер життєдіяльності країни, зокрема й для цифрових сервісів. З одного боку, війна завдала значного удару по їх функціонуванню, спричинивши перебої в роботі, пошкодження інфраструктури та інші проблеми. З іншого боку – ще раз підкреслила критичну важливість розвитку та забезпечення безперебійного функціонування сфери відкритих даних.

У зв'язку з війною низка розпорядників інформації обмежили доступ до публічної інформації у формі відкритих даних з метою захисту національної безпеки та територіальної цілісності. Це негативно вплинуло на бізнеси, побудовані на відкритих даних, антикорупційну політику України та знизило прозорість державних органів.

Рішення про обмеження доступу до інформації та відкритих даних приймалися на основі аналізу та оцінки можливих ризиків. Звісно, в умовах воєнного стану, коли час є критично важливим фактором, можуть виникати ситуації, коли рішення приймаються оперативно та потребують подальшого перегляду та уточнення.

Тому згодом у публічну площину повернулися судові рішення, статистичні дані, фінанси та інші набори у форматі відкритих даних. На початку серпня 2022 р. відновив свою роботу Єдиний державний портал відкритих даних, проте і на сьогодні, більшість даних на ньому – це історичні архіви, які не оновлюються [11].

Пошук балансу між безпекою та прозорістю є проблемним питанням безпеки відкриття наборів даних під час війни. З одного боку, необхідно забезпечити безпеку даних, які можуть бути використані ворогом, а з іншого – важливо зберегти

доступ до інформації, яка є важливою для громадянського суспільства та бізнесу. Збалансований підхід до вирішення проблем безпеки відкриття наборів даних під час воєнного стану можна забезпечити шляхом розроблення чітких правил та критеріїв, постійному моніторингу та діалогу з громадськістю.

В даному контексті, для забезпечення національної безпеки в умовах війни, дані можна розділити на критичні, чутливі та нечутливі. Критичними даними є інформація, яка може завдати шкоди національній безпеці, обороні, критичній інфраструктурі або життю громадян і такі дані повинні бути повністю закритими. В такому випадку варто враховувати ризики розкриття інформації про переміщення військових сил та техніки, розкриття персональних даних громадян, використання даних для дезінформації та пропаганди. Інформація, яка може становити ризик для безпеки, але не є критичною, тобто чутливі дані, які можуть бути відкриті з певними обмеженнями (наприклад, анонімізація, агрегація). І нечутливі дані, тобто інформація, яка не становить ризику для безпеки і може бути відкритою без обмежень.

Відкриття набору даних в умовах воєнного стану повинно здійснюватися на основі принципу «необхідності знати». Перед відкриттям набору даних необхідно проводити оцінку можливих ризиків та створити механізм для швидкого реагування на виявлені ризики. Дані повинні бути анонімізовані або агреговані, якщо це необхідно для захисту чутливої інформації. Процес анонімізації дозволяє змінити або видалити ідентифікаційну інформацію з набору даних, щоб унеможливити зв'язок даних з конкретною особою. А процес агрегації дозволяє об'єднати дані з кількох джерел або записів в узагальнені статистичні показники. Анонімізація та агрегація даних є важливими інструментами для захисту приватності та конфіденційності, так як дозволяють використовувати дані для аналізу та досліджень, не розкриваючи при цьому особистих даних. Важливо також, щоб відкриття даних супроводжувалося роз'ясненнями щодо їх використання.

Висновки. Таким чином, відкриті дані є критично важливими для успішної цифрової трансформації та ефективної взаємодії між державою та суспільством. Практичні рекомендації для України мають бути зорієнтовані на удосконалення функціонування Єдиного державного вебпорталу відкритих даних, для того, щоб зробити його зручнішим та доступнішим для користувачів. В умовах воєнного стану має працювати система моніторингу за використанням відкритих даних, необхідно регулярно

переглядати класифікацію даних та критерії оцінки ризиків, проводити аудит безпеки відкритих даних, оперативно реагувати на загрози, підвищувати рівень обізнаності та кваліфікації користувачів відкритих даних з питань безпеки та відповідального використання інформації. Владним структу-

рам, для налагодження конструктивного діалогу з громадськістю, необхідно проводити публічні консультації щодо відкриття даних, залучати громадськість до процесу розробки правил та критеріїв, забезпечувати прозорість процесу прийняття рішень щодо відкриття набору даних.

REFERENCES:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (June 28, 1996). Constitution of Ukraine: Law of Ukraine № 254к/96-VR (as of January 01, 2020). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. United Nations E-government Survey 2014. E-Government for the Future We Want. United Nations, New York, 2014. 264 p. Retrieved from: https://publicadministration.un.org/egovkb/Portals/egovkb/Documents/un/2014-Survey/E-Gov_Complete_Survey-2014.pdf
3. Verkhovna Rada of Ukraine (January 13, 2011). About access to public information: Law of Ukraine № 32 (as of October 08, 2023). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text>
4. Cabinet of Ministers of Ukraine (October 21, 2015). On approval of the Regulation on data sets subject to publication in the form of open data: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 835. (as of January 22, 2025). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/835-2015-п#Text>
5. Cabinet of Ministers of Ukraine (November 30, 2016). Some issues of disclosing public information in the form of open data: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 867 (as of December 01, 2022). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/867-2016-п#Text>
6. Global Open Data Index. Retrieved from: <http://index.okfn.org/place.html>
7. Open knowledge foundation. Retrieved from: <https://okfn.org/en/>
8. Open Data Barometr. Retrieved from: <https://opendatabarometer.org/2ndEdition/analysis/rankings.html>
9. Open Data In Europe 2023. Retrieved from: <https://data.europa.eu/en/publications/open-data-maturity/2023>
10. Open Data In Europe 2022. Retrieved from: <https://data.europa.eu/en/publications/open-data-maturity/2022>
11. Open data during war: a question that needs to be answered. Retrieved from: <https://voxukraine.org/vidkryti-dani-pid-chas-vijny-pytannya-shho-potrebuye-vidpovidi>

УДК 35.072:378:316.42

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2025.1.2>

Макуріна Олександра Андріївна,

аспірантка кафедри державного управління і місцевого самоврядування,
Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»
ORCID ID: 0009-0000-9928-3773

Макурін Андрій Андрійович,

доктор економічних наук, професор,
доцент кафедри міжнародних відносин і аудиту
Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»
ORCID ID: 0000-0001-8093-736X

ВПЛИВ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ НА СИСТЕМУ ВИЩОЇ ОСВІТИ: АНАЛІЗ ПРОЦЕСУ РЕЛОКАЦІЇ НА АКАДЕМІЧНУ НАСТУПНІСТЬ ТА ІНСТИТУЦІЙНУ СТІЙКІСТЬ

THE IMPACT OF ARMED CONFLICT ON THE HIGHER EDUCATION SYSTEM: ANALYSIS OF THE IMPACT OF RELOCATION ON ACADEMIC LEGACY AND INSTITUTIONAL SUSTAINABILITY

Складний зв'язок між збройним конфліктом і системою вищої освіти став критичною сферою дослідження, особливо у контексті збільшення випадків переміщення закладів вищої освіти, спричинених війною. Коли військові конфлікти спалахують і загострюються, вони не тільки руйнують соціальну структуру територіальних спільнот, але й серйозно впливають на заклади освіти, що призводить до комплексу викликів, які загрожують академічній наступності та інституційній стабільності. Ця дослідницька стаття має на меті проаналізувати багатогранний вплив війни на вищу освіту, зосередившись особливо на аспекті релокації, яка стала звичайним наслідком для студентів, викладачів і навчальних закладів у зонах конфлікту. У багатьох випадках збройні конфлікти змушують людей залишати свої домівки, що призводить до значного переміщення здобувачів освіти і викладачів, що призводить до переривання їхньої навчальної діяльності та потенційної втрати цінних освітніх ресурсів. Крім того, життєздатність закладів вищої освіти знаходиться під загрозою, оскільки вони стикаються зі зменшенням кількості студентів, фінансуванням і проблемою забезпечення якісної освіти в умовах перервності, багаторежимності, нестабільності та невизначеності. Війна постає значним руйнівним фактором для системи вищої освіти, безпрецедентними викликами, які важко було передбачити навіть у часи пандемії, коли вища школа вже зазнала значних змін і реформ. Якщо під час пандемії (коронавірусу) основні труднощі полягали в адаптації формату навчання, організації робочих процесів, виборі платформ і методів роботи з використанням інформаційно-комунікаційних технологій, то тепер на перший план вийшла необхідність рішучої боротьби за збереження інфраструктури закладів вищої освіти (ЗВО) та забезпечення безпеки студентсько-викладацьких колективів. Незважаючи на складність ситуації, безпрецедентна єдність українського суспільства є потужною силою, що допомагає долати ці виклики. Ця згуртованість стала міцним фундаментом соціальної стійкості держави та загальнонаціонального опору російській агресії. Таке швидке об'єднання українського суспільства та державних інституцій стало можливим насамперед завдяки процесам демократизації суспільних відносин, що послідовно відбувалися в Україні упродовж усіх років її незалежності на основі національних цінностей.

Ключові слова: релокація, збройний конфлікт, система вищої освіти, механізм стійкості, заклади вищої освіти, державні інституції, публічне управління освітою.

The complex relationship between armed conflict and the higher education system has become a critical area of research, especially in the context of the increasing displacement of higher education institutions caused by war. When armed conflicts erupt and escalate, they not only destroy the social fabric of territorial communities, but also severely impact educational institutions, leading to a set of challenges that threaten academic continuity and institutional stability. This research article aims to analyze the multifaceted impact of war on higher education, focusing especially on the aspect of relocation, which has become a common consequence for students, teachers and educational institutions in conflict zones. In many cases, armed conflicts force people to leave their homes, resulting in the significant displacement of students and faculty, which interrupts their learning activities and potentially loses valuable educational resources. In addition, the viability of higher education institutions is under threat as they face declining enrollment, funding, and the challenge of providing quality education in an environment

of interruption, multi-regime, instability, and uncertainty. The war is a significant disruptive factor for the higher education system, with unprecedented challenges that were hard to foresee even during the pandemic, when higher education had already undergone significant changes and reforms. If during the pandemic (coronavirus) the main difficulties were in adapting the learning format, organizing work processes, choosing platforms and methods of work using information and communication technologies, now the need to resolutely fight to preserve the infrastructure of higher education institutions (HEIs) and ensure the safety of students and teaching staff has come to the fore. Despite the complexity of the situation, the unprecedented unity of Ukrainian society is a powerful force in overcoming these challenges. This cohesion has become a solid foundation for the social stability of the state and nationwide resistance to Russian aggression. Such a rapid unification of Ukrainian society and state institutions was made possible primarily due to the processes of democratization of social relations that have been taking place in Ukraine throughout the years of its independence on the basis of national values.

Key words: relocation, armed conflict, higher education system, resilience mechanism, higher education institutions, state institutions, public education administration.

Актуальність проблеми. Повномасштабне вторгнення Росії в Україну призвело до безпрецедентної кількості переміщених осіб як всередині країни, так і за її межами. Це безпосередньо впливає на функціонування закладів вищої освіти, студентів та науково-педагогічних працівників. Переміщення значної кількості викладачів, науковців та студентів може призвести до розриву в передачі знань, наукових традицій. Це ставить під загрозу майбутнє покоління фахівців та науковців, а також може уповільнити розвиток певних наукових галузей. Збройний конфлікт завдає прямої шкоди інфраструктурі закладів вищої освіти (руйнування будівель, лабораторій, бібліотек). Крім того, фінансові труднощі, відтік кадрів та необхідність адаптації до нових умов (наприклад, дистанційне та асинхронне навчання в умовах нестабільного зв'язку) підривають стійкість університетів та академічних інституцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наявні дослідження та публікації щодо впливу збройного конфлікту на систему вищої освіти підкреслюють багатогранність цієї проблеми та її глибокий вплив на всі аспекти освітнього процесу. Освіта в умовах збройних конфліктів, організація навчання в умовах війни та відновлення освітнього процесу після закінчення бойових дій є предметом ретельного вивчення і міжнародних організацій, зокрема ЮНЕСКО (Регулярні звіти, які містять статистику та аналіз впливу конфліктів на освітні системи по всьому світу, включаючи конкретні дані про вищу освіту UNESCO Report on “Education Under Attack”), ЮНІСЕФ, ОЕСР, Німецького товариства міжнародного співробітництва (GIZ), Глобальної коаліції на захисті освітніх установ від нападів (GCPEA), Міжвідомчої мережі освіти в надзвичайних ситуаціях (INEE), Агентства ООН у справах біженців (UNHCR), Інституту досліджень миру в Осло, Норвегія (PRIO) тощо (GTZ, 2004; INEE, 2010; UNICEF, 2017; UNHCR, 2019; Cerna, 2019; PRIO, 2020; GCPEA, 2022). Їхні рекомендації ґрунтуються на

широкому спектрі військових конфліктів (міжнародні військові конфлікти, у яких беруть участь держави, та внутрішні військові конфлікти всередині країни), до уваги бралися рекомендації, які можуть бути адаптовані в умовах специфіки нападу однієї країни на іншу – російської федерації на Україну. Наукові роботи І. Гнибіденка та інших дослідників (О. Грішнєвої, Т. Драгунової та багатьох інших) охоплюють широке коло питань розвитку освіти, включаючи регіональні особливості, вплив інновацій на економіку (як національну, так і регіональну), а також зв'язок між вищою освітою та інформаційним суспільством. Попри значний внесок цих праць, війна в Україні актуалізувала нові, невідкладні питання, що потребують глибокого наукового аналізу. Саме тому Одним із ключових завдань є виявлення та дослідження викликів і можливостей, з якими зіткнулася система вищої освіти України в умовах воєнних дій [7; 8; 9; 10].

Визначення мети статті. У контексті аналізу тематичних досліджень та емпіричних даних, ця стаття має на меті з'ясувати глибокі наслідки переміщення, спричиненого війною, на ландшафт вищої освіти, зрештою сприяючи глибшому розумінню того, як освітні системи можуть адаптуватися та реагувати на виклики, спричинені конфліктом, і підкреслюючи нагальну потребу у політичному регулюванні, що підтримує стійкість цих життєво важливих закладів перед лицем лиха.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вплив збройних конфліктів на систему вищої освіти є глибинним, особливо у форматі академічної наступності та сталості функціонування і розвитку переміщених університетів. Вимушене переміщення цих закладів не тільки порушує здатність студентів брати участь у навчанні в стабільному середовищі, але й створює значні проблеми для життєздатності закладу [1; 2]. Щонайменше 43 вищі навчальні заклади в Україні постраждали від триваючого конфлікту, причому деякі зазнали повного руйнування, а інші зазнали багаторазо-

вих переселень [2]. Цей потрясіння призводить до зниження якості освіти, оскільки інфраструктура та ресурси, необхідні для ефективного навчання, серйозно скомпрометовані [1]. Крім того, війна обмежує доступ до фінансування, яке є вирішальним для підтримки діяльності та підтримки освітніх ініціатив [1]. Отже, змінюється склад науково-педагогічних працівників, що зменшує загальне академічне середовище [1]. Незважаючи на ці труднощі, переміщені університети продемонстрували надзвичайну стійкість, мобілізуючи ресурси та привертаючи увагу міжнародних донорів, що демонструє їхній потенціал позитивно впливати на освітній ландшафт за допомогою інноваційних практик [3]. Виклики, з якими стикаються ці установи, вимагають стратегічного підходу до реінтеграції та розвитку, зосереджуючись на поступових змінах, які забезпечують стабільність і сприяють сталому зростанню в секторі вищої освіти під час і після конфлікту [3].

Результати дослідження проблеми функціонування переміщених університетів підкреслюють глибокий і багатогранний вплив збройного конфлікту на системи вищої освіти, особливо через призму поточної кризи в Україні. Аналіз показує, що порушення академічної безперервності через пошкодження інфраструктури та обмеження фінансування серйозно підриває життєздатність 43 постраждалих установ. Такий авторський підхід корелює із усталеною науковою концепцією щодо вразливості освітніх систем у зонах активних бойових дій, але також вводить критичний вимір стійкості, який часто не простежується. Незважаючи на такі виклики, багато переміщених університетів продемонстрували вражаючу здатність до адаптації шляхом мобілізації ресурсів і забезпечення міжнародної підтримки, що не тільки допомагає їм вижити, але й позиціонує їх як потенційних каталізаторів освітніх інновацій. Така стійкість свідчить про необхідність зміни парадигми розвитку сучасних університетів (у тому, як ми сприймаємо вищу освіту в умовах конфлікту загалом) – замість того, щоб бути просто жертвами війни, такі заклади мають стати активними агентами змін. Разом з тим, дослідження також виявило значні обмеження, особливо щодо довгострокової стійкості цих зусиль і потенціалу реінтеграції в постконфліктне освітнє середовище. Майбутні дослідження мають вивчити ефективні стратегії сприяння інституційній стабільності та сталому зростанню, вивчаючи найкращі практики з інших регіонів, уражених конфліктом, які можуть слугувати моделями для України. Крім того, дослідження психологічних

і соціальних наслідків для студентів і викладачів, переміщених через збройний конфлікт, залишається критичною прогалиною в сучасній науковій літературі. Встановлення цих обмежень не тільки покращить наше розуміння діючих механізмів стійкості, але й сформує політичні рамки, спрямовані на підтримку систем вищої освіти в умовах кризи, зрештою сприяючи створенню більш міцного та справедливого глобального освітнього середовища.

Згідно з термінологією Закону України «Про вищу освіту», закладом вищої освіти вважається тимчасово переміщений, якщо він змінив своє місце розташування з тимчасово окупованої території до населеного пункту, що підконтрольний українській владі. Вторгнення збройних сил Росії в лютому 2022 року унеможливило легальне функціонування таких закладів на окупованих територіях або в зонах активних бойових дій. У зв'язку з цим уповноважені органи прийняли рішення про переміщення університетів на підконтрольну територію України.

За даними сайту <http://saveschools.in.ua>, на якому Міністерство освіти і науки веде статистику пошкоджених освітніх об'єктів, за майже два роки війни в Україні пошкоджено 69 закладів вищої освіти, а будівлі п'яти університетів були повністю зруйновані [6].

До часу переміщення у цих закладах виникли проблеми з банківськими операціями та доступом до ЄДЕБО. За даними Міністерства освіти і науки України станом на липень 2023 року було переміщено 29 університетів та 64 відокремлені структурні підрозділи різних форм власності з Донецької, Луганської, Херсонської, окремих регіонів Запорізької та Харківської областей. Особливо значна кількість закладів вдруге була переселена в березні-квітні 2022 року.

Заклади вищої освіти розподілили в 13 областях України та місті Києві. Найбільше з них розміщено у Дніпропетровській області: шість у Дніпрі та два в Кривому Розі, а також в містах Запоріжжя та Київ. По два заклади перемістилися до Донецької області, Івано-Франківська, Кропивницького та Луцька, а по одному – до Полтавської області, Вінниці, Миколаєва, Одеси, Рівного, Тернополя та Хмельницького.

На відміну від 2014 року, коли університети релокувалися за повною моделлю із переїздом більшості викладачів і студентів, у 2022 році реалізовано напіввіртуальну модель. Це означає, що переїжджають лише окремі служби й працівники, а навчання і викладання триває онлайн. Таким чином, найближчим часом малоімовірно очіку-

вати на повне відновлення діяльності цих університетів у нових місцях.

Учасники освітнього процесу були змушені евакуюватися до різних частин України чи інших країн. Переміщені університети нині функціонують як бек-офіси для надання освітніх послуг дистанційно. Це створює довгострокові ризики: збільшення освітніх втрат і потенційне зниження якості вищої освіти [4; 5].

Війна в Україні стала нищівним фактором, який докорінно змінив життя кожного українця, і заклади вищої освіти (ЗВО) не стали винятком. Одним з найвідчутніших наслідків агресії для університетів, інститутів та академій стала необхідність релокації – переміщення з територій, що опинилися під загрозою окупації або активних бойових дій. Релокація ЗВО – це складний і багатогранний процес, який впливає на всі аспекти їхньої діяльності. Це не просто перевезення

майна та документів, а й збереження наукового потенціалу, забезпечення безперервності освітнього процесу, підтримка студентів та викладачів, а також адаптація до нових умов. Вплив релокації на ЗВО можна розглядати в кількох ключових аспектах (рис. 1 – Розкриття наслідків релокації для ЗВО):

1. Логістичні та фінансові виклики: Перевезення обладнання, бібліотечних фондів, архівів, пошук приміщень для навчання та проживання, забезпечення фінансування в умовах обмежених ресурсів – все це створює значний тиск на адміністрацію ЗВО.

2. Збереження кадрового потенціалу: Релокація часто призводить до втрати частини викладацького складу та студентів, які не мають можливості або бажання переїжджати. Збереження ключових фахівців та залучення нових стає критично важливим завданням.

Розкриття наслідків релокації для ЗВО

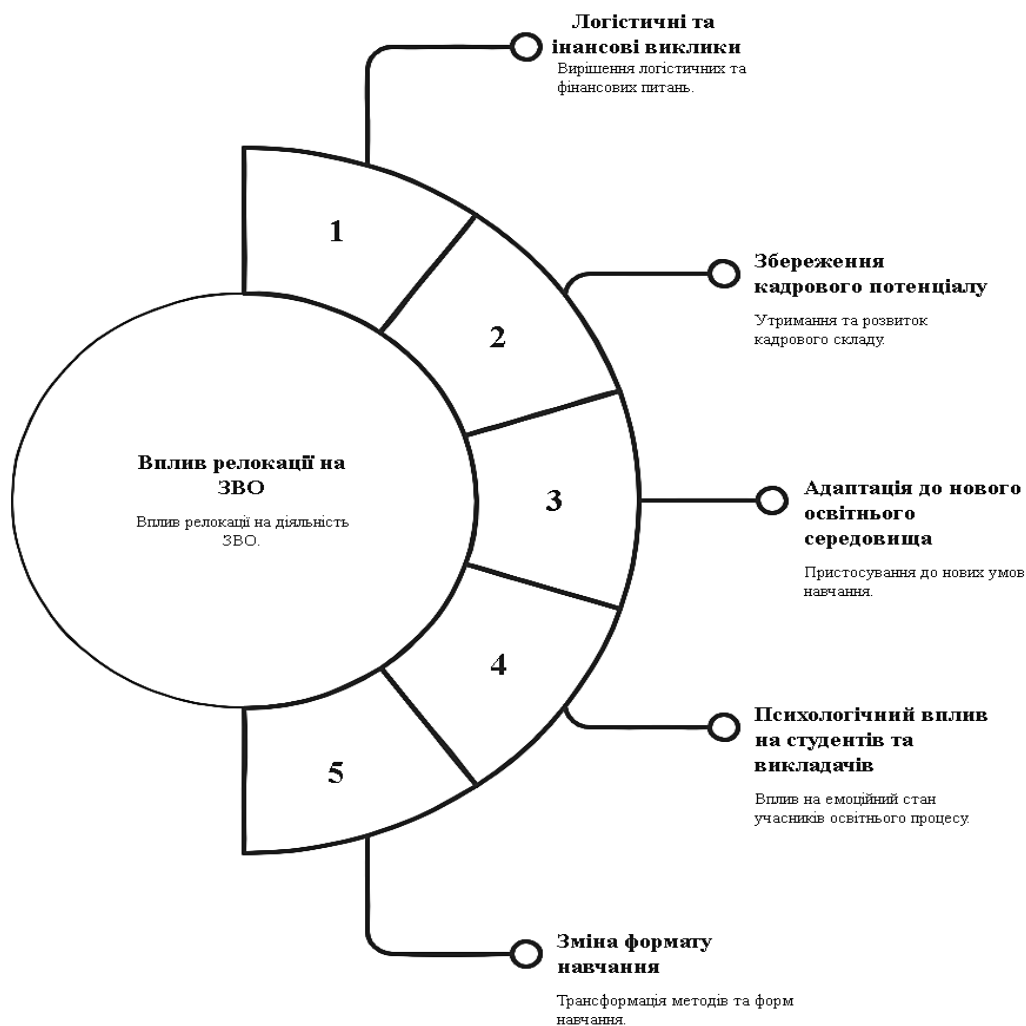

Рис. 1. Розкриття наслідків релокації для ЗВО

3. Адаптація до нового освітнього середовища: Інтеграція в нові громади, налагодження співпраці з місцевими ЗВО, адаптація навчальних програм до потреб регіону – все це вимагає гнучкості та креативності від керівництва та викладачів.

4. Психологічний вплив на студентів та викладачів: Війна та переїзд – це травматичний досвід, який може негативно вплинути на психологічний стан учасників освітнього процесу. Забезпечення психологічної підтримки та створення сприятливого середовища для навчання та роботи стає першочерговим завданням.

5. Зміна формату навчання: В умовах релокації та обмежених ресурсів багато ЗВО змушені переходити на дистанційне або змішане навчання. Це вимагає перегляду навчальних програм, впровадження нових технологій та адаптації методики викладання.

Незважаючи на численні виклики, релокація ЗВО є важливим кроком для збереження української освіти та науки. Це дозволяє забезпечити безперервність освітнього процесу, зберегти науковий потенціал та підтримати студентів і викладачів, які постраждали від війни. Успішна релокація вимагає скоординованих зусиль з боку держави, міжнародних організацій, місцевих громад та самих ЗВО. Важливо забезпечити фінансову підтримку, надати необхідну логістичну допомогу, створити сприятливі умови для адаптації та інтеграції в нові громади. Війна – це випробування для української освіти, але вона також дає можливість для трансформації та розвитку.

Релокація ЗВО – це шанс для переосмислення освітніх програм, впровадження нових технологій та створення більш гнучкої та адаптивної системи вищої освіти, яка відповідатиме викликам сучасного світу. Одним з ключових аспектів, який потребує особливої уваги, є розвиток цифрової інфраструктури. Перехід на дистанційне та змішане навчання, зумовлений релокацією, вимагає значних інвестицій у сучасні технології, платформи для онлайн-навчання, забезпечення доступу до інтернету для студентів та викладачів. Це не лише дозволяє підтримувати освітній процес в умовах війни, але й відкриває нові горизонти для розширення аудиторії, залучення іноземних студентів та викладачів, а також для розвитку онлайн-курсів та програм. Іншим важливим аспектом є перегляд навчальних програм та методик викладання. Релокація дає можливість переосмислити зміст освіти, зробити його більш актуальним та відповідним до потреб сучасного ринку праці. Важливо враховувати специфіку регіону, в якому знаходиться релокований ЗВО, та пропонувати програми, які відповідають потребам

місцевої економіки. Крім того, необхідно впроваджувати нові методики викладання, які сприяють активному навчанню, розвитку критичного мислення та творчих здібностей студентів. Релокація також сприяє розвитку співпраці між ЗВО. Переміщені університети можуть об'єднувати зусилля з місцевими закладами освіти, обмінюватися досвідом, ресурсами та експертизою. Це дозволяє підвищити якість освіти, розширити можливості для студентів та викладачів, а також створити більш потужну наукову та освітню спільноту.

Особливу увагу слід приділити підтримці наукової діяльності. Релокація може призвести до втрати наукового обладнання, лабораторій та інших ресурсів, необхідних для проведення досліджень. Важливо забезпечити фінансування наукових проєктів, надати доступ до сучасного обладнання та створити умови для співпраці з провідними науковими центрами. Це дозволить зберегти науковий потенціал України та сприяти розвитку інновацій. Нарешті, релокація ЗВО – це можливість для зміцнення зв'язків з громадою. Університети можуть відігравати важливу роль у відновленні та розвитку регіонів, які постраждали від війни. Вони можуть пропонувати освітні програми для місцевих жителів, проводити дослідження, спрямовані на вирішення місцевих проблем, та брати участь у соціальних проєктах. Це дозволяє ЗВО стати важливим центром розвитку громади та сприяти її відродженню. Отже, релокація ЗВО – це складний, але необхідний процес, який вимагає скоординованих зусиль з боку держави, міжнародних організацій, місцевих громад та самих університетів. Незважаючи на численні виклики, релокація відкриває нові можливості для розвитку та трансформації української освіти, роблячи її більш гнучкою, адаптивною та відповідною до потреб сучасного світу. Це шанс не лише зберегти, але й примножити науковий та освітній потенціал України, забезпечити її майбутнє. Продовжуючи розгляд трансформаційного потенціалу релокації для українських ЗВО, важливо підкреслити роль міжнародної співпраці та партнерства. Війна та вимушене переміщення університетів привернули увагу світової спільноти до проблем української освіти. Це відкриває безпрецедентні можливості для залучення міжнародних грантів, участі в спільних наукових проєктах, обміну студентами та викладачами з провідними університетами світу. Міжнародна співпраця не лише забезпечує фінансову підтримку, але й сприяє обміну знаннями, досвідом та кращими практиками, що дозволяє українським ЗВО підвищити свій рівень та інтегруватися в глобальний освітній простір.

Особливу увагу слід приділити розвитку підприємницької освіти та інновацій. Релокація може стати платформою для створення університетських стартап-інкубаторів, технопарків та інших інноваційних платформ, які сприятимуть комерціалізації наукових розробок та розвитку підприємницьких навичок у студентів. Важливо налагодити співпрацю з бізнесом, залучати підприємців до навчального процесу та створювати умови для стажування студентів у реальних компаніях. Це дозволить випускникам ЗВО бути більш конкурентоспроможними на ринку праці та сприятиме розвитку інноваційної економіки України.

Крім того, релокація вимагає переосмислення ролі ЗВО в контексті національної безпеки та відновлення країни. Університети можуть відігравати важливу роль у підготовці фахівців, необхідних для відновлення інфраструктури, розмінування територій, надання психологічної допомоги населенню та вирішення інших проблем, пов'язаних з наслідками війни. Важливо розробляти спеціальні освітні програми, які відповідають потребам відновлення країни, та залучати студентів до участі у волонтерських проєктах.

Не менш важливим є забезпечення академічної свободи та автономії ЗВО. Релокація не повинна призвести до посилення контролю з боку держави або інших органів влади. Університети повинні мати право самостійно визначати свої навчальні програми, наукові напрями та кадрову політику. Академічна свобода є необхідною умовою для розвитку творчого мислення, інновацій та критичного аналізу, що є ключовими факторами успішного розвитку вищої освіти.

Нарешті, релокація ЗВО – це можливість для створення більш інклюзивного та доступного освітнього середовища. Важливо забезпечити рівний доступ до освіти для всіх студентів, незалежно від їхнього соціального статусу, місця проживання чи стану здоров'я. Це вимагає створення спеціальних програм підтримки для студентів з вразливих груп населення, забезпечення доступності навчальних приміщень для людей з інвалідністю та впровадження інклюзивних методик викладання.

Висновки. Отже, релокація ЗВО – це не лише виклик, але й унікальна можливість для транс-

формації української освіти. Успішна релокація вимагає стратегічного планування, скоординованих зусиль, фінансової підтримки та міжнародної співпраці. Але, найголовніше, вона вимагає віри в майбутнє української освіти та готовності до змін. Збройні конфлікти мають глибокий вплив на системи вищої освіти, змушуючи навчальні заклади адаптуватися до нових викликів. Сучасні дослідження в цій галузі намагаються знайти рішення, щоб знизити негативні наслідки і відновити освітні системи. Освіта під час війни вимагає злагоджених дій та партнерства між державними структурами, міжнародними організаціями, місцевими ініціативами, соціальними працівниками та незалежними фахівцями. Їхня співпраця є ключем до забезпечення максимально можливих освітніх шансів та захисту дітей у складних умовах навчання.

Для забезпечення безперервного доступу до освіти критично важливе стабільне та достатнє фінансування системи, належна інфраструктура та необхідне обладнання. Важливо наповнювати навчальний процес не лише якісними методичними матеріалами, а й комплексною соціальною та емоційною підтримкою. Культурні заходи та доступ до сучасних технологій також відіграють значну роль у всебічному розвитку. Безумовним пріоритетом є впровадження та неухильне дотримання заходів безпеки для всіх учасників освітнього процесу. Слід гарантувати доступні та рівні можливості для кожного учасника освітнього процесу, активно протидіючи будь-яким проявам дискримінації та нерівності. Нагальною є потреба у постійному розвитку професійної компетентності викладачів, особливо в контексті роботи зі студентами, які мають прогалини у знаннях або пережили психологічні травми, що ускладнюють їхню адаптацію в колективі та освітньому середовищі.

Перспективою подальших досліджень є розробка методів та перспективних напрямів на макрорівні (Системні зміни та політика), мікрорівні (Учасники освітнього процесу) та в рамках крос-дисциплінарних напрямків з метою впровадження ефективних стратегій підтримки та розвитку системи вищої освіти в умовах збройного конфлікту та після його завершення.

REFERENCES:

1. Pogrebnyak V, Dashkovska O. Vyshcha shkola Ukrainy v umovakh voyennykh zahroz i vyklykiv: realiyi ta perspektyvy [Higher education in Ukraine in the face of military threats and challenges: realities and prospects]. *Novi tekhnolohiyi navchannya*. 08, Zhovten 2024; (98): 166–74. Retrieved from: <http://www.journal.org.ua/index.php/ntn/article/view/410>
2. Vplyv viyny na vyshchu osvitu v Ukraini: vyklyky ta perspektyvy [The impact of the war on higher education in Ukraine: challenges and prospects]. *Konspekt podiy*. Oleh Sharov, Heneral'nyy dyrektor dyrektoratu fakhovoyi

peredvyshchoyi, vyshchoyi osvity Ministerstva osvity i nauky Ukrainy. Retrieved from: <https://cedos.org.ua/events/vplyv-vijny-na-vyshhu-osvitu-v-ukrayiny-vyklyky-ta-perspektyvy/>

3. Ukrayins'ka osvita v umovakh viyny [Ukrainian education in wartime]: monohrafiya / za nauk. red. S. O. Terepyschoho. Kyiv: Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova, 2020. 234 s.

4. Topuzov O., Holovko M. & Lokshyna O. (2023). Osvitni vtraty v period voyennoho stanu: problemy diahnostryky ta kompensatsiyi [Educational losses during martial law: problems of diagnosis and compensation.]. Ukrayins'kyi pedahohichnyy zhurnal, (1), 5–13.

5. Chykalova M. & Yukhno N. (2023). Osoblyvosti osvitn'oho protsesu v umovakh povnomasshtabnykh boyovykh diy [Peculiarities of the educational process in conditions of full-scale hostilities]. Ukrayins'kyi pedahohichnyy zhurnal, (3), 13–22

6. Dani pro kil'kist' zruynovanykh ta poshkodzhenykh budivel' ZVO [Data on the number of destroyed and damaged buildings of the Higher Education Institutions]. Retrieved from: <https://saveschools.in.ua/>

7. Ukrayina Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH. Retrieved from: <https://www.giz.de/en/worldwide/32413.html>

8. GCPEA. (2022, March 10). Statement by GCPEA Executive Director, Diya Nijhowne, on Attacks on Education in Ukraine. Retrieved May 5, 2022. Retrieved from: <https://protectingeducation.org/news/statement-by-gcpea-executivedirector-diya/>

9. UNHCR. (2019). Refugee education 2030: A Strategy for Refugee Inclusion. Retrieved from: <https://www.unhcr.org/5d651da88d7.pdf>

10. UNICEF. (2017, September 18). 27 million children out of school in conflict zones. Retrieved May 5, 2022, Retrieved from: <https://www.unicef.org/press-releases/27-million-children-out-school-conflict-zones>

УДК 334:614.2

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2025.1.3>

Шевчук Олександр Олександрович,

здобувач вищої освіти за програмою доктора філософії

зі спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування»

Комунального закладу вищої освіти «Вінницька академія безперервної освіти»

ORCID ID: 0009-0001-0934-4892

УПРАВЛІНСЬКІ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ СФЕРИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я: УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

MANAGEMENT STRATEGIES FOR HEALTHCARE DEVELOPMENT: UKRAINIAN REALITIES

У статті проаналізовано традиційні стратегії управління сферою охорони здоров'я в сучасних умовах, актуалізовано необхідність наукової розробки комплексного підходу до управління, модернізації інфраструктури, кадрової політики, фінансування, розвитку первинної медичної допомоги та цифровізації. Метою статті є аналіз традиційних управлінських стратегій розвитку сфери охорони здоров'я в Україні. Методологія дослідження ґрунтується на комплексному аналізі наукової літератури, статей в періодичних виданнях. Автором було висвітлено стратегію централізованого управління в контексті забезпечення ефективної координації медичних послуг та стандартизації якості обслуговування, що сприяє підвищенню рівня контролю та моніторингу. Розглянуто проблему розвитку інфраструктури, як важливого напрямку реформування медичної галузі України, який забезпечує відновлення та модернізацію медичних установ, застосування енергоефективних технологій та підвищення доступності медичних послуг. Аргументовано необхідність створення можливостей для професійного розвитку працівників сфери охорони здоров'я та впровадження мотиваційних механізмів удосконалення системи підготовки медичних кадрів в рамках розвитку кадрової стратегії. Водночас, у статті піднімається питання про необхідність збереження балансу між комерціалізацією сфери та забезпеченням рівного доступу до базових медичних послуг, про що дає уявлення аналіз фінансової стратегії та дає уявлення про складності переходу до платних медичних послуг та розвиток медичного страхування. Автор акцентує увагу на тому, що розвиток первинної медичної допомоги є важливим напрямом реформ, спрямованим на підвищення доступності послуг, інтеграцію первинної ланки з вторинною та третинною, а також посилення профілактичних заходів. Особливу увагу приділено висвітленню стратегії цифровізації охорони здоров'я, яка відкриває нові можливості для автоматизації процесів, впровадження електронних медичних карток, розвитку цифрової медицини та оптимізації управління ресурсами, а залучення цифрових технологій сприяє покращенню доступності медичних послуг та підвищенню оперативності надання лікування.

Ключові слова: війна, управлінські стратегії, цифрові сервіси, сфера охорони здоров'я, інноваційна діяльність.

The article analyzes traditional strategies for managing the healthcare sector in modern conditions, and highlights the need for scientific development of an integrated approach to management, infrastructure modernization, personnel policy, financing, development of primary health care, and digitalization. The purpose of the article is to analyze traditional management strategies for the development of the healthcare sector in Ukraine. The research methodology is based on a comprehensive analysis of scientific literature and articles in periodicals. The author highlighted the strategy of centralized management in the context of ensuring effective coordination of medical services and standardization of service quality, which contributes to increasing the level of control and monitoring. The problem of infrastructure development is considered as an important direction of reforming the medical sector of Ukraine, which ensures the restoration and modernization of medical institutions, the use of energy-efficient technologies, and increasing the accessibility of medical services. The need to create opportunities for professional development of healthcare workers and the introduction of motivational mechanisms for improving the system of training medical personnel within the framework of the development of the personnel strategy is argued. At the same time, the article raises the issue of the need to maintain a balance between the commercialization of the sector and ensuring equal access to basic medical services, which is reflected in the analysis of the financial strategy and provides an idea of the difficulties of the transition to paid medical services and the development of health insurance. The author emphasizes that the development of primary health care is an important direction of reforms aimed at increasing the availability of services, integrating the primary with the secondary and tertiary levels, as well as strengthening preventive measures. Particular attention is paid to highlighting the strategy of digitalization of healthcare, which opens up new opportunities for process automation, the introduction of electronic medical records, the development of digital medicine and the optimization of resource management, and the involvement of digital technologies contributes to improving the availability of medical services and increasing the efficiency of treatment provision.

Key words: war, management strategies, digital services, healthcare, innovation.

Постановка проблеми. Сфера охорони здоров'я в Україні під час війни переживає низку екзистенційних викликів, обумовлених низкою кризових станів, спричинених збройною агресією, економічними труднощами та зміною соціально-демографічної ситуації. Традиційні управлінські підходи, які базуються на централізованому адмініструванні, зазнали суттєвих впливів та змушені були пережити низку трансформацій, виявивши свою часткову ефективність та потребу в адаптації управлінських стратегій до нових реалій життя українського суспільства. Основні проблеми, що постають перед сферою охорони здоров'я України пов'язані з необхідністю реформування управлінських стратегій у напрямку забезпечення ефективного контролю, координації та стандартизації надання медичних послуг; подоланням дефіциту та фізичного зношення медичної інфраструктури, що вимагає значних інвестицій у відновлення та модернізацію закладів, впровадження енерго-ефективних технологій та підвищення доступності медичної допомоги; усуненням проблеми кадрового забезпечення, яка включає нестачу кваліфікованих медичних працівників, необхідність впровадження сучасних програм навчання, підвищення кваліфікації та створенням стимулюючих умов для професійного розвитку;

Таким чином, існує гостра необхідність у розробці комплексного підходу до розробки та впровадження сучасних управлінських стратегій, які б враховували особливості поточного стану системи охорони здоров'я України та сприяли б налагодженню її сталого розвитку. У зв'язку з цим актуальним є дослідження шляхів інтеграції централізованого управління, інфраструктурного оновлення, кадрових реформ, фінансової стабілізації, посилення первинної медичної допомоги та цифровізації медичних процесів.

У контексті війни та соціальної травми, спричинених російсько-українським конфліктом, особливо важливим є розроблення ефективної системи надання медичної допомоги для найбільш уразливих верств населення – внутрішньо переміщені особи, поранені військовослужбовці та малозабезпечені громадяни. Аналіз закритої моделі управління охороною здоров'я засвідчує її ефективність у контролі витрат через централізоване управління ресурсами. Це дозволяє раціонально розподіляти бюджет і надавати пріоритет життєво необхідним медичним послугам. Водночас відкрита модель, яка передбачає державно-приватне партнерство та швидке впровадження інновацій, сприяє покращенню екстреної допомоги та розширенню доступу до спеціалізованих медичних послуг.

Поєднання елементів обох моделей може стати основою для розроблення післявоєнної стратегії розвитку системи охорони здоров'я України. Зокрема, це стосується створення довгострокових програм догляду за ветеранами та демобілізованими військовослужбовцями. Використання профілактичних механізмів, характерних для закритих систем, у поєднанні з інноваційними підходами відкритих моделей може забезпечити комплексні програми реабілітації та соціальної реінтеграції постраждалих від війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепція бюрократичного управління, розроблена Максом Вебером, є основою для централізованих управлінських стратегій, що базуються на ієрархії, стандартизації та централізованій владі. Теоретичні конструкти розроблені вченим відіграють ключову роль у розумінні механізмів централізованого управління [11, с. 148]. У свою чергу, Герберт А. Саймон, в рамках своєї теорії обмеженої раціональності, досліджував процеси прийняття рішень в організаціях, підкреслюючи важливість координації та стандартизації для ефективного управління великими інституціями, зокрема медичними закладами [10, с. 72].

Відомий своїми дослідженнями конкурентних стратегій, Майкл Портер розглядав організаційні структури через аналіз управлінських функцій, що дозволяє оцінювати ефективність управлінських процесів [8, с. 47]. Він визначав централізоване управління як інструмент для виявлення та усунення дисфункцій у роботі організацій. Водночас, Еліот Фрідсон досліджував централізоване управління в контексті організації медичних установ, аналізуючи його переваги та недоліки в умовах складних адміністративних структур, таких як система охорони здоров'я [6, с. 53].

Інтеграцію медичних установ у міські інфраструктурні мережі та їхній вплив на соціально-економічний розвиток вивчав Джордж П. Коттер. Його дослідження зосереджені на сталому розвитку інфраструктури, що є важливим аспектом довгострокового планування охорони здоров'я. Науковець, крім дослідження конкурентних стратегій, розробляв концепцію «ціннісних ланцюгів» для оптимізації ресурсів медичних закладів, що сприяє підвищенню якості послуг та ефективному використанню фінансів [7, с. 27]. Девід Конн акцентував увагу на необхідності стратегічного планування розвитку інфраструктури медичних закладів, враховуючи демографічні зміни, технологічні інновації та зростаючі соціальні потреби [4, с. 40]. Його роботи підкреслюють важливість адаптації медичних установ до майбутніх викликів.

Досліджував кадрові аспекти розвитку медичної інфраструктури Еліот Фрідсон, зокрема взаємозв'язок між професіоналізмом медичних працівників та якістю надання послуг. Він зазначав, що впровадження інноваційних кадрових стратегій та цифрових технологій є важливими факторами ефективності управління в системі охорони здоров'я [6, с. 61].

Українські дослідниці О. Клименко та Г. Чепурко [3] вивчають проблеми підвищення стійкості системи охорони здоров'я України до викликів, спричинених війною, через впровадження елементів відкритих і закритих управлінських стратегій, аналізуючи іноземний досвід застосування гібридних моделей для забезпечення стабільного функціонування медичної сфери в умовах кризових ситуацій, зокрема війни.

Таким чином, аналіз наукових досліджень демонструє, що централізоване управління, розвиток інфраструктури, кадрова політика та інноваційні підходи є ключовими елементами ефективного управління сферою охорони здоров'я, що потребують комплексного підходу та стратегічного планування.

Мета статті – проаналізувати традиційні управлінські стратегії розвитку сфери охорони здоров'я та особливості їх імплементації в реаліях життя українського суспільства.

Виклад основного матеріалу. Збройна агресія проти України створила безпрецедентні виклики для системи охорони здоров'я, яка була змушена одночасно функціонувати в умовах надзвичайної кризи та забезпечувати медичне обслуговування цивіль-

ного населення, військовослужбовців, внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та інших уразливих груп. **Традиційні стратегії розвитку** закладів охорони здоров'я в умовах війни виявились недостатніми для подолання багатошарових проблем (рис. 1).

Традиційні стратегії розвитку закладів охорони здоров'я зазвичай фокусуються на поступовому удосконаленні інфраструктури, кадрових ресурсів, процесів надання медичних послуг, а також фінансовому забезпеченні. Вони характеризуються чітким плануванням, централізованим управлінням та наявністю довгострокових цілей для підтримки сталого функціонування.

Незважаючи на серйозні труднощі, викликані війною, в Україні з'являються нові можливості для впровадження міжнародних стандартів якості медичних послуг, використання фінансування від міжнародних організацій для відновлення медичних установ, а також розвиток інтегрованих моделей медичної допомоги, що поєднують державний та приватний сектор [2, с. 18]. Окрім того, відбуваються активні процеси реорганізації та впровадження інноваційних стратегій розвитку медичних установ, зокрема модернізація інфраструктури, впровадження цифрових технологій, підвищення кваліфікації медичного персоналу.

1. Стратегія централізованого управління передбачає створення єдиного управлінського органу, який відповідає за організацію та координацію медичних послуг на національному чи регіональному рівні. Ключовими складовими стратегії є:

Рис. 1. Традиційні стратегії розвитку закладів охорони здоров'я

- єдина система управління – централізоване адміністрування медичних закладів, що дозволяє контролювати всі аспекти функціонування закладів охорони здоров'я;

- стандартизація – встановлення стандартів якості медичних послуг, що забезпечує однаковий рівень обслуговування на всіх рівнях;

- моніторинг і контроль – постійний контроль за виконанням медичних процедур і стандартів [5, с. 25].

Стратегія централізованого управління є важливою темою в дослідженнях з управління організаціями, зокрема в системах охорони здоров'я. Вона, зазвичай, аналізується в контексті вивчення організаційної теорії. Кілька науковців та дослідників зробили важливий внесок у розуміння централізованого управління.

2. Стратегія розвитку інфраструктури орієнтована на постійне оновлення і модернізацію медичних установ для підвищення їх ефективності та відповідності сучасним вимогам. Ключовими складовими стратегії є:

- будівництво нових закладів – відновлення або створення нових лікарень, поліклінік та інших медичних установ у відповідь на зростаючі потреби населення;

- ремонт і модернізація існуючих закладів – покращення технічної бази, забезпечення сучасним обладнанням;

- енергозбереження і сталий розвиток – використання енергоефективних технологій, інтеграція сучасних екологічних стандартів [7, с. 43].

Існує кілька науковців, які займалися цими питаннями, зокрема в контексті модернізації інфраструктури сфери охорони здоров'я, розбудови медичних закладів та збереження їх ефективності в умовах змін, в нашому випадку війни, яка спровокувала карколомні трансформації медичної галузі, зокрема Дж. П. Коттер [7]. Тож, стратегії розвитку інфраструктури в контексті охорони здоров'я є важливим напрямом управлінських досліджень, а також у плануванні, адмініструванні та розвитку суспільних установ.

3. Стратегія кадрового розвитку передбачає забезпечення закладів охорони здоров'я висококваліфікованим медичним персоналом є одним з основних аспектів для успішного функціонування системи охорони здоров'я. Ключовими складовими стратегії є:

- підготовка та навчання – організація освітніх програм для лікарів, медичних сестер, фармацевтів та інших працівників сфери охорони здоров'я;

- розвиток внутрішньої кар'єри – створення можливостей для кар'єрного росту, професійної перепідготовки та підвищення кваліфікації;

- мотивація та стимулювання – впровадження системи матеріальних і нематеріальних заохочень для медичних працівників, таких як грошові премії, соціальні гарантії, додаткові відпустки [9, с. 17].

4. Фінансова стратегія (перехід до платної медичної допомоги) передбачає часткову або повну фінансову незалежність медичних закладів через впровадження платних послуг та створення умов для розвитку медичного страхування. Ключовими складовими стратегії є:

- впровадження платних медичних послуг – розширення спектру послуг, що надаються на платній основі, в тому числі екстрена медична допомога, індивідуальні консультації, косметологія;

- медичне страхування – введення обов'язкового або добровільного медичного страхування для громадян;

- оптимізація витрат – скорочення неефективних витрат, залучення інвестицій для розвитку інфраструктури [3, с. 87].

5. Стратегія розвитку первинної медичної допомоги сфокусована на розвитку первинної ланки охорони здоров'я, щоб забезпечити доступність медичних послуг на найближчому рівні для більшості населення. Ключовими складовими стратегії є:

- мережа амбулаторій та ФАПів – розширення та вдосконалення мережі первинної допомоги, забезпечення доступу до послуг на місцях;

- інтеграція з вторинною та третинною ланкою – створення ефективних каналів комунікації та перенаправлення пацієнтів за потреби;

- розвиток профілактики та раннього виявлення захворювань – організація масових скринінгів, вакцинацій, здорового способу життя.

6. Стратегія цифровізації передбачає інтенсивний перехід на інноваційні цифрові технології для поліпшення ефективності та доступності медичних послуг. Ключовими складовими стратегії є:

- електронні медичні картки – створення централізованої бази даних пацієнтів;

- цифрова медицина – забезпечення віртуального відділеного доступу до віддалених консультацій та лікування через інтернет;

- електронні рецепти та системи управління лікарням – інтеграція автоматизованих систем для управління лікувальним процесом і ресурсами закладу [2, с. 20].

Дослідження, проведені українськими науковцями, засвідчили, що війна значною мірою порушила доступ населення до базових медичних послуг, особливо в східних і південних регіонах. Відповідно, післявоєнне відновлення системи охорони здоров'я повинно передбачати не просто

реконструкцію зруйнованих закладів, а будівництво нових медичних установ, орієнтованих на сучасні стандарти безпеки, енергоефективності та інклюзивності [1, с. 149]. Також потребуватиме перегляду система отримання медичних послуг, щоб забезпечити її адаптивність до можливих кризових ситуацій у майбутньому.

Висновки. Отже, ефективний розвиток системи охорони здоров'я вимагає комплексного підходу – розробки гібридної стратегії, що поєднує централізоване управління, модернізацію інфраструктури, кадровий розвиток, фінансову стійкість, розширення первинної допомоги та цифрову трансформацію. Інтеграція цих стратегій сприятиме формуванню стійкої та адаптивної системи охорони здоров'я, здатної реагувати на сучасні виклики та забезпечувати якісні медичні послуги для населення.

Система охорони здоров'я України під час війни стикнулася з масштабними викликами, що ускладнили її ефективне функціонування. Традиційні стратегії розвитку виявилися недостатніми для вирішення комплексних проблем, пов'язаних із руйнуванням медичної інфраструктури, нестачею кадрового ресурсу та зростанням потреб населення у медичних та реабілітаційних послугах. Відновлення медичних закладів вимагало не лише значних матеріальних ресурсів, але й ефективної координації між державними структурами та міжнародними гуманітарними організаціями. У відповідь на ці виклики розвивалися нові підходи до організації медичної допомоги, включа-

ючи створення тимчасових медичних установ, розширення мобільних медичних бригад та впровадження цифрових технологій для дистанційного консультування.

Сучасний етап розвитку системи охорони здоров'я України передбачає необхідність розробки стратегій, що не лише спрямовані на відновлення втраченого, а й орієнтовані на створення якісно нової моделі управління. Наукові дослідження зосереджуються на оптимізації ресурсів, модернізації інфраструктури та застосуванні інноваційних технологій, які можуть сприяти підвищенню ефективності медичного обслуговування в умовах обмежених фінансових можливостей або кризових ситуацій. Водночас існуючі управлінські підходи потребують доповнення новими методами, які враховують специфіку воєнного та післявоєнного періодів.

Актуальним (таким, що потребує подальших наукових розвідок) залишається питання створення гібридної моделі управління охороною здоров'я, яка поєднуватиме традиційні та сучасні підходи. Така модель має включати цифровізацію процесів, розширення первинної медичної допомоги, розвиток реабілітаційних і психосоціальних послуг, а також адаптацію системи медичних стандартів до міжнародних практик. Комплексний підхід до організаційних, кадрових та фінансових стратегій забезпечить не лише стійкість системи охорони здоров'я у воєнний період, а й її сталий розвиток у післявоєнний час.

REFERENCES:

1. Klymenko, O. (2023). Vzayemozv'yazok dynamiky rozpovsyudzhennya sotsial'no-nebezpechnykh khvorob z sotsial'nymy nerivnostyamy ta umovamy viys'kovoho chasu v Ukraini. [The relationship between the dynamics of the spread of socially dangerous diseases with social inequalities and wartime conditions in Ukraine]. *Sociology: Theory, Methods, Marketing*, 2. 143–161. <https://doi.org/10.15407/sociology2023.02.143> [in Ukrainian].
2. Klymenko, O. (2024). Zaluchennya dosvidu vidkrytykh ta zakrytykh modeley upravlinnya u pidvyshchenni stiykosti sfery okhorony zdorov'ya Ukrainy do vyklykiv viyny. [Involving the experience of open and closed management models in increasing the resilience of the healthcare sector of Ukraine to the challenges of war]. *Scientific Notes of the V. I. Vernadsky Tavrichesky National University*, 35 (74), 5. 16–21. https://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2024/5_2024/5.pdf [in Ukrainian].
3. Chepurko, G., Klymenko, O., Pryvalov, Yu., Trofymenko, O. (2023). Povedinkovi stratehiyi naseleння v umovakh poshyrennya sotsial'no nebezpechnykh khvorob. [Behavioral strategies of the population in conditions of the spread of socially dangerous diseases]. Kyiv: Institute of Sociology of the NAS of Ukraine [in Ukrainian].
4. Conn, D. W. (2010). Infrastructure Development and Management in Healthcare. *Healthcare Management Review*, 26 (3), 35–45.
5. Farrell, T. S. C. (2013). Health System Recovery in Post-Conflict Areas. *International Journal of Health Services*, 33 (2), 23–45.
6. Freidson, E. (1986). Professionalism: The Third Logic. University of Chicago Press.
7. Kotter, J. P. (1996). Leading Change. Harvard Business Review Press.
8. Porter, M. E. (1985). Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance. Free Press.
9. Shaw, G. H. (2018). Urban Healthcare Infrastructure: Planning and Management. *Journal of Urban Health*, 77 (1), 14–22.
10. Simon, H. A. (1947). Administrative Behavior: A Study of Decision-Making Processes in Administrative Organizations. Free Press.
11. Weber, M. (1947). The Theory of Social and Economic Organization. Free Press.

РОЗДІЛ 2

МЕХАНІЗМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

УДК 351.77:332.1:343.352

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2025.1.4>

Блінова Ганна Олександрівна,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри цивільного, господарського та екологічного права
Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»
ORCID ID: 0000-0002-3320-585X

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ У КОНТЕКСТІ АНТИКОРУПЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

CURRENT CHALLENGES AND PROSPECTS OF PUBLIC ADMINISTRATION IN THE FIELD OF REGIONAL ENVIRONMENTAL POLICY IN THE CONTEXT OF ANTI-CORRUPTION LEGISLATION

У статті проаналізовано теоретичні та практичні аспекти сучасних викликів публічного управління у сфері регіональної екологічної політики у контексті антикорупційного законодавства з урахуванням різноманіття складних питань, пов'язаних із станом і відновленням екології країни після війни в умовах дефіциту ресурсів. Обґрунтовано розуміння регіональної екологічної політики як діяльність органів місцевого самоврядування щодо вироблення та реалізації управлінських рішень для здійснення регулюючого, організуючого та координуючого впливу на сферу екологічних правовідносин, що склались між юридичними та фізичними особами щодо об'єктів природокористування. Виявлено, що метою такого публічного управління є задоволення екологічних інтересів територіальної громади, пов'язані із безпекою природного середовища для громадян та оптимальним використанням її природних ресурсів. Основними факторами, що впливають на особливості публічного управління регіональною екологічною політикою визначено: географічна специфіка регіону; ризики природного та техногенного характеру для благополуччя територіальної громади; розміщені суб'єкти господарювання; наповненість місцевого бюджету; рівень активності громадськості з питань екологічної безпеки; ступінь екологічної свідомості мешканців громади; ступінь корумпованості посадових осіб органів місцевого самоврядування та ефективність прийнятих ними рішень в контексті регіональної екологічної політики. Запропоновано шляхи удосконалення публічного управління регіональною екологічною політикою через: розробку рекомендацій із виявлення, фіксації проблем в екологічній сфері на рівні органів місцевого самоврядування, у тому числі пов'язані із наслідками веденням воєнних дій та шляхів їх вирішення; та створення на рівні Міністерства розвитку громад та територій, а також Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів регіонального розвитку відкритої бази даних типових викликів, що постають перед місцевим самоврядуванням у сфер екологічної безпеки, та напрацювання найбільш дієвих алгоритмів їх подолання.

Ключові слова: нормативно-правові засади, інструменти публічного управління та адміністрування, корупційні ризики, регіональна екологічна політика, зміст публічного управління, природні ресурси, протидія корупції, публічне управління, антикорупційне законодавство, суб'єкти управління, удосконалення, форми управління, функції публічного управління, запобігання корупції, публічна влада, правова держава, антикорупційна діяльність.

The article analyzes the theoretical and practical aspects of modern challenges of public administration in the field of regional environmental policy in the context of anti-corruption legislation, taking into account the variety of complex issues related to the state and restoration of the country's ecology after the war in conditions of resource shortage. The understanding of regional environmental policy as the activity of local governments to develop and implement management decisions to exercise regulatory, organizational and coordinating influence on the sphere of environmental legal relations that have developed between legal entities and individuals regarding nature use objects is substantiated. It is revealed that the purpose of such public administration is to satisfy the environmental interests of the territorial community, related to the safety of the natural environment for citizens and the optimal use of its natural resources. The main factors influencing the features of public administration of regional environmental policy are determined as: geographical specificity of the region; risks of natural and man-made nature for the well-being of the territorial community; located business entities; fullness of the local budget; the level

of public activity on environmental safety issues; the degree of environmental awareness of community residents; the degree of corruption of local government officials and the effectiveness of their decisions in the context of regional environmental policy. Ways are proposed to improve public management of regional environmental policy through: developing recommendations for identifying and fixing problems in the environmental sphere at the level of local government, including those related to the consequences of military operations and ways to solve them; and creating an open database of typical challenges facing local governments in the areas of environmental safety at the level of the Ministry of Community and Territorial Development, as well as the Ministry of Environmental Protection and Natural Resources of Regional Development, and developing the most effective algorithms for overcoming them.

Key words: *regulatory and legal framework, public management and administration tools, corruption risks, regional environmental policy, content of public management, natural resources, combating corruption, public management, anti-corruption legislation, subjects of management, improvement, forms of management, functions of public management, corruption prevention, public authority, rule of law, anti-corruption activities.*

Постановка проблеми. Значна екологічна диверсифікація території України, особливості соціально-економічних процесів у регіонах, які в історичному, природному, соціальному та економічному аспектах є зовсім не однорідними, актуалізують проблему регіонально диференційованих підходів до управління екологічною безпекою, наголошують В. С. Кравців та П. В. Жук. Вчені акцентують увагу, що сьогодні стала очевидною низька результативність уніфікованих механізмів регулювання стану довкілля, тому виникла об'єктивна необхідність у здійсненні ефективної регіональної екологічної політики, що вимагає відповідного теоретичного аналізу, осмислення її суті та змісту, оцінювання сучасного стану [1, с. 21]. В умовах ведення активних воєнних дій та обмеженості матеріальних ресурсів для забезпечення належного рівня екологічної безпеки мешканців територіальних громад ефективно не корумповане публічне управління стає єдиним шляхом досягнення цієї мети.

У Державній стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки визначено, що станом на 1 жовтня 2023 р. в Україні зафіксовано майже 2,6 тис. фактів завдання шкоди навколишньому природному середовищу внаслідок ведення бойових дій на суму майже 48,7 млрд доларів США (без урахування наслідків руйнування греблі Каховської гідроелектростанції). За оцінками Світового банку, пошкодження від пожеж зазнали 183,2 тис. гектарів лісів, що зумовлює знищення орієнтовно 43,1 млн куб. метрів деревини (еквівалент дворічної заготівлі для всієї України). До наслідків руйнування греблі Каховської гідроелектростанції належить потрапляння до р. Дніпро щонайменше 150 тон мастила, яке далі потрапило в Дніпро-Бузький лиман і Чорне море. Внаслідок техногенної катастрофи постраждало 150 тис. гектарів природоохоронних територій загальноєвропейського значення. Підтоплено чи пошкоджено 64 тис. гектарів лісу, 17 мисливських угідь площею 403 тис. гектарів. Без водопостачання залишилися

94 відсотки зрошувальних систем у Херсонській області, 74 відсотки – в Запорізькій та 30 відсотків – у Дніпропетровській області [2]. Таким чином сучасні виклики регіональної екологічної політики характеризуються не тільки масштабністю, складністю деструктивних процесів, а й колом індивідуальних характеристик проблем, що повинні вирішити органи публічної влади у кожному регіоні. На сьогодні завдання у сфері використання природних ресурсів, що має вирішити місцева влада, обумовлюють формування вираженої регіональної екологічної політики із недопущенням реалізації корупційних ризиків при розпорядженні ресурсами територіальних громад.

Стан наукової розробки проблеми. Теоретичні та прикладні аспекти змісту, функцій, цілей публічного управління, формування, реалізації та удосконалення регіональної екологічної політики у своїх публікаціях розглядали Андрієнко М. В., Буканов Г. М., Городецька І. А., Жадан Є. В., Жук П. В., Іванюта С. П., Кравців В. С., Шако В. С. та інші вчені. Високий рівень уваги питанням публічного управління екологічною політикою дозволив напрацювати значний обсяг наукових концепцій у цій сфері, але нова хвиля цих досліджень вже присвячена проблемам, пов'язаним із забрудненням навколишнього природного середовища внаслідок ведення воєнних дій.

Метою статті є аналіз теоретичних та практичних аспектів сучасних викликів публічного управління у сфері регіональної екологічної політики у контексті антикорупційного законодавства з урахуванням різноманіття складних питань, пов'язаних із станом і відновленням екології країни після війни в умовах дефіциту ресурсів.

Виклад основного матеріалу. Однією із сфер, охоплених цілями сталого розвитку України на період до 2030 року є екологічна. У Національній доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна» зазначено, що специфічною проблемою сучасного періоду України є поводження з відходами. Обсяги утворених відходів зростають, а частка

тих, що перероблюються, є незначною. Незмінна практика депонування новоутворених відходів на переповнених полігонах є загрозою для довкілля й посилює ризики для здоров'я населення. Існуюча практика землекористування спричиняє погіршення стану земель, а виснажливе використання земельних, лісових і водних ресурсів призводить до незворотних втрат екосистемного та біологічного різноманіття. Частка природно-заповідних територій (6,6 % від загальної площі країни) є недостатньою для запобігання таким втратам. Вагомим чинником негативного впливу на довкілля є також збройний конфлікт на сході України. Подолання наслідків руйнації ландшафтів та знищення інфраструктури Донецької і Луганської областей потребує значних зусиль, ресурсів і часу на відновлення [3]. Також неефективна господарська діяльність призводить до підвищення техногенного навантаження на екологічну систему країни, а отже, до поступового знищення навколишнього природного середовища [3]. Наведений перелік проблем у сфері екологічної безпеки визначив лише частину сучасних викликів, що стоять перед публічним управлінням у сфері регіональної екологічної політики. Комплекс таких проблем описаний в нормах широкого кола нормативно-правих актів.

В Указі Президента України «Про цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» визначено перспективи та цілі, яких має бути досягнуто органами публічної адміністрації при реалізації регіональної екологічної політики: боротьба зі зміною клімату, збереження та раціональне використання морських, водних екосистем і екосистем суші, захист та відновлення екосистем суші та сприяння їх раціональному використанню, раціональне лісочористування, боротьба з опустелюванням, припинення і повернення назад (розвертання) процесу деградації земель та зупинка процесу втрати біорізноманіття тощо [4]. Г. М. Буканов наголошує, що основою Стратегії сталого розвитку України є орієнтація системи державного управління на децентралізацію і сталий розвиток регіонів в соціальному, економічному та екологічному аспектах як окремих соціально-еколого-економічних систем [5, с. 183].

Розглядаючи зміст поняття регіональна політика необхідно звернутись до тексту Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки [6]. У цьому документі зазначено, що в Україні створено нормативно-правову основу і запроваджено нові підходи до стратегічного планування та фінансування регіонального розвитку. Реформа місцевого самоврядування

та територіальної організації влади на засадах децентралізації, яка успішно реалізується починаючи з 2015 року, створила нові можливості для розвитку територіальних громад. Новий адміністративно-територіальний устрій та бюджетна децентралізація значно підвищили спроможність місцевого самоврядування [6]. Таким чином поняття регіональний розвиток пов'язується із місцевим самоврядуванням, територіальною організацією влади, територіальними громадами.

У межах нормативного підходу, наголошує Г. М. Буканов, регіон розглядають, перш за все, як одиницю адміністративно-територіального або статистично-планового поділу держави, що є оптимальним вирішенням проблем управління територією та локальною соціальною спільнотою [5, с. 184]. Водночас, цей вчений повідомляє, що Європейський парламент визначає регіон як територіальну цілісність, яка розглядається з погляду географії або чітко окреслена територіальна організація, де населення має специфічну ідентичність, яка направлена на стимулювання та розвиток культурної, економічної та соціальної сфери [5, с. 184].

У науковому полі використовують такі терміни, пов'язані із екологічною політикою в регіонах: «регіональна екологічна політика» та «екологічна політика на регіональному рівні».

Г. М. Буканов запропонував виокремити такі рівні управління в сфері екологічної політики: 1) наднаціональний (глобальний) рівень управління; 2) загальнодержавний (національний) рівень; 3) регіональний рівень; 4) місцевий рівень; 5) рівень громадського управління [5, с. 226].

Наприклад, В. С. Кравців та П. В. Жук визначають регіональну екологічну політику як систему цілей і дій, що реалізуються органами державної влади та місцевого самоврядування, спрямованих на збереження довкілля та забезпечення екологічно-безпечних умов життєдіяльності населення за допомогою методів, що враховують специфіку територій [7, с. 13–14; 1, с. 22].

Регіональну екологічну політику в Україні Г. М. Буканов визначив як комплекс заходів і засобів, спрямованих державою та суспільством на охорону й оздоровлення довкілля, ефективне поєднання природокористування та природоохорони й забезпечення нормальної життєдіяльності громадян шляхом впровадження екосистемного підходу в усіх сферах і напрямках соціально-економічного розвитку України. Вчений наголошує, що реалізація екологічної політики на регіональному рівні залежить від специфіки регіону (території), наявності природних ресурсів, суб'єктів господарювання (підприємства промисловості), ефек-

тивності діяльності регіональних органів державного управління, розвиненості громадянського суспільства (рівень активності громадських еко-організацій локального та загальнонаціонального рівня), ступеня екологічної свідомості й системи екологічної освіти. Регіональний рівень управління в екологічній сфері включає в себе як принципи глобального і загальнодержавного екологічного управління з урахуванням регіональної специфіки. Тобто, Г. М. Буканов акцентує увагу, що регіональний рівень управління у сфері формування та реалізації екологічної політики здійснюється на рівні окремого регіону – адміністративно-територіальної одиниці, суб'єктами державного управління якого виступають обласні адміністрації, обласні ради, департаменти спеціальної компетенції загальнодержавного рівня у сфері реалізації екологічної політики [5, с. 221].

Таким чином Г. М. Буканов зміст регіональної екологічної політики пропонує розглядати у двох аспектах: 1) як екологічну політику держави щодо регіонів (державна регіональна екологічна політика або державна екологічна політика на регіональному рівні); 2) другий – екологічна політика, що здійснюється регіонами. Перша – реалізується центральними органами державної влади, друга – місцевими органами влади і самоврядування. Таким чином Г. М. Буканов реалізацію екологічної політики на регіональному рівні визначає як діяльність органів державної влади і місцевого самоврядування щодо вироблення та практичного втілення управлінських рішень для здійснення регулюючих, організуючих та координуючих впливів на сферу природокористування з метою реалізації функції держави щодо неухильного дотримання стандартів екологічного розвитку в регіонах країни [5, с. 218]. Водночас, цей вчений наголошує, що місцевий рівень управління у сфері реалізації екологічної політики здійснюється на рівні окремих територій (міст, селищ, громад), суб'єктами державного управління якого виступають місцеві адміністрації, місцеві ради [5, с. 218].

Регіональна екологічна політика, на думку М. В. Андрієнко та В. С. Шако, це система цілей і дій, що реалізуються органами державної влади і місцевого самоврядування, спрямованих на збереження довкілля та забезпечення екологобезпечних умов життєдіяльності населення за допомогою методів, що враховують специфіку територій. Ці вчені реалізацію екологічної політики на регіональному рівні визначають як діяльність органів державної влади і місцевого самоврядування щодо вироблення та практичного втілення управлінських рішень для здійснення регулюючих,

організуючих та координуючих впливів на сферу природокористування з метою реалізації функції держави щодо неухильного дотримання стандартів екологічного розвитку в регіонах країни [8].

Так само як і попередні дослідники В. С. Кравців та П. В. Жук виокремлюють п'ять основних структурних блоків регіональної екологічної політики, функціонування яких забезпечує певний рівень вирішення екологічних проблем: науково-інформаційне забезпечення, нормативно-правові акти, виробничо-технічний потенціал, організаційно-економічний механізм, екологічна культура населення [1, с. 23].

Зазначені блоки регіональної екологічної політики знайшли своє відображення у повноваженнях сільських, селищних, міських рад та їх виконавчих органів у сфері регулювання природоохоронних відносин, визначених у Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні»: 1) попередній розгляд планів використання природних ресурсів місцевого значення на відповідній території; 2) залучення на договірних засадах коштів підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності, розташованих на відповідній території, та коштів населення на заходи щодо охорони навколишнього природного середовища; 3) зупинення у випадках, передбачених законом, будівництва, яке може заподіяти шкоди навколишньому природному середовищу; 4) організація охорони, реставрації та використання паркових і садибних комплексів, природних заповідників; 5) підготовка і внесення на розгляд ради пропозицій щодо встановлення розмірів плати за користування природними ресурсами; 6) підготовка і внесення на розгляд ради пропозицій щодо прийняття рішень про організацію територій і об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення та інших територій, що підлягають особливій охороні; 7) внесення пропозицій до відповідних державних органів про оголошення природних та інших об'єктів, що мають екологічну цінність пам'ятками природи; 8) здійснення контролю за додержанням природоохоронного законодавства, використанням і охороною природних ресурсів загальнодержавного та місцевого значення; 9) погодження клопотань про надання дозволу на спеціальне використання природних ресурсів загальнодержавного значення; 10) координація на відповідній території діяльності спеціально уповноважених державних органів управління з охорони природи; 11) прийняття рішень про затвердження переліку видів тварин, що не занесені до Червоної книги України, але є рідкісними або мають особливу наукову, при-

родоохоронну та іншу цінність; 12) забезпечення ефективного використання природних ресурсів; 13) об'єднання на договірних засадах коштів підприємств, установ та організацій, розташованих на відповідній території, і населення, а також бюджетних коштів на заходи щодо охорони праці та охорони навколишнього природного середовища; 14) погодження у випадках, передбачених законом, питань щодо розподілу коштів за використання природних ресурсів, які надходять до фондів охорони навколишнього природного середовища; 15) прийняття у встановленому законом порядку рішень про заборону використання окремих природних ресурсів загального користування та інші [9].

Зазначений перелік повноважень органів місцевого самоврядування щодо формування та реалізації регіональної екологічної політики містить ряд інструментів досягнення цілей регіональної екологічної політики. Так, Є. В. Жадан під інструментами механізму реалізації цілей сучасної державної та регіональної екологічної політики в Україні визначив сукупність різноманітних засобів, прийомів, методів правового та не правового (політичного, економічного, фінансового, інформаційного) спрямування, що застосовуються в процесі адміністративних дій суб'єктів публічної адміністрації, завдяки яким реалізується державна та регіональна екологічна політика [10, с. 51]. Є. В. Жадан здійснив авторську класифікацію цих інструментів механізму реалізації регіональної екологічної політики на такі групи: регуляторно-планувальні, організаційно-технічні, освітньо-інформативні, координаційні, моніторингово-облікові, економічного спрямування, контрольно-наглядові [10, с. 51]. Водночас, на наш погляд, у проаналізованому дослідженні не було приділено увагу питанням протидії корупції у сфері регіональної екологічної політики, місця антикорупційного законодавства в системі нормативно-правового регулювання функціонування органів публічної влади при формування та реалізації регіональної екологічної політики. Одним із ключових викликів, що стоять перед публічним управлінням регіональної екологічної політики є боротьба із корупцією в сфері захисту навколишнього природного середовища.

Серед випадків проявів корупції у сфері реалізації екологічної політики, у тому числі серед посадових осіб органів місцевого самоврядування, комунальних підприємств та організацій можна навести факти, що фіксуються правоохоронними органами: 1) керівник національного природного парку за додаткову плату дозволяв

туристам «відхилятися» від маршрутів у заповідній зоні; 2) начальник одного з управлінь обласної державної адміністрації та експедиректор державного геологічного підприємства уклали договори на моніторинг підземних вод області, виконання заходів з їхньої охорони та ліквідації джерел забруднення, проте ці заходи були проведені не в повному обсязі; були внесені недостовірні відомості до актів виконаних робіт та в подальшому посадові особи заволоділи бюджетними коштами обласного фонду навколишнього природного середовища; 3) керівників одразу двох парків – комунальних підприємств затримали на отриманні неправомірної вигоди за погодження облаштування мотузкового парку на балансових територіях цих комунальних підприємств; 4) попередні змови посадовців органів місцевого самоврядування, комунальних підприємств та приватних підприємств задля забезпечення перемоги у тендерах компаніями, що поставляли техніку за завищеними цінами, що призвело до збитків місцевих бюджетів [11]; 5) надання директором лісгоспу за хабарі незаконних дозволів на вирубку лісів та продаж деревини; 6) незаконна видача представниками контролюючих органів дозволів на викиди забруднюючих речовин у довкілля за хабарі; 7) надання дозволів на незаконні скиди забруднюючих речовин до водойм та інше [12].

У тексті Антикорупційної програми Державної екологічної інспекції України на 2025–2026 роки зазначається, що ризик № 5, визначений у програмі на 2023–2024 роки, залишився нереалізованим у частині розробки та подання до Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України Порядку здійснення заходів державного нагляду (контролю) за дотриманням вимог природоохоронного законодавства центральними органами виконавчої влади та їх територіальними органами. Наразі Держекоінспекцією розробляються Методичні рекомендації стосовно здійснення заходів державного нагляду (контролю) за дотриманням вимог природоохоронного законодавства органами місцевого самоврядування, центральними органами виконавчої влади та їх територіальними органами, а також органами місцевого самоврядування в частині здійснення делегованих їм повноважень органів виконавчої влади та Уніфікована форма акту за результатами вищевказаних перевірок [13].

Городецька І. А. зазначає, що до основних факторів, що сприяють корупції в системі державного контролю в галузі охорони навколишнього природного середовища, відносяться: 1) дублю-

вання функцій контролюючих органів у частині контролю і нагляду, що призводить до збільшення тиску на суб'єктів господарювання та створення умов, сприятливих для вимагання хабара; 2) широкі дискреційні повноваження посадових осіб, уповноважених на здійснення контрольно-наглядових функцій та низький рівень оплати їх праці, що створює умови, сприятливі для можливості зловживання ними своїми повноваженнями під час здійснення заходів державного нагляду (контролю) дотримання вимог природоохоронного законодавства; 3) недостатній рівень обізнаності серед керівників та співробітників контролюючих органів з питань практичного застосування антикорупційного законодавства; 4) низький рівень профілактичної роботи із запобігання проявам корупційних правопорушень та правопорушень, пов'язаних із корупцією, відсутність контролю з боку керівництва за діями підлеглих осіб та інші [14, с. 160].

Городецька І. А. наголошує, що проблема нечіткого визначення функцій, прав, обов'язків і відповідальності державних органів (посадових осіб) має бути вирішена у першу чергу, зокрема, шляхом детальної регламентації компетенції суб'єктів, що здійснюють державне управління та регулювання в галузі охорони навколишнього природного середовища нормативно-правовими актами, системної погодженості останніх, їх чіткості, конкретності і зрозумілості для виконавців [14, с. 160]. Тому можна навести позитивний приклад, що дозволить у перспективі вирішити цю проблему.

Так, у додатку «Реєстр ризиків» до Антикорупційної програми Державної екологічної інспекції України на 2025–2026 роки сьомим корупційним ризиком визначено можливість зловживання посадовими особами Держекоінспекції, територіальних або міжрегіональних територіальних органів Держекоінспекції своїми повноваженнями при здійсненні державного нагляду (контролю) за додержанням центральними органами виконавчої влади та їх територіальними органами природоохоронного законодавства, а також органами місцевого самоврядування в частині здійснення делегованих їм повноважень органів виконавчої влади. Існування цього ризику обумовлено відсутністю актів, які визначають порядок проведення (здійснення) заходів державного нагляду (контролю) за додержанням центральними органами виконавчої влади та їх територіальними органами природоохоронного законодавства, а також органами місцевого самоврядування в частині здійснення делегованих їм повноважень органів виконавчої

влади. Вищевказане створює корупційні ризики та неузгодженості при проведенні посадовими особами Держекоінспекції, територіальних або міжрегіональних територіальних органів Держекоінспекції вищевказаних заходів [13]. Для мінімізації зазначеного корупційного ризику Держекоінспекція планує по-перше до 31.12.2025 року розробити та затвердити наказом Держекоінспекції Методичні рекомендації щодо здійснення заходів державного нагляду (контролю) за дотриманням вимог природоохоронного законодавства органами місцевого самоврядування, центральними органами виконавчої влади та їх територіальними органами, які визначають рекомендації щодо проведення (здійснення) заходів державного нагляду (контролю) за додержанням центральними органами виконавчої влади та їх територіальними органами природоохоронного законодавства, а також органами місцевого самоврядування в частині здійснення делегованих їм повноважень органів виконавчої влади. По-друге планується розробити та направити до Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України Уніфіковану форму акта, що складається за результатом проведення (здійснення) заходів державного нагляду (контролю) за додержанням центральними органами виконавчої влади та їх територіальними органами природоохоронного законодавства, а також органами місцевого самоврядування в частині здійснення делегованих їм повноважень органів виконавчої влади [13]. На наш погляд, детальна регламентація у методичних рекомендаціях заходів державного нагляду (контролю) за дотриманням вимог природоохоронного законодавства органами місцевого самоврядування щодо додержання природоохоронного законодавства знизить рівень впливу цього корупціогенного фактору.

Унаслідок збройної агресії значні площі земельного фонду України зазнали деградації, що проявляється у забрудненні ґрунтів токсичними речовинами, утвореними в результаті детонацій, засміченні залишками військової техніки та боєприпасів, а також у порушенні структурної цілісності ґрунтового покриву. У Постанові Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки» зазначено, що станом на 1 червня 2023 р. кількість відходів, утворених внаслідок руйнувань житлової інфраструктури, становила близько 450 тис. тонн. Найбільший обсяг будівельних відходів накопичився в Київській, Житомирській, Сумській, Миколаївській, Херсонській, Чернігівській та Харківській областях. Значна частина таких відходів може бути повторно вико-

ристана в будівництві або перероблена за умови їх сортування та/або демонтажу за типами відходів у місцях утворення [2]. Водночас, максимально ефективне використання наявних ресурсів залежить від якісного публічного управління на рівні територіальних громад.

Як зазначає С. П. Іванюта, стан чистоти в населеному пункті та рівень задоволеності мешканців якістю надання комунальних послуг формують громадський імідж міста, селища або села, а також істотно впливають на суспільне сприйняття ефективності діяльності місцевої влади. Саме органи місцевого самоврядування володіють реальними інструментами для перетворення місцевої економіки на ефективну, зокрема шляхом належного управління у сфері поводження з побутовими відходами. У рамках процесу децентралізації відповідні повноваження передані саме цим органам, що є виправданим кроком з огляду на специфіку соціально-економічних умов у різних громадах (рівень доходів населення, морфологічний склад відходів, тип забудови, наявність інфраструктури з переробки чи утилізації тощо) [15, с. 15].

Попри відмінності у локальних умовах, загальні засади, виклики та інструменти для їх подолання у сфері публічного управління регіональною екологічною політикою мають бути уніфікованими та конкретизованими, що дозволить мінімізувати вірогідність реалізації корупційних ризиків у цій сфері.

Висновки. Законодавець пов'язує регіональний розвиток із місцевим самоврядуванням, територіальною організацією влади, територіальними громадами. На сьогодні існує дві концепції щодо екологічної політики на рівні територіальних громад: державна екологічна політика на регіональному рівні та регіональна екологічна політика. Підтримуємо позицію вчених, які пов'язують

регіональну екологічну політику із діяльністю саме органів місцевого самоврядування щодо вироблення та реалізації управлінських рішень для здійснення регулюючого, організуючого та координуючого впливу на сферу екологічних правовідносин, що склались між юридичними та фізичними особами щодо об'єктів природокористування. Метою такого публічного управління є задоволення екологічних інтересів територіальної громади, пов'язані із безпекою природного середовища для громадян та оптимальним використанням її природних ресурсів. Основними факторами, що впливають на особливості публічного управління регіональною екологічною політикою є географічна специфіка регіону; ризики природного та техногенного характеру для благополуччя територіальної громади; розміщені суб'єкти господарювання; наповненість місцевого бюджету; рівень активності громадськості з питань екологічної безпеки; ступінь екологічної свідомості мешканців громади; ступінь корумпованості посадових осіб органів місцевого самоврядування та ефективність прийнятих ними рішень в контексті регіональної екологічної політики. Перспективами удосконалення публічного управління регіональною екологічною політикою може стати розробка рекомендацій із виявлення, фіксації проблем у екологічній сфері на рівні органів місцевого самоврядування, у тому числі пов'язані із наслідками веденням воєнних дій та шляхів їх вирішення. Доцільним буде також створення на рівні Міністерства розвитку громад та територій, а також Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів регіонального розвитку відкритої бази даних типових викликів, що постають перед місцевим самоврядуванням у сфер екологічної безпеки, та напрацювання найбільш дієвих алгоритмів їх подолання.

REFERENCES:

1. Kravtsiv V. S., Zhuk P. V. Teoretyko-prykladni aspekty suchasnoi vizii rehionalnoi ekolohichnoi polityky v Ukraini [Theoretical and applied aspects of the modern vision of regional environmental policy in Ukraine]. *Rehionalna ekonomika* 2024. № 4. S. 21–29. URL: https://re.gov.ua/re202404/re202404_021_KravtsivVS,ZhukPV.pdf
2. Pro vnesennia zmin do Derzhavnoi stratehii rehionalnoho rozvytku na 2021–2027 roky [On making changes to the State Regional Development Strategy for 2021–2027]. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 5 serpnia 2020 r. № 695 (v redaktsii postanovy Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 13 serpnia 2024 r. № 940). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/940-2024-p#n2>
3. Tsili staloho rozvytku: Ukraina. Natsionalna dopovid 2017 [Sustainable Development Goals: Ukraine. National Report 2017]. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/natsionalna-dopovid-csr-Ukrainy.pdf>
4. Pro Tsili staloho rozvytku Ukrainy na period do 2030 roku [About the Sustainable Development Goals of Ukraine for the period up to 2030]. Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 30 veresnia 2019 roku № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>
5. Bukanov H. M. Formuvannia ta realizatsiia derzhavnoi ekolohichnoi polityky na rehionalnomu rivni [Formation and implementation of state environmental policy at the regional level]. Dysertatsiia na здобuttia nauk. stup. dokt. nauk z derzh. upravl. Zaporizhzhia. 2021. 569 s. URL: http://virtuni.education.zp.ua/info_cpu/sites/default/files/dis_Bukanov.pdf

6. Pro zatverdzhennia Derzhavnoi stratehii rehionalnoho rozvytku na 2021–2027 roky [On approval of the State Strategy for Regional Development for 2021–2027]. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 5 serpnia 2020 r. № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-п#Text>
7. Kravtsiv V. S. Rehionalna ekolohichna polityka v Ukraini (teoriia formuvannia, metody realizatsii) [Regional environmental policy in Ukraine (theory of formation, methods of implementation)]: monohrafiia. Lviv: Instytut rehionalnykh doslidzhen NAN Ukrainy, 2007. 336 s. URL: <http://ird.gov.ua/irdp/p20070502f.pdf>
8. Andriienko M. V., Shako V. S. Sutnist derzhavnoi ekolohichnoi polityky na zahalnoderzhavnomu ta rehionalnomu rivniakh The essence of state environmental policy at the national and regional levels]. Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok № 9. 2016. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1051#:text=B9>
9. Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini [On local self-government in Ukraine]. Zakon Ukrainy vid 21 travnia 1997 roku № 280/97-VR. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1997. № 24. St. 170. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вп#Text>
10. Zhadan Ye. V. Instrumenty administrativno-pravovoho mekhanizmu realizatsii tsilei suchasnoi derzhavnoi ta rehionalnoi polityky v Ukraini: terminolohichno-poniatiinyi aspekt [Tools of the administrative and legal mechanism for implementing the goals of modern state and regional policy in Ukraine: terminological and conceptual aspect]. *Law. State. Technology*. 2023. Vyp. 4. URL: <https://journals.politehnica.dp.ua/index.php/1st/article/view/494/433> S. 47–54.
11. Khabari ta vidstonennia vid posad: TOP koruptsiinykh “zashkvariv” 2021 roku [Bribes and removal from office: TOP corruption “scams” of 2021]. *Ekopolityka*. URL: <https://ecopolitic.com.ua/ua/news/habari-ta-vidstonennya-vid-posad-top-korupciynih-zashkvariv-2021-roku/>
12. Shans na zminy dlia dovkillia: chy zmozhe Ukraina vykorinyty koruptsiu pid chas viiny [A chance for change for the environment: can Ukraine eradicate corruption during war?]. URL: *Ekopolityka*. URL: <https://ecopolitic.com.ua/ua/news/shans-na-zmini-dlya-dovkillia-chi-zmozhe-ukraina-vikoriniti-korupciju-pid-chas-vijni/>
13. Antykoruptsiina prohrama Derzhavnoi ekolohichnoi inspektsii Ukrainy na 2025–2026 roky [Anti-corruption program of the State Environmental Inspectorate of Ukraine for 2025–2026]. Nakaz № 92 vid 01.05.2025. URL: https://www.dei.gov.ua/post?category_id=37&post_type_id=2
14. Horodetska I. A. Koruptsiohenni faktory v systemi derzhavnoho kontroliu v haluzi okhorony navkolyshnoho pryrodnoho seredovyscha [Corruption factors in the system of state control in the field of environmental protection]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo, pravo*. 8. 2020. S. 157–162. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/8/26.pdf>
15. Ivaniuta S. P. Pro orhanizatsiiu povodzhennia z vidkhodamy, shcho utvorylysia vnaslidok viiny. Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen [On the organization of waste management resulting from the war]. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2023-03/waste-of-war_pdf.pdf

УДК 351.76:343.85(477)

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2025.1.5>

Гавриленко Анастасія Сергіївна,

аспірант кафедри державного управління та місцевого самоврядування

Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»

ORCID ID: 0009-0007-8527-165X

НАЦІОНАЛЬНА АНТИКОРУПЦІЙНА ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ: ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПУБЛІЧНОУПРАВЛІНСЬКОГО МЕХАНІЗМУ

NATIONAL ANTI-CORRUPTION POLICY IN UKRAINE: FEATURES OF THE FORMATION OF THE PUBLIC ADMINISTRATION MECHANISM

У статті комплексно розкрито особливості розвитку та трансформації антикорупційної політики в Україні у зв'язку з установленням правового режиму воєнного стану з позицій методології цілепокладання. Автор звертає увагу на безпрецедентну актуальність проблеми запобігання й протидії корупції у сфері публічного управління в кризових умовах сьогодення. Аналізуються зміни, що відбуваються в антикорупційному законодавстві, практиці функціонування контрольних й правоохоронних органів, а також інституціях громадянського суспільства під тиском зовнішніх і внутрішніх викликів. У центрі уваги – обґрунтування принципово нового змісту антикорупційної політики, що формується під впливом воєнно-політичних обставин та з умови забезпечення державної безпеки і підтримки міжнародних партнерів України.

Особлива увага приділена функціонуванню правових механізмів протидії корупції під час обмеження низки демократичних процедур, посилення централізації та концентрації владних повноважень в руках органів військового управління. Здійснюється критичний аналіз ризиків розширення корупційних практик за умов дерегуляції, спрощення процедур закупівель, прискореного розподілу державних ресурсів та гуманітарної допомоги. Підкреслюється зростання відповідальності органів публічної влади, необхідність підтримувати прозорість рішень і збереження основних стандартів демократії навіть під час дії особливого правового режиму.

Надано обґрунтування необхідності впровадження інноваційних інструментів антикорупційної діяльності шляхом: цифровізації публічного управління, посилення антикорупційної сертифікації для галузей підвищеного ризику, удосконалення механізмів взаємодії між державними органами та громадськістю. Запропоновано концептуальну модель адаптації антикорупційної політики до умов воєнного стану, яка базується на принципах верховенства права, інституційної стійкості та інтеграції найкращих міжнародних стандартів і практик.

Зроблено висновок про те, що оновлення змісту антикорупційної політики є невід'ємною умовою забезпечення стабільності державного управління, легітимності влади та зміцнення національної безпеки України у період воєнних дій. Обґрунтовано, що гнучкість, відкритість і прозорість державної політики щодо запобігання корупції мають стати ключовими орієнтирами сучасного реформування антикорупційної системи в Україні.

Ключові слова: національна антикорупційна політика, антикорупційна діяльність, ефективність, корупція, запобігання корупції, публічна влада, правова держава, публічне управління.

The article comprehensively reveals the features of the development and transformation of anti-corruption policy in Ukraine in connection with the establishment of the legal regime of martial law from the standpoint of the goal-setting methodology. The author draws attention to the unprecedented relevance of the problem of preventing and combating corruption in the sphere of public administration in today's crisis conditions. The changes taking place in anti-corruption legislation, the practice of functioning of control and law enforcement bodies, as well as civil society institutions under the pressure of external and internal challenges are analyzed. The focus is on substantiating the fundamentally new content of anti-corruption policy, which is being formed under the influence of military-political circumstances and in the context of ensuring state security and the support of Ukraine's international partners.

Special attention is paid to the functioning of legal mechanisms to combat corruption while restricting a number of democratic procedures, increasing centralization and concentration of power in the hands of military authorities. A critical analysis of the risks of expanding corrupt practices under conditions of deregulation, simplification of procurement procedures, accelerated distribution of state resources and humanitarian aid is carried out. The increased responsibility of public authorities, the need to maintain transparency of decisions and the preservation of basic democratic standards even during the operation of a special legal regime are emphasized.

The justification for the need to introduce innovative anti-corruption tools through: digitalization of public administration, strengthening anti-corruption certification for high-risk industries, improving mechanisms for interaction between state bodies

and the public is provided. A conceptual model for adapting anti-corruption policy to martial law conditions is proposed, which is based on the principles of the rule of law, institutional stability and integration of the best international standards and practices.

It is concluded that updating the content of anti-corruption policy is an indispensable condition for ensuring the stability of public administration, the legitimacy of government and strengthening the national security of Ukraine during military operations. It is substantiated that flexibility, openness and transparency of state policy on preventing corruption must become key guidelines for modern reforming the anti-corruption system in Ukraine.

Key words: national anti-corruption policy, anti-corruption activities, efficiency, corruption, corruption prevention, public authorities, rule of law, public administration.

Постановка проблеми. Модернізація моделі публічної влади є фундаментальним напрямом інституційних трансформацій системи державного управління України, що зумовлює необхідність наукового визначення цілей і пріоритетів національної антикорупційної політики. У цьому контексті особливого значення набуває формування інтегрованої та узгодженої системи управління, яка продумано поєднує принципи, механізми, методи й інструменти державної політики у сфері боротьби з корупцією. Сучасні умови державотворення вимагають не лише формального підпорядкування органів публічної влади принципу верховенства права, а й систематичного удосконалення практик забезпечення законності, правопорядку і захисту основних прав та свобод громадян.

Динаміка розвитку держави та громадянського суспільства визначає необхідність адаптивного й комплексного підходу до формалізації цілей антикорупційної політики на всіх рівнях державного управління. Формування цілепокладання у цій сфері має враховувати широкий спектр чинників: як внутрішніх (правові прогалини, недостатня інституційна спроможність, низький рівень правової культури), так і зовнішніх (міжнародні стандарти, інтеграційні виклики, динаміка глобальних антикорупційних ініціатив). Надзвичайно важливо визначити пріоритети, що забезпечують не лише зниження рівня корупції, а й зміцнення довіри до влади, підвищення ефективності державної політики та суспільної згуртованості.

Отже, стратегічна орієнтація на побудову демократичної, правової та соціальної держави передбачає не лише реалізацію соціально-економічних і адміністративно-політичних реформ, а й активне впровадження адресних антикорупційних заходів, що мають системний і проактивний характер. Протидія корупції повинна залишатися ключовим завданням публічної влади, оскільки саме вона становить одну з найсерйозніших загроз ефективному функціонуванню державних інститутів, соціальній стабільності й правовій безпеці в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема запобігання корупції в сучасних суспільно-політичних дослідженнях переважно ана-

лізується через нормативно-правове регулювання діяльності органів державної влади. Система національного законодавства щодо запобігання корупційним та пов'язаним з корупцією правопорушенням в Україні, перебуваючи в процесі реформування, зазнає численних змін. У той же час важливе значення має імплементація міжнародних норм і стандартів у цій сфері, а також, що є особливо нагальною проблемою, фактичне впровадження правових норм у повсякчасне життя і їх дотримання.

Реформи в державному управлінні спрямовані на перетворення традиційних моделей управління, які застаріли в умовах сучасної інформаційної трансформації. Основним завданням є створення нових інституцій, здатних поєднати високі технології, сучасні методи управління та етичні стандарти. У цьому контексті В. Баштанник та А. Новак відзначають, що модернізація публічної влади повинна базуватися на принципах інтегрованості, гнучкості та прозорості, що в свою чергу забезпечує реалізацію ефективної антикорупційної стратегії [1–4]. Варто також вказати на наукові праці.

Прийняття Антикорупційної стратегії на 2021–2025 роки виступило рушійним моментом публічноуправлінської інституціоналізації антикорупційної політики на сучасному етапі державотворення. Метою стратегії визначено досягнення значного прогресу в запобіганні та протидії корупційним проявам, а також забезпечення узгодженості та систематичності антикорупційних заходів серед усіх органів державної влади та місцевого самоврядування [5].

Метою статті є обґрунтування наукових підходів до визначення цілепокладання у процесі формування та реалізації національної антикорупційної політики в Україні, з урахуванням сучасних викликів державного управління та необхідності забезпечення ефективної протидії корупції як ключової умови демократичного розвитку, верховенства права й суспільної довіри до органів публічної влади.

Виклад основного матеріалу. Модернізація моделі публічної влади є фундаментальним напрямом інституційних трансформацій системи

державного управління України, що зумовлює необхідність наукового визначення цілей і пріоритетів національної антикорупційної політики. У цьому контексті особливого значення набуває формування інтегрованої та узгодженої системи управління, яка продумано поєднує принципи, механізми, методи й інструменти державної політики у сфері боротьби з корупцією. Сучасні умови державотворення вимагають не лише формального підпорядкування органів публічної влади принципу верховенства права, а й систематичного удосконалення практик забезпечення законності, правопорядку і захисту основних прав та свобод громадян.

Динаміка розвитку держави та громадянського суспільства визначає необхідність адаптивного й комплексного підходу до формалізації цілей антикорупційної політики на всіх рівнях державного управління. Формування цілепокладання у цій сфері має враховувати широкий спектр чинників: як внутрішніх (правові прогалини, недостатня інституційна спроможність, низький рівень правової культури), так і зовнішніх (міжнародні стандарти, інтеграційні виклики, динаміка глобальних антикорупційних ініціатив). Надзвичайно важливо визначити пріоритети, що забезпечують не лише зниження рівня корупції, а й зміцнення довіри до влади, підвищення ефективності державної політики та суспільної згуртованості.

Отже, стратегічна орієнтація на побудову демократичної, правової та соціальної держави передбачає не лише реалізацію соціально-економічних і адміністративно-політичних реформ, а й активне впровадження адресних антикорупційних заходів, що мають системний і проактивний характер. Протидія корупції повинна залишатися ключовим завданням публічної влади, оскільки саме вона становить одну з найсерйозніших загроз ефективному функціонуванню державних інститутів, соціальній стабільності й правовій безпеці в Україні.

Попри значні зусилля та інституціональні зміни [4], корупція продовжує становити одну з найсерйозніших загроз для стабільного економічного розвитку, демократичних інститутів та національної безпеки України. Чинна національна антикорупційна політика включає створення спеціалізованих органів та ухвалення стратегічних документів, й при цьому демонструє обмежену ефективність у системному запобіганні корупційним проявам. Це зумовлює необхідність глибокого правового аналізу існуючих підходів та розробки нової, більш дієвої концепції превенції корупції, що базується насамперед на інструментах право-

вого регулювання та превентивній функції вітчизняного права. Наявна модель антикорупційного регулювання в Україні характеризується комплексом викликів:

1) відсутність системності й єдності у формуванні антикорупційної політики через фрагментарність законодавчих актів, що призводить до неузгодженості їх застосування та послаблює їх нормативну спроможність;

2) двозначність і невизначеність правової термінології, адже нечіткі дефініції понять «корупція», «конфлікт інтересів», «корупціогенні ризики» породжують можливість різних тлумачень і правових колізій;

3) акцент зроблено переважно на виявленні вже вчинених правопорушень, тоді як профілактичні (запобіжні) інструменти не працюють у реальному масштабі, залишаються декларативними;

4) суперечності у розподілі функцій, слабка координація, надмірна адміністративна завантаженість, ризики інституційної закритості, що унеможлиблює ефективний суспільний контроль [4].

За таких умов варто запропонувати відхід від суто зовнішнього нагляду до створення умов, за яких корупція системно унеможлиблюється завдяки інтеграції національних антикорупційних механізмів у норми спеціального й адміністративного законодавства, підсиленню юридичної відповідальності за бездіяльність у сфері превенції, формуванню дієвого публічноуправлінського механізму антикорупційної політики.

Офіційне визначення корупції в Україні у статті 1 Закону України «Про боротьбу з корупцією» від 1995 року детермінує це явище як «діяння, яке виражалось у незаконному використанні посадовими чи службовими особами наданих їм повноважень з метою одержання матеріальних благ, послуг, пільг чи інших переваг для себе або для інших осіб». Такий підхід відображав розуміння корупції передусім як особистої або корпоративної вигоди, отриманої шляхом протиправного використання службового становища [5].

Поряд із визначенням основного поняття, відповідний закон вперше надав легальне тлумачення терміну «корупційне діяння», під яким розумілося не лише незаконне одержання матеріальних благ, грошових коштів, послуг, пільг або іншого майна через зловживання владою, а й використання службового чи посадового статусу для отримання кредитів, позик, придбання майна чи здійснення інших правочинів на умовах, які не передбачені чинним законодавством або значно відрізняються

від загальноприйнятих. Таким чином, охоплювалася широка сфера корупційних проявів, як-то зловживання адміністративними ресурсами, кумівство, лобіювання приватних інтересів, недобросовісне виконання посадових обов'язків тощо.

Сучасне законодавство у сфері антикорупційної діяльності, формування системи державних органів як елементів публічноуправлінського механізму у сфері формування антикорупційної політики (ПУМ НАП) передбачає концептуалізацію цілей такої політики [6–10], які інтерпретуються як принципи:

1) принцип нормативної інтеграції ПУМ НАП, у межах якого: антикорупційні вимоги виступають як складові галузевих законів, що безпосередньо регулюють сфери ризику (державна служба, публічні закупівлі, дозвільні процедури, управління державним і комунальним майном);

2) принцип визначеності превентивних обов'язків суб'єктів НАП, що передбачає формування чітко сформульованих, передбачених законом превентивних дій для кожної посадової категорії публічних службовців;

3) принцип невідворотності юридичної відповідальності, який передбачає практичну реальність дисциплінарної, адміністративної й навіть цивільно-правової відповідальності саме за невжиття заходів щодо мінімізації корупційних ризиків;

4) принцип гарантованої прозорості та підзвітності як обов'язкова публічність використання публічних ресурсів, процесів прийняття рішень, чіткі правові наслідки за недотримання вимог.

Варто запропонувати публічноуправлінський алгоритм формування НАП, що виглядає як поєднання таких складників: по-перше, системний аудит і ідентифікація корупціогенних ризиків. Такий складник включає комплексний аналіз чинного законодавства для визначення джерел та факторів, що породжують корупцію (надмірна дискреція, неясність процедур, колізії). Формування відкритого реєстру корупціогенних норм.

По-друге, інтеграція антикорупційних складників у галузеве законодавство, внесення цільових змін до законів та підзаконних актів на основі аудиту, усунення дискреційних і суперечливих положень, впровадження конкретних превентивних процедур, механізмів прозорості для кожної сфери. По-третє, встановлення та забезпечення юридичної відповідальності у межах удосконалення КУАП, трудового та адміністративного законодавства; введення чітких юридичних конструкцій щодо відповідальності посадовців за невжиття необхідних превентивних заходів.

По-четверте, незалежний правовий моніторинг, який досягається авторизацією або створенням незалежного органу для постійної експертизи законодавчих ініціатив щодо антикорупційної експертизи та оцінки таких ініціатив в реальному режимі. По-п'яте, постійна професійна підготовка та контроль знань публічних службовців щодо сучасних антикорупційних норм, превентивних заходів та відповідальності, без чого кар'єрний ріст є неможливий.

Поданий публічноуправлінський алгоритм формування національної антикорупційної політики (НАП) заслуговує уваги як структурований, багаторівневий та практично орієнтований підхід до побудови ефективної системи протидії корупції у сфері публічного управління. Його складники логічно поєднані в універсальний цикл, що повно враховує як ідентифікацію та аналіз корупціогенних явищ, так і практичне втілення та моніторинг антикорупційних інструментів.

Так, перший складник алгоритму являє собою системний аудит і ідентифікація корупціогенних ризиків, має визначальне значення для забезпечення адресності антикорупційних зусиль. Здійснення комплексного аналізу чинного законодавства та адміністративних процедур дозволяє виявляти ті «вузькі місця», які створюють можливість для зловживань: це надмірна дискреція, нечіткість регулювання, колізії чи прогалини в нормах. Суттєвою новацією є пропозиція створити відкритий реєстр корупціогенних норм, який забезпечуватиме максимальну прозорість у виявленні та публічному контролі за проблемними регуляторними положеннями.

Другий складник – це системна інтеграція антикорупційних складників у галузеве законодавство, спрямований на усунення корупціогенних джерел шляхом цільового внесення змін. Йдеться не лише про зміну окремих норм, а про впровадження системних запобіжників: механізми прозорості, електронні процедури прийняття рішень, обов'язковість відкритої звітності для кожної сфери. Аудитовані дані служать основою для обґрунтованих законодавчих ініціатив, які підвищують якість і передбачуваність державної політики.

Третім складником виступає встановлення та невідворотність юридичної відповідальності. Вчасне оновлення Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУАП), а також трудового й адміністративного законодавства є важливим елементом запровадження дієвої превенції. Введення чітких юридичних механізмів відповідальності, передусім для публічних службовців,

детально регламентує не лише наслідки безпосередньої корупційної поведінки, а й відповідальність за бездіяльність чи невиконання превентивних заходів.

Четвертий складник механізму стосується створення незалежного правового моніторингу антикорупційної політики. Запровадження авторизованих експертних центрів чи незалежного органу для оцінювання корупційних ризиків у законодавчих ініціативах посилює демократичний контроль. Це дозволяє виявляти потенційно небезпечні норми ще на стадії підготовки регуляторних актів, уникати розширення поля для маніпуляцій і гарантувати публічну експертизу, що значно підвищує якість законодавчої діяльності.

П'ятим складником алгоритму виступає безперервна професійна підготовка публічних службовців, поєднана з контролем знань щодо антикорупційних стандартів. Це надзвичайно важливий і часто недооцінюваний аспект: лише компетентний, поінформований і підготовлений кадровий склад гарантує ефективність навіть найкраще виписаних антикорупційних механізмів. Система навчання та регулярної сертифікації має стати невід'ємною частиною державної кадрової політики, у тому числі через запровадження електронних тестів, тренінгів, практичних кейсів та обов'язкової атестації.

Запропонований публічноуправлінський механізм формування НАП відображає стратегічний підхід до антикорупційної діяльності, що базується на таких принципах: проактивність (виявлення та усунення факторів ризику на ранніх етапах); прозорість та публічність (максимальна відкритість процесів і контроль з боку громадськості); системність (взаємозв'язок усіх компонентів антикорупційної політики, від аудиту до професійної підготовки кадрів); відповідальність (персоніфікована та невідворотна юридична відповідальність); інституціональна стійкість (створення незалежних інституцій, здатних оперувати незалежно від політичної кон'юнктури). Реалізація такого механізму вимагає політичної волі, належного ресурсного забезпечення, а також широкої взаємодії влади, громадськості та міжнародних партнерів. Успішне втілення зазначеної моделі стане запорукою не лише зниження рівня корупції, а й підвищення ефективності публічного управління, що посилить легітимність державних інституцій та зміцнить суспільну довіру до влади в Україні.

Отже, національна антикорупційна політика залишається фрагментованою і практично не виконує системної профілактичної функції.

Цільовою функцією ПУМ НАП виступає перехід до моделі глибокої, інтегрованої превенції: через аналіз і усунення корупційних факторів у законодавстві, системну юридичну відповідальність за нежиття заходів і незалежний професійний моніторинг. Впровадження такої моделі сприятиме справжньому зниженню корупційних ризиків, підвищенню якості управління й формуванню правової держави.

У контексті антикорупційної парадигми публічного управління, запропонованої А. Новаком [11] варто сформулювати авторську концепцію цілепокладання у системі ПУМ НАП. Ця концепція передбачає визначення чітких, науково обґрунтованих, стратегічних і тактичних цілей, які мають органічно поєднуватися з принципами правової держави, відкритості, прозорості та підзвітності органів публічної влади. Авторська концепція цілепокладання у системі ПУМ НАП ґрунтується на ієрархії цілей, що дозволяє інтегрувати стратегічні пріоритети загальнонаціонального рівня із завданнями конкретних галузей та інституцій публічного управління. На вищому рівні – формування середовища, в якому корупційні прояви стають організаційно, економічно та соціально неможливими. Для цього передбачається не лише виявлення та усунення існуючих корупційних факторів, а й створення інституційних і правових запобіжників, які перешкоджають їх повторному виникненню.

Наступний рівень цілепокладання полягає у розробці та впровадженні системи превентивних заходів як основи динамічного антикорупційного середовища. Зокрема, йдеться про: централізований аудит і відкритий реєстр корупційних норм, оновлення галузевого законодавства шляхом внесення адресних змін, удосконалення механізмів юридичної відповідальності, запровадження незалежного правового моніторингу, інтеграцію прогресивної системи професійного навчання для державних службовців.

Окремим напрямом виступає встановлення чітких показників вимірювання ефективності реалізованих цілей, що забезпечить не лише формальну, але й фактичну підзвітність органів публічної влади перед суспільством.

Таким чином, авторська концепція цілепокладання у ПУМ НАП передбачає перехід від реактивної моделі боротьби з корупцією до проактивної, яка базується на створенні стійкої антикорупційної інфраструктури та культурі неприйнятності корупції на всіх рівнях публічного управління. Це гарантує не просто зниження рівня корупції, а й підвищення ефективності роботи інституцій,

сталий розвиток держави та зміцнення довіри громадян до влади.

Висновки. Попри значні зусилля та інституційні зміни, корупція продовжує становити одну з найсерйозніших загроз для стабільного економічного розвитку, демократичних інститутів та національної безпеки України. Чинна антикорупційна політика, хоч і включає створення спеціалізованих органів та ухвалення стратегічних документів, демонструє обмежену ефективність у системному запобіганні корупційним проявам. Однією з причин цього є недостатнє залучення потенціалу громадянського суспільства та громадських рад до процесів формування та реалізації антикорупційних заходів. Це зумовлює необхідність глибокого правового аналізу існуючих підходів та розробки нової, більш дієвої концепції превенції корупції, що базується насамперед на інструментах правового регулювання, превентивній функції права та активній, інституційно закріпленій участі громадськості.

Проведене дослідження наукової проблеми визначення цілепокладання у формуванні та реалізації національної антикорупційної політики в Україні дозволяє констатувати, що попри значні інституційні зміни та ухвалення низки стратегічних документів, корупція продовжує залишатися однією з ключових загроз для стабільного економічного розвитку, демократичного врядування та національної безпеки. Чинна антикорупційна політика, хоч і включає створення спеціалізованих антикорупційних органів та імплементацію міжнародних стандартів, демонструє недостатню ефективність у системному запобіганні та протидії корупційним проявам, особливо в умовах правового режиму воєнного стану, який створює додаткові ризики та виклики.

Однією з фундаментальних причин такої ситуації є відсутність чіткого, науково обґрунтованого та системного цілепокладання в антикорупційній діяльності. Спостерігається фрагментарність законодавчих актів, що призводить до неузгодженості їх застосування та послаблює загальну нормативну спроможність антикорупційної системи. Неоднозначність та невизначеність ключової правової термінології («корупція», «конфлікт інтересів», «корупціогенні ризики») створює підґрунтя для різних тлумачень та правових колізій, ускладнюючи правозастосування. Акцент антикорупційних зусиль переважно зміщений на виявлення та реагування на вже вчинені правопорушення, тоді як превентивні, запобіжні інструменти часто залишаються декларативними та не працюють

на системному рівні. Додатковими проблемами є суперечності у розподілі функцій між антикорупційними інституціями, слабка координація їх діяльності, надмірна адміністративна завантаженість та ризики інституційної закритості, що унеможливорює ефективний громадський контроль.

Варто наголосити на необхідності переходу від моделі переважно зовнішнього нагляду та реагування до створення умов, за яких корупція системно унеможливується. Це вимагає глибокої інтеграції антикорупційних механізмів безпосередньо в норми галузевого та адміністративного законодавства, посилення юридичної відповідальності не лише за вчинення корупційних діянь, а й за бездіяльність у сфері превенції та нежиття заходів щодо мінімізації корупційних ризиків. Ключовим елементом такого підходу має стати розробка та впровадження дієвого публічно-управлінського механізму формування та реалізації національної антикорупційної політики.

Запропонований у дослідженні публічно-управлінський алгоритм, що включає системний аудит та ідентифікацію корупціогенних ризиків, інтеграцію антикорупційних компонентів у галузеве законодавство, встановлення та забезпечення невідворотності юридичної відповідальності, незалежний правовий моніторинг та постійну професійну підготовку публічних службовців, є практично орієнтованим підходом до побудови такої системи. Реалізація цього алгоритму базується на принципах проактивності, прозорості, системності, відповідальності та інституційної стійкості.

Таким чином, цільовою функцією оновленої національної антикорупційної політики має стати перехід до моделі глибокої, інтегрованої превенції, орієнтованої на аналіз та усунення корупціогенних факторів у законодавстві та практиці публічного управління, забезпечення системної юридичної відповідальності за нежиття превентивних заходів та функціонування незалежного професійного моніторингу. Впровадження такої моделі, особливо в умовах воєнного стану та післявоєнної відбудови, сприятиме реальному зниженню корупційних ризиків, підвищенню якості державного управління, зміцненню верховенства права та формуванню суспільної довіри до органів влади, що є невід'ємними умовами для сталого розвитку України. Подальші наукові розвідки мають бути спрямовані на розробку конкретних індикаторів ефективності запропонованого механізму та адаптацію його елементів до специфіки окремих галузей публічного управління.

REFERENCES:

1. Novak A. Anti-Corruption Policy under the Conditions of Overcoming the Consequences of the Coronavirus Pandemic. *Systematic Reviews in Pharmacy*. 2020; 11 (10): 911–916.
2. Novak A. Information and Analytical Support of Anti-Corruption Policy. *International Journal of Computer Science & Network Security*. Volume 21. Issue 3. Pages 134–140.
3. Bashtannyk V. (2022). Anti-corruption as a component of state policy. *Ad Alta: Journal of interdisciplinary research*, 12 (1), XXV, 79–87 (WoS).
4. Novak A., Bashtannyk V. The national anti-corruption policy in the context of transformation of public administration in Ukraine // A. Novak, V. Bashtannyk / The institutionalization of public relation in the fights against corruption: The experience of countries of Eastern and Western legal tradition (universal theoretical framework for relevant anti-corruption law of Ukraine: Collective monograph. Vol. 2. Tallinn: Izdevnieciba “Baltija Publishing”, 2019. P. 72–87.
5. Pro borotbu z koruptsiieiu [On the fight against corruption]: Zakon Ukrainy vid 5 zhovtnia 1995 r. № 56/95-VR. *Holos Ukrainy*. 16 lystopada 1995 r.
6. Antykoruptsiina stratehiia na 2021–2025 roky [Anti-corruption strategy for 2021–2025]. Natsionalne ahentstvo z zapobihannia koruptsii URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/Antykoruptsiina-strategiya-na-2021-2025-rr.pdf>
7. Konventsiiia Orhanizatsii Obiednanykh Natsii proty koruptsii vid 31 zhovt. 2003 r. [Convention of the Organization of United Nations against Corruption dated October 31, 2003.] URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text (data zvernennia: 07.06.2024). 55.
8. Pro ratyfikatsiiu Konventsii Orhanizatsii Obiednanykh Natsii proty koruptsii [For the ratification of the Convention of the Organization of United Nations against Corruption]: Zakon Ukrainy vid 18 zhovt. 2006 r. № 251-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/25116#Text> (data zvernennia: 07.06.2024).
9. Pro zapobihannia koruptsii [To prevent corruption]: Zakon Ukrainy vid 14.10.2014 r. № 1700-VII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>
10. Pro Natsionalne antykoruptsiine biuro Ukrainy [For the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 14.10.2014. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2015. № 47. St. 2051 (zi zminamy).
11. Novak A. Formuvannia ta realizatsiia natsionalnoi antykoruptsiinoi polityky v konteksti suchasnoi teorii derzhavnoho upravlinnia [Formation and implementation of national anti-corruption policy in the context of modern theory of public administration]. *Dniprovskyi naukovyi chasopys publichnogo upravlinnia, psykholohii prava*. № 1. 2020. S. 20–25. DOI: <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2020.1.3>

УДК 35:332.821

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2025.1.6>

Дзюрах Юрій Михайлович,

доктор філософії за спеціальністю публічне управління та адміністрування, доцент,

доцент кафедри адміністративного та фінансового менеджменту

Національного університету «Львівська політехніка»

ORCID ID: 0000-0001-7131-7468

Вербицька Галина Любомирівна,

кандидат економічних наук, доцент,

докторант кафедри адміністративного та фінансового менеджменту

Національного університету «Львівська політехніка»

ORCID ID: 0009-0009-3212-7392

Ратушний Віталій Євгенійович,

аспірант другого року навчання за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування»

кафедрі адміністративного та фінансового менеджменту

Національного університету «Львівська політехніка»

ORCID ID: 0009-0006-1721-1826

ПУБЛІЧНО-УПРАВЛІНСЬКІ МЕХАНІЗМИ ВІДНОВЛЕННЯ ЖИТЛОВОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ В ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД: СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ ТА ВИКЛИКИ

PUBLIC ADMINISTRATION MECHANISMS FOR HOUSING INFRASTRUCTURE RECOVERY IN THE POST-WAR PERIOD: STRATEGIC PRIORITIES AND CHALLENGES

У статті досліджено проблематику післявоєнного відновлення житлової інфраструктури та механізми її ефективного державного регулювання. Виявлено значні масштаби руйнувань житлового фонду, які сягають понад 58,9 млрд дол. прямих збитків, знищено або пошкоджено понад 250 тисяч житлових будівель, з яких 27 тисяч – багато-квартирні будинки. Сукупні втрати у сфері житлово-комунального господарства оцінюються у 4,5 млрд дол., що суттєво ускладнює відновлення критично важливої інфраструктури. Систематизовано основні виклики, що постають перед органами публічного управління у процесі реконструкції житлового фонду, включаючи обмеженість фінансових ресурсів, неузгодженість дій між державними та місцевими органами влади, недостатню цифровізацію управлінських процесів, високі корупційні ризики та труднощі із залученням приватного капіталу. Виявлено ключові структурні проблеми, що ускладнюють реалізацію відбудовчих програм, серед яких відсутність єдиного координаційного центру, неефективність механізмів фінансування, обмеженість правових інструментів страхування житла та недостатня інтеграція громадськості у процес прийняття управлінських рішень.

Сформовано концептуальні напрями вдосконалення публічно-управлінських механізмів у сфері реконструкції житлової інфраструктури, що передбачають впровадження централізованого управління, розширення можливостей державно-приватного партнерства, удосконалення нормативно-правового забезпечення та цифрову трансформацію процедур відбудови. Запропоновано створення єдиної національної цифрової платформи для моніторингу пошкоджень, планування відновлення та контролю за використанням фінансових ресурсів.

Розроблено концептуальну модель вдосконалення управлінських механізмів у відбудові житлового фонду, що включає механізми координації між центральними та місцевими органами влади, стандартизацію процедур фінансування, запровадження податкових стимулів для забудовників, розширення доступу до міжнародних фінансових інструментів, а також впровадження відкритих даних для забезпечення громадського контролю за реконструкцією житла. Запропоновано підхід до адаптації світового досвіду відновлення житлової інфраструктури до національних умов, з урахуванням сучасних викликів та стратегічних пріоритетів відбудови України.

Ключові слова: публічне управління, житлова інфраструктура, післявоєнне відновлення, механізми реконструкції, стратегічні пріоритети, державно-приватне партнерство, цифровізація управління, фінансова стійкість, продовольча безпека, аграрний сектор.

The study examines the issue of post-war housing infrastructure restoration and the mechanisms for its effective public regulation. The scale of destruction of the housing stock has been identified, amounting to over \$58.9 billion in direct losses, with more than 250,000 residential buildings damaged or destroyed, including 27,000 apartment buildings. Total losses in the housing and utilities sector are estimated at \$4.5 billion, significantly complicating the restoration of critical infrastructure. The main challenges faced by public administration bodies in the process of housing reconstruction have been systematized, including limited financial resources, lack of coordination between state and local authorities, insufficient digitalization of management processes, high corruption risks, and difficulties in attracting private capital. Key structural problems hindering the implementation of reconstruction programs have been identified, including the absence of a centralized coordination body, inefficiencies in financing mechanisms, limited legal tools for housing insurance, and insufficient public engagement in decision-making processes.

Conceptual directions for improving public administration mechanisms in the field of housing infrastructure reconstruction have been formulated. These include the introduction of centralized management, expansion of public-private partnership opportunities, enhancement of regulatory and legal frameworks, and the digital transformation of reconstruction procedures. The creation of a unified national digital platform for damage monitoring, restoration planning, and financial resource oversight has been proposed.

A model of integrated public administration has been developed, incorporating coordination mechanisms between central and local authorities, standardization of financing procedures, the introduction of tax incentives for developers, expanded access to international financial instruments, and the implementation of open data policies to ensure public oversight of housing reconstruction. A strategy for adapting international best practices in housing infrastructure recovery to national conditions has been proposed, taking into account contemporary challenges and strategic priorities for Ukraine's post-war reconstruction.

Key words: public administration, housing infrastructure, post-war recovery, reconstruction mechanisms, strategic priorities, public-private partnership, digitalization of governance, financial sustainability, food security, agricultural sector.

Постановка проблеми. Руйнування житлової інфраструктури внаслідок військових дій створює критичні виклики для системи державного управління, оскільки масштабне відновлення потребує комплексного підходу, ефективного використання ресурсів і стратегічного планування. Важливість державної участі у цьому процесі зумовлена необхідністю забезпечення житлом внутрішньо переміщених осіб, створення безпечного середовища для повернення населення та стимулювання економічного розвитку регіонів.

Недостатня ефективність механізмів регулювання відновлення житлового фонду зумовлюється відсутністю єдиної державної стратегії, проблемами у координації органів влади та низьким рівнем залучення громадськості до прийняття рішень. Фрагментарність нормативно-правової бази та неузгодженість інструментів державно-приватного партнерства ускладнюють процес залучення інвестицій і міжнародної допомоги. Водночас відсутність прозорих процедур оцінювання збитків та пріоритизації об'єктів для відновлення призводить до нерационального розподілу ресурсів.

Світовий досвід свідчить, що післявоєнне відновлення вимагає не лише фінансових впливів, а й створення дієвої моделі управління, яка враховує територіальні особливості, інноваційні технології та механізми громадського контролю. В Україні відсутня єдина цифрова система моніторингу стану житлового фонду, що ускладнює планування будівництва та контроль за ефективністю використання бюджетних коштів. Потре-

бує вдосконалення система відбору підрядників, запровадження прозорих тендерних процедур та розширення можливостей для місцевих громад впливати на прийняття управлінських рішень. Відтак на сьогодні вкрай важливим є визначення стратегічних пріоритетів післявоєнного житлового будівництва та розробка ефективних публічно-управлінських механізмів, що сприятиме підвищенню ефективності державної політики у цій сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджуючи питання реформи децентралізації в умовах воєнного стану, науковці Вдовенко Л. О. та Поліщук С. П. встановили, що існуюча система управління на місцевому рівні стикається з численними викликами, які ускладнюють ефективну реалізацію заходів з відновлення житлової інфраструктури. Аналізуючи механізми розподілу повноважень між центральними та місцевими органами влади, автори довели, що брак фінансової автономії та нестача ресурсів на рівні територіальних громад обмежують їхню спроможність брати активну участь у відбудові зруйнованого житла [1, с. 762–774]. Водночас запропоновані напрями вдосконалення децентралізаційних процесів не враховують усіх викликів, зокрема необхідності інтеграції цифрових платформ для моніторингу та контролю за використанням коштів, що є ключовим фактором забезпечення прозорості відновлювальних процесів.

Гбур З. описала стратегічні пріоритети публічного управління у процесі відновлення України під час війни та довів, що держава має здійснювати

координаційну роль у реалізації відбудовчих програм, однак виявлено проблеми, пов'язані з відсутністю єдиного державного механізму визначення пріоритетів реконструкції. Вчений наголошує на необхідності синхронізації фінансових потоків та створення єдиної системи оцінювання стану пошкодженого житла, проте питання швидкості реалізації таких заходів залишається невирішеним [2]. Відсутність інтегрованого механізму залучення міжнародної фінансової допомоги та гарантій для інвесторів також ускладнює можливість масштабної відбудови житлового фонду.

Науковець Ігнатенко В. О., досліджуючи ключові напрями розвитку управління публічними ресурсами в умовах повоєнного відновлення, встановив, що існуюча система фінансування має значні недоліки, зокрема обмежену ефективність використання державних коштів та недостатню прозорість у розподілі ресурсів [3, с. 38–39]. Виявлено, що державний контроль за відбудовою є розрізненим і не забезпечує комплексного аналізу стану відновлювальних робіт. Запропоновані автором механізми покращення управління фінансами орієнтовані переважно на бюджетне планування, проте недостатньо враховують необхідність розширення інструментів державно-приватного партнерства, яке може стати ключовим джерелом фінансування відбудови.

Науковці Якимишин Л. Я., Фалович В. А. та Семенюк С. Б., висвітлюючи маркетингові стратегії підвищення конкурентоспроможності будівельного сектору України, довели, що будівельна галузь знаходиться у складних умовах через руйнування логістичних ланцюгів, зростання вартості будівельних матеріалів та дефіцит робочої сили [4, с. 423–431]. Дослідження авторів демонструє, що існуючі стратегії розвитку будівельних підприємств спрямовані переважно на їх адаптацію до ринкових умов, проте питання інтеграції державних механізмів підтримки будівельної галузі залишається невирішеним. Відсутність дієвих стимулів для інвесторів та забудовників ускладнює можливість швидкої реалізації масштабних проєктів з відновлення житла.

Досліджуючи перспективи післявоєнного відновлення економіки України, Орел Ю. Л., Прохан А. О. та Нестеренко О. П. встановили, що економічне відродження країни напряму залежить від ефективного управління відновленням інфраструктури [5]. Автори довели, що ключовими проблемами є нерівномірність розподілу фінансової допомоги між регіонами, недостатній рівень інтеграції інноваційних технологій у відновлювальні процеси та відсутність довгостро-

кових стратегій сталого розвитку. Запропоновані економічні механізми підтримки підприємств орієнтовані переважно на стабілізацію фінансового сектору, проте не враховують потреби житлового будівництва як одного з основних напрямів післявоєнного відновлення.

Аналізуючи наукові джерела, виявлено ряд системних проблем, які залишаються невирішеними у процесі реконструкції житлової інфраструктури. Відсутність єдиної координаційної структури, слабка інтеграція цифрових технологій у процеси відновлення, недостатнє залучення міжнародного капіталу та інвесторів, низька прозорість розподілу державних ресурсів та відсутність ефективних механізмів підтримки будівельного сектору є основними викликами, які потребують негайного вирішення. Запропоновані дослідниками напрями вдосконалення державної політики у сфері відбудови житла є важливими, проте їх реалізація вимагає системного підходу, що поєднує стратегічне планування, фінансову стабільність та залучення сучасних технологій в управлінські процеси.

Мета статті. Обґрунтування публічно-управлінські механізми відновлення житлової інфраструктури в післявоєнний період, визначення стратегічних пріоритетів та окреслення ключових викликів, що впливають на ефективність державної політики у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Державне управління у сфері відновлення житлової інфраструктури є ключовим інструментом формування стійкої соціально-економічної системи в умовах післявоєнної трансформації. Ефективна державна політика у цій сфері забезпечує відбудову зруйнованого житлового фонду, стабілізацію демографічної ситуації та стимулювання економічного розвитку регіонів.

Основу державного управління у процесі відновлення житлової інфраструктури становлять стратегічне планування, координація діяльності різних рівнів влади та використання інноваційних підходів до фінансування і реалізації відбудовчих проєктів. Сучасний підхід передбачає впровадження багаторівневої моделі управління, що поєднує централізовані рішення уряду із гнучкими механізмами регіонального і місцевого самоврядування. Значення державного управління у цій сфері визначається його роллю у створенні сприятливого нормативно-правового середовища, залученні фінансових ресурсів та забезпеченні прозорості процесів відбудови. Регулювання передбачає розробку та реалізацію довгострокових програм відновлення, визначення пріоритет-

них напрямів будівництва та розподілу державної підтримки. Важливою складовою є механізм громадського контролю, що сприяє підвищенню ефективності використання бюджетних коштів і зниженню рівня корупційних ризиків.

У післявоєнний період ключовими викликами стають подолання бюрократичних перешкод, відновлення інфраструктури в умовах обмежених фінансових ресурсів та забезпечення соціальної справедливості при розподілі житла. Державне управління має бути адаптивним, враховувати міжнародний досвід та застосовувати сучасні цифрові технології для моніторингу, оцінювання збитків і контролю за реалізацією програм відновлення.

Комплексний підхід до державного регулювання у сфері житлового будівництва сприятиме не лише фізичній реконструкції зруйнованих територій, а й формуванню нової моделі розвитку міських і сільських поселень, яка відповідатиме принципам сталості, безпеки та енергоефективності, а також матиме позитивний вплив на інші сфери, зокрема продовольчої безпеки.

Активна війна в Україні, що триває з лютого 2022 року, спричинила масштабні руйнування житлово-комунальної інфраструктури країни. Станом на січень 2024 року загальна сума прямих збитків інфраструктури України сягнула майже 155 млрд дол. (табл. 1), з яких найбільша частка припадає на житловий фонд – понад 58,9 млрд дол. [6; 7].

Водночас значні втрати інфраструктури України внаслідок військових дій, відбулися і у інших сферах. Війна в Україні спричинила масштабні руйнування продовольчої інфраструктури, що суттєво вплинуло на агропромисловий комплекс

країни (рис. 1). Станом на листопад 2024 року, загальна сума прямих збитків агропромислового комплексу України становила 8,7 млрд дол., включаючи втрати у частині знищення та пошкодження сільськогосподарської техніки на суму понад 4,7 млрд дол., та втрати через знищення та крадіжки виробленої продукції, які оцінюються в 1,9 млрд дол. [8].

Крім прямих збитків, аграрний сектор зазнав значних непрямих втрат, які включають зменшення обсягів виробництва, скорочення експортних можливостей та підвищення витрат на логістику. За оцінками KSE, непрямі втрати агропромислового комплексу можуть досягти 83 млрд дол. до кінця 2025 року. Основними причинами є зменшення посівних площ, зміни у виробничих технологіях та зниження врожайності основних культур. Загальний урожай зернових та олійних культур знизився з 107 млн тонн у 2021 році до прогнозованих 77 млн тонн у 2024 році [9].

Руйнування житлово-комунальної та продовольчої інфраструктури тісно пов'язані між собою, оскільки обидва напрями впливають на загальний рівень життя населення та економічну стабільність країни. Знищення житлових будинків та комунальних об'єктів призводить до масових переміщень населення, що, у свою чергу, зменшує трудові ресурси в аграрному секторі, що ускладнює проведення сільськогосподарських робіт та знижує обсяги виробництва продовольства. Крім того, пошкодження транспортної інфраструктури обмежує можливості доставки сільськогосподарської продукції до споживачів, що спричиняє дефіцит продуктів харчування в окремих регіонах. Таким чином, відновлення житлово-комунальної та продовольчої інфраструктури є взаємозалеж-

Таблиця 1

Динаміка показників стану житлово-комунальної інфраструктури України за час війни, 2022–2024 рр.

Показник	2022 рік	2023 рік	2024 рік	Приріст 2023 р. до 2022 р.	Приріст 2024 р. до 2022 р.
Загальна сума прямих збитків інфраструктури, млрд дол.	97,40	135,00	155,00	38,60	59,14
Кількість пошкоджених або зруйнованих житлових будівель	160,00	210,00	250,00	31,25	56,25
– багатоквартирні будинки	19,00	24,00	27,00	26,32	42,11
– приватні будинки	140,00	185,00	222,00	32,14	58,57
Прямі збитки житлового фонду, млрд дол.	38,00	54,10	58,90	42,37	55,00
Збитки сфери ЖКГ, млрд дол.	2,50	3,00	4,50	20,00	80,00
– кількість пошкоджених котелень	500,00	700,00	925,00	40,00	85,00
– кількість пошкоджених центральних теплових пунктів	120,00	180,00	214,00	50,00	78,33
– довжина пошкоджених тепломереж, км	200,00	280,00	354,00	40,00	77,00

Примітка: Дані за 2022 рік відображають стан на кінець року; дані за 2023 та 2024 роки – станом на січень відповідного року.

Джерело: розраховано авторами за даними [6; 7]

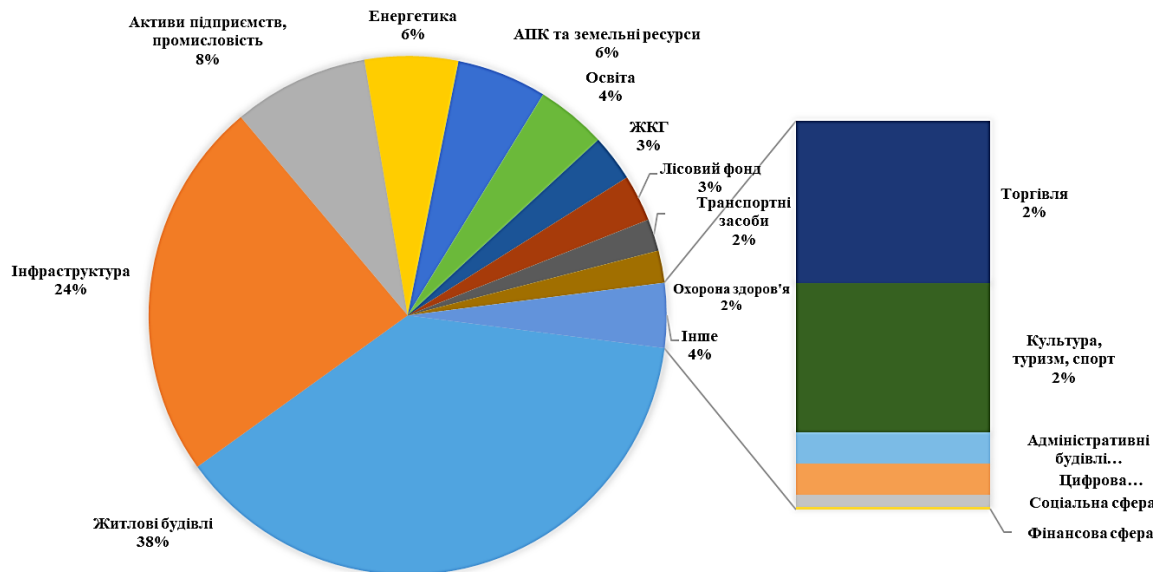

Рис 1. Оцінка збитків у різних секторах інфраструктури України станом на січень 2024 року

Джерело: побудовано авторами за даними [8; 9]

ними процесами, які потребують комплексного підходу для забезпечення продовольчої безпеки та стабільності в Україні.

Відновлення житлової інфраструктури після масштабних руйнувань, спричинених воєнними діями, супроводжується численними управлінськими викликами. Однією з найгостріших проблем є фінансування реконструкції, оскільки необхідні обсяги інвестицій значно перевищують бюджетні можливості держави. Обмеженість фінансових ресурсів, складність залучення міжнародної допомоги та недостатня ефективність розподілу коштів ускладнюють реалізацію відбудовних проєктів. Відсутність чітких механізмів пріоритизації об'єктів житлової інфраструктури уповільнює процес відновлення найбільш постраждалих регіонів, що посилює соціальні наслідки війни. Водночас нестача гарантій для інвесторів ускладнює залучення приватного капіталу, оскільки високі ризики повторних руйнувань та економічної нестабільності зменшують привабливість житлового будівництва. Неузгодженість дій між державними структурами створює додаткові перешкоди у відбудові житлового фонду. Відсутність єдиного координаційного центру, що відповідає за стратегічне планування, розподіл ресурсів і моніторинг виконання програм, призводить до дублювання функцій, бюрократичних перепон та зниження ефективності управління. Недостатня інтеграція місцевих громад у процес прийняття рішень посилює дисбаланс між реальними потребами населення та державними програмами, що ускладнює відбудову зруйнованих районів.

Недосконалість механізмів громадського контролю загострює проблему прозорості у використанні бюджетних коштів. Високі корупційні ризики, непрозорі тендерні процедури та брак ефективного громадського моніторингу сприяють нераціональному розподілу ресурсів та виникненню конфліктних ситуацій між владою та населенням. Відсутність інтегрованих цифрових платформ для публічного доступу до інформації про хід реконструкції знижує рівень довіри суспільства до державних органів, що фінансують і реалізують програми відбудови.

Привабливість сектора для інвесторів залишається низькою через нестабільність безпекової ситуації та економічні ризики. Військові загрози, руйнування критичної інфраструктури та висока вартість будівельних матеріалів значно підвищують фінансові витрати на реалізацію проєктів. Відсутність стимулюючих механізмів, таких як податкові пільги та фінансові гарантії, звужує можливості розвитку державно-приватного партнерства. Брак ефективних інструментів взаємодії між державою та бізнесом, а також відсутність дієвих механізмів страхування ризиків унеможливають повноцінне залучення капіталу для відбудови житла.

Комплексне вирішення цих проблем потребує системного підходу, що передбачає створення єдиного органу координації відновлювальних процесів, цифровізацію процедур фінансування та моніторингу, удосконалення механізмів громадського контролю та запровадження сприятливих умов для інвестиційної діяльності. Формування прозорості та ефективної системи державного

управління у сфері реконструкції житлової інфраструктури дозволить забезпечити швидке відновлення житлового фонду, мінімізувати соціальні ризики та створити передумови Відновлення житлової інфраструктури потребує цілісного підходу до публічного управління, заснованого на поєднанні стратегічного планування, прозорих механізмів фінансування, цифрових технологій та державно-приватного партнерства. Ефективність

цього процесу визначається рівнем координації між державними органами, залученням міжнародної допомоги, адаптацією інноваційних підходів до управління ресурсами та інтеграцією громадського контролю в ухвалення рішень.

Для візуалізації запропонованого комплексного підходу нами розроблено концептуальну модель вдосконалення управлінських механізмів у відбудові житлового фонду (рис. 3), де одним

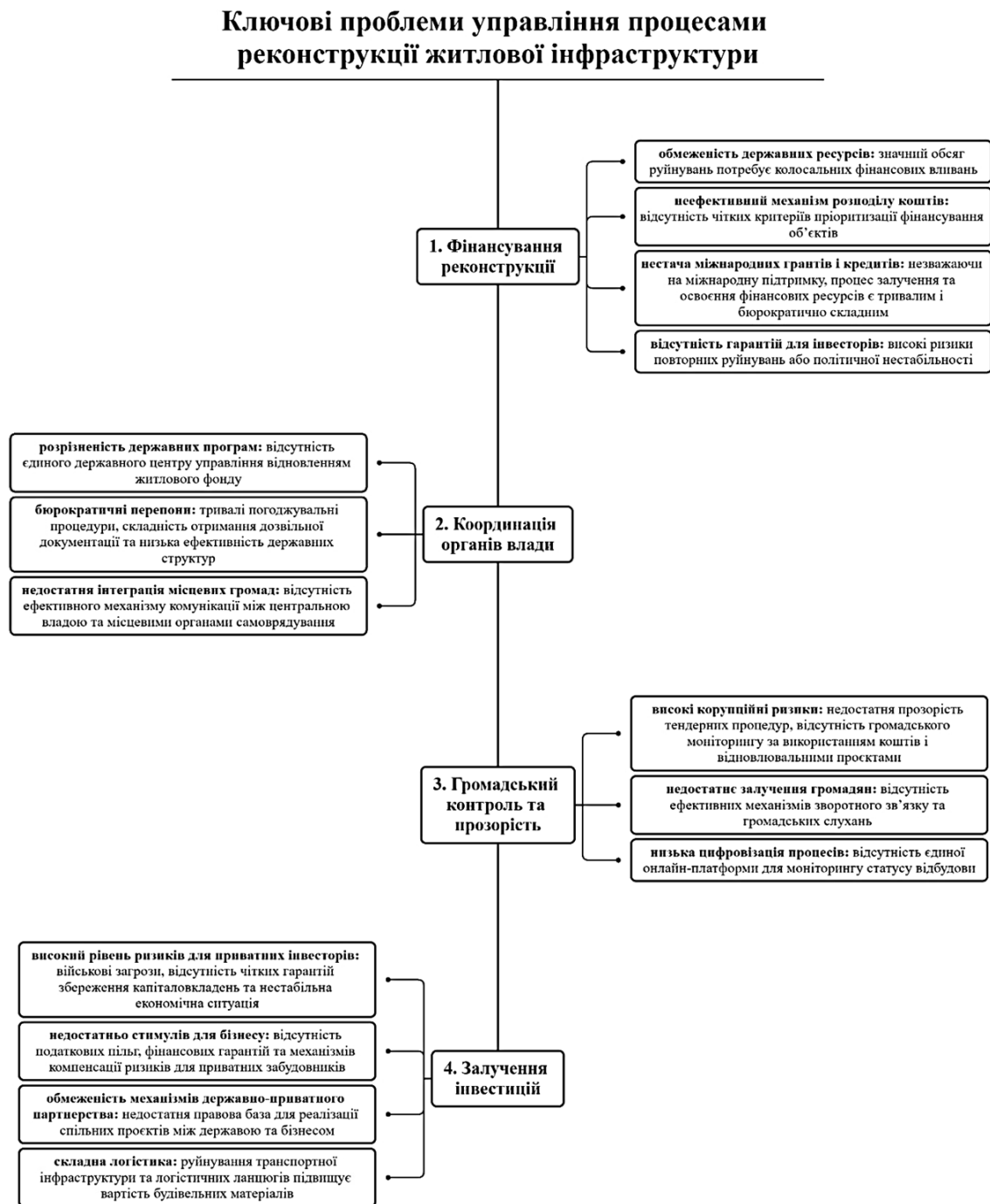

Рис. 2. Ключові проблеми управління процесами реконструкції житлової інфраструктури

Джерело: систематизовано авторами на основі проведеного дослідження

із ключових напрямів удосконалення державної політики є створення єдиної системи управління процесом відбудови, що базується на централізованому моніторингу, координації регіональних програм та формуванні довгострокової стратегії відновлення житлового фонду. Для цього необхідно запровадити державний координаційний центр, який забезпечуватиме взаємодію між міністерствами, місцевими адміністраціями, міжнародними партнерами та приватним сектором. Така структура дозволить синхронізувати фінансові потоки, пріоритизувати об'єкти реконструкції та запровадити механізми оцінки ефективності використання ресурсів.

Важливу роль у підвищенні ефективності публічного управління відіграє цифровізація процедур планування та реалізації проєктів. Впровадження єдиної національної платформи для збору, аналізу та обліку даних щодо стану житлової інфраструктури забезпечить відкритий доступ до інформації про пошкоджені об'єкти, їхню відбудову та

використання фінансів. Водночас використання технологій штучного інтелекту, супутникового моніторингу та цифрових карт дозволить здійснювати оперативний контроль за ходом реконструкції та уникати нераціонального витрачання коштів.

Фінансове забезпечення процесу відбудови вимагає застосування гнучких механізмів залучення коштів, включаючи міжнародні гранти, кредитні програми, страхові фонди та механізми державно-приватного партнерства. Надання державних гарантій для приватних інвесторів, запровадження податкових пільг та розробка програм співфінансування для громадян сприятиме активнішому залученню фінансових ресурсів у житлове будівництво. Додатковим стимулом для інвесторів стане впровадження спеціальних економічних зон та муніципальних житлових програм, що передбачають гнучкі умови оренди та купівлі відновленого житла.

Громадський контроль є невід'ємним елементом ефективної державної політики у сфері відбудови. Забезпечення прозорості всіх етапів

Рис. 3. Концептуальна модель вдосконалення управлінських механізмів у відбудові житлового фонду

Джерело: розроблено авторами на основі проведеного дослідження

відновлення житлової інфраструктури шляхом відкритого оприлюднення тендерів, механізмів витрачання бюджетних коштів та використання онлайн-інструментів для громадського моніторингу дозволить мінімізувати корупційні ризики.

Інтеграція місцевих громад у процес планування та контролю сприятиме врахуванню реальних потреб населення, що пришвидшить адаптацію житлової політики до специфіки кожного регіону.

Важливим компонентом удосконалення публічного управління є нормативно-правова модернізація. Актуалізація законодавчої бази, що регулює механізми державного фінансування, процедури отримання компенсацій та стандарти будівництва, має ґрунтуватися на досвіді країн, які успішно реалізували післявоєнні програми відновлення. Необхідним кроком є запровадження гнучких механізмів оцінки збитків та визначення чітких критеріїв для отримання компенсацій та державної підтримки.

Комплексна модернізація публічно-управлінських механізмів у сфері реконструкції житлового фонду дозволить сформувати ефективну та прозору систему відбудови, що відповідатиме вимогам соціальної справедливості, економічної ефективності та стратегічної стабільності. Запровадження сучасних підходів до управління державними ресурсами, використання цифрових технологій та розширення можливостей громадянського суспільства забезпечить не лише швидке відновлення житлової інфраструктури, а й закладе основу для сталого розвитку територіальних громад в післявоєнний період для сталого розвитку міст і регіонів.

Висновки. Реконструкція житлової інфраструктури в післявоєнний період є стратегічно важливим завданням для забезпечення соціальної стабільності та економічного відновлення країни. Масштаби руйнувань, спричинених воєнними діями, вимагають системного підходу до управління процесами відбудови, що охоплює фінансові, організаційні, технологічні та нормативно-правові аспекти. Значний дефіцит житла, пошкодження комунальних мереж, транспортної інфраструктури та об'єктів соціального призначення створюють комплексні виклики, які неможливо вирішити в межах стандартних управлінських практик.

Сучасний стан управління процесами реконструкції характеризується фрагментарністю, відсутністю єдиного координаційного механізму та недостатньою прозорістю розподілу ресурсів. Державні програми відновлення переважно орієнтовані на оперативне подолання наслідків руйнувань, однак бракує довгострокової стратегії

розвитку житлової інфраструктури, яка б враховувала перспективи демографічних змін, урбанізаційні процеси та принципи сталого будівництва. Інструменти залучення міжнародної фінансової допомоги та інвестицій залишаються малоефективними через високий рівень ризиків, пов'язаних із безпековою ситуацією. Водночас цифровізація управлінських процесів впроваджується повільно, що ускладнює моніторинг виконання проєктів та громадський контроль за розподілом коштів.

Ключовими проблемами залишаються нестача фінансування, неефективна координація між державними органами, низький рівень залучення приватного сектору та громади, а також недосконалість правового регулювання механізмів компенсації та страхування ризиків. Відсутність єдиного державного органу, відповідального за стратегічне планування відбудови житлового фонду, призводить до неузгодженості дій між центральною та місцевою владою, що сповільнює реалізацію проєктів. Недостатня прозорість тендерних процедур та розподілу фінансових ресурсів підвищує корупційні ризики та знижує довіру суспільства до державної політики у сфері відновлення.

Оптимальне вирішення зазначених проблем вимагає запровадження комплексної державної політики, що базуватиметься на принципах інтегрованого управління, цифрової трансформації, державно-приватного партнерства та широкого залучення громадянського суспільства. Впровадження єдиної координаційної системи з використанням цифрових платформ для моніторингу та аналізу даних дозволить підвищити ефективність розподілу ресурсів та скоротити строки реалізації відновлювальних програм. Запровадження спеціальних механізмів фінансування, зокрема міжнародних грантів, страхових фондів та податкових стимулів для забудовників, сприятиме активнішому залученню інвестицій у житловий сектор. Формування законодавчої бази, що регулюватиме порядок надання компенсацій, стандарти безпечного будівництва та механізми страхування об'єктів житлової інфраструктури, забезпечить стабільність правового середовища та створить умови для сталого розвитку регіонів.

Відновлення житлового фонду має здійснюватися не лише як реагування на наслідки воєнних руйнувань, а й як частина стратегічного розвитку міст і сіл, що враховує принципи енергоефективності, інклюзивності та сталого урбаністичного планування. Запровадження комплексного підходу дозволить не лише відновити житлову інфраструктуру, а й забезпечити підвищення її стійкості до потенційних ризиків у майбутньому.

REFERENCES:

1. Vdovenko, L. O., & Polishchuk, S. P. (2024). Vyklyky reformy detsentralizatsii v umovakh voiennoho stanu [Challenges of decentralization reform under martial law] *Uspikhy i dosiahnennia u nautsi* [Achievements in Science], (6), 762–774. Retrieved from: <http://socrates.vsau.org/repository/card.php?id=36861> [in Ukrainian].
2. Gbur, Z. (2023). Stratehichni priorytety publichnoho upravlinnia z vidnovlennia Ukrainy pid chas viiny [Strategic priorities of public administration for Ukraine's recovery during the war]. ResearchGate. Retrieved from: <https://surl.gd/esxtcm> [in Ukrainian].
3. Ihnatenko, V. O. (2024). Kliuchovi napriamy rozvytku upravlinnia publichnymy resursamy v umovakh povojennoho vidnovlennia [Key directions of public resource management development in the context of post-war recovery]. *Suchasni aspekty modernizatsii nauky: stan, problemy, tendentsii rozvytku* [Modernization aspects of science: state, problems, development trends], 38. Retrieved from: <https://surl.li/vjauer> [in Ukrainian].
4. Yakymyshyn, L. Ya., Falovych, V. A., & Semeniuk, S. B. (2024). Marketynhovi stratehii pidvyshchennia konkurentospromozhnosti budivelnogo sektoru Ukrainy v umovakh voiennykh ta pisliavoiennykh vyklykiv [Marketing strategies for enhancing the competitiveness of Ukraine's construction sector amid wartime and post-war challenges]. *Scientific Notes of Lviv University of Business and Law*, (42), 423–431. Retrieved from: <https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/view/1517> [in Ukrainian].
5. Orel, Yu. L., Prochan, A. O., & Nesterenko, O. P. (2024). Perspektyvy pisliavoiennoho vidnovlennia ekonomiky Ukrainy: realii sohodennia [Prospects for post-war economic recovery in Ukraine: Current realities]. *Akademichni viziï* [Academic Visions], (31). Retrieved from: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/1060> [in Ukrainian].
6. Boiarchuk, T. (2024, February 12). Rosiia zavdala zbytkiv infrastrukturi Ukrainy na maizhe 155 miliardiv dolariv [Russia inflicted damage on Ukraine's infrastructure amounting to almost \$155 billion]. *Doroslyi pohliad na svit* [Adult Perspective on the World]. Retrieved from: https://lb.ua/society/2024/02/12/598044_rosiya_zavdala_zbitkiv.html [in Ukrainian].
7. KSE Institute (2024). Zahalna suma zbytkiv, zavdana infrastrukturi Ukrainy, zrosla do maizhe \$155 mlrd [Total damage to Ukraine's infrastructure has risen to almost \$155 billion]. Retrieved from: <https://surl.li/gbrfru> [in Ukrainian].
8. National Institute for Strategic Studies (2024). Ahrarnyi sektor Ukrainy u 2023 rotsi: skladovi stiykosti, problemy ta perspektyvni zavdannya [Ukraine's agricultural sector in 2023: Resilience factors, problems, and promising tasks]. Retrieved from: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/ahraryy-sektor-ukrayiny-u-2023-rotsi-skladovi-stiykosti-problemy-ta> [in Ukrainian].
9. Reuters (2024, October 3). Ukraine farm sector indirect losses may reach \$83 bln due to Russian invasion, analysts say. Retrieved from: <https://www.reuters.com/markets/commodities/ukraine-farm-sector-indirect-losses-may-reach-83-bln-due-russian-invasion-2024-10-03/>

УДК 342.9:338.2:343.35

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2025.1.7>

Макурін Андрій Андрійович,

доктор економічних наук, професор

доцент кафедри міжнародних відносин і аудиту

Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»

ORCID ID: 0000-0001-8093-736X

ЕФЕКТИВНА ПУБЛІЧНА ВЛАДА БЕЗ КОРУПЦІЇ: ЕКОНОМІЧНА ТА АНТИКОРУПЦІЙНА ПОЛІТИКИ У РОЗБУДОВІ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

EFFECTIVE PUBLIC GOVERNMENT WITHOUT CORRUPTION: ECONOMIC AND ANTI-CORRUPTION POLICIES IN DEVELOPING THE RULE OF LAW

У статті розглянуто умови розбудови правової держави Україна, яка стикається з нагальною потребою забезпечення ефективної публічної влади, що ускладнюється тривалим впливом корупції. Встановлено, що проблема корупції підриває довіру до державних інститутів, гальмує економічний розвиток і дестабілізує демократичні процеси. Незважаючи на впроваджені антикорупційні реформи та формування відповідних інституцій, корупційні прояви адаптуються до нових умов, що ставить під сумнів ефективність поточних підходів. Проведено аналіз синхронізації економічної та антикорупційної політик для побудови ефективної публічної влади без корупції, що є фундаментальною основою для повноцінного становлення правової держави. Проблема характеризується прихованим характером корупції, що ускладнює її вимірювання, а також дискусіями щодо реальної ефективності антикорупційних ініціатив та впливу політичних інтересів на боротьбу з нею.

Також обговорюється роль громадянського суспільства у протидії корупції. Наведено Міжнародний Індекс сприйняття корупції (CPI) який щорічно демонструє, що найменш корумпованими країнами є Данія, Нова Зеландія, Фінляндія, Сінгапур та Швеція, тоді як Україна протягом 2020–2024 років демонструвала відносну стабільність у діапазоні 31–36 балів, що вказує на помірно високе сприйняття корупції. Це свідчить про те, що, попри певні покращення позицій у рейтингу, корупція залишається значною проблемою, і вжиті заходи не призвели до кардинального прориву.

Боротьба з корупцією нерозривно пов'язана з економічною політикою. Надмірне регулювання та непрозорі процедури створюють сприятливе середовище для корупції, тоді як лібералізація та відкритість економіки зменшують такі ризики. Нерівномірний розпіділ доходів також може провокувати корупційні прояви. Україна вже створила антикорупційну інфраструктуру, включаючи НАБУ, САП та НАЗК, але виклики полягають у забезпеченні невідворотності покарання, посиленні координації органів та подоланні спротиву.

Подальша децентралізація, цифровізація державних послуг та реформа судової системи є ключовими для підвищення ефективності антикорупційної боротьби. Таким чином, ефективна публічна влада без корупції можлива лише за умови системної взаємодії між ефективною економічною політикою, безкомпромісною антикорупційною політикою та міцними засадами правової держави.

Ключові слова: корупція, публічна влада, економічна та антикорупційна політика, антикорупційна діяльність, запобігання корупції.

The article examines the conditions for building a legal state in Ukraine, which is faced with an urgent need to ensure effective public power, which is complicated by the long-term impact of corruption. It is established that the problem of corruption undermines trust in state institutions, slows down economic development and destabilizes democratic processes. Despite the implemented anti-corruption reforms and the formation of relevant institutions, corruption manifestations adapt to new conditions, which calls into question the effectiveness of current approaches. An analysis of the synchronization of economic and anti-corruption policies for building effective public power without corruption, which is a fundamental basis for the full formation of a legal state, is conducted. The problem is complicated by the hidden nature of corruption, which makes it difficult to measure it, as well as by discussions about the real effectiveness of anti-corruption initiatives and the influence of political interests on the fight against it.

The role of civil society in combating corruption is also discussed. The International Corruption Perceptions Index (CPI) is presented, which annually demonstrates that the least corrupt countries are Denmark, New Zealand, Finland, Singapore and Sweden, while Ukraine during 2020–2024 demonstrated relative stability in the range of 31–36 points, indicating a moderately high perception of corruption. This indicates that, despite some improvements in the ranking, corruption remains a significant problem, and the measures taken have not led to a fundamental breakthrough.

The fight against corruption is inextricably linked to economic policy. Overregulation and opaque procedures create a favorable environment for corruption, while liberalization and openness of the economy reduce such risks. Uneven distribution of income can also provoke corruption. Ukraine has already created an anti-corruption infrastructure, including the NABU, SAPO and NACP, but the challenges lie in ensuring the inevitability of punishment, strengthening coordination of agencies and overcoming resistance.

Further decentralization, digitalization of public services and reform of the judicial system are key to increasing the effectiveness of the anti-corruption fight. Thus, effective public power without corruption is possible only under the condition of systemic interaction between effective economic policy, uncompromising anti-corruption policy and strong principles of the rule of law.

Key words: corruption, public authority, economic and anti-corruption policy, public administration, anti-corruption activities, corruption prevention.

Постановка проблеми. В умовах сучасного державного будівництва, особливо в контексті розбудови правової держави, Україна стикається з критичною потребою в забезпеченні ефективної публічної влади. Існуючі виклики вимагають глибокого розуміння взаємозв'язку між економічною політикою та антикорупційною політикою [1]. Незважаючи на впровадження низки антикорупційних реформ та формування відповідних інституцій, корупційні прояви продовжують існувати, часто адаптуючись до нових умов. Це ставить під сумнів достатність або ефективність поточних підходів. Зокрема, виникає питання, як саме економічні фактори, такі як нерівномірний розподіл доходів чи тіньова економіка, впливають на поширення корупції, і яким чином економічна політика може стати більш потужним інструментом її запобігання. Проблема полягає в тому, як ефективно публічна влада може відповідати на технологічні новації, вимоги громадськості та забезпечувати прозорість та взаємодію з громадськістю без корупційної складової. Вирішення цієї проблеми та адаптація до нових викликів стають критичними завданнями для створення стійкої та ефективної системи публічного управління, враховуючи вплив економічної й антикорупційної політики на формування ефективної публічної влади, вільної від корупції.

Отже, актуальність дослідження зумовлена необхідністю всебічного аналізу того, як економічна та антикорупційна політики можуть бути максимально синхронізовані та посилені для досягнення головної мети – побудови ефективної публічної влади, вільної від корупції, що є фундаментальною основою для повноцінного становлення та функціонування правової держави в Україні [2]. Незважаючи на проведені реформи, залишаються невирішеними питання щодо комплексності та системності цих політик, що зумовлює нагальну потребу в подальших наукових дослідженнях та розробці практичних рекомендацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Андреев В. [3] автор проводив аналіз історіогра-

фії публічно-службових відносин, розглядаючи етапи їх розвитку та теоретичні основи в контексті функціонування публічної влади. Виокремив основні чинники, що впливали на розвиток даного процесу, з метою визначення сутності та змін, які відбулися в сучасних системах публічно-службового управління. Проаналізував фактори, що впливають на еволюцію цього складного явища, з метою глибокого розуміння його сутності та трансформацій у сучасних публічно-службових системах. Хаванов А. В. [4] досліджував вплив корупції на економічну безпеку держави. Висвітлив її вплив на державний порядок, економічне зростання та соціальну справедливість. Провів аналіз механізмів корупції та їх впливу на економічну стійкість. Розглянув наслідки корупційних дій для стабільності та розвитку держави. Окрему увагу приділив впливу корупції на державні фінанси, що негативно позначається на економічній стабільності країни. Досліджував вплив корупції на іноземні інвестиції, які є критичними для розвитку економіки, адже корупція виступає бар'єром для залучення капіталу. Саричев В., Гапеева О., Пікуліна О. [5] автори розглядають корупцію в Україні як гостру проблему, яка впливає на економічну безпеку, соціальну стабільність та міжнародні відносини країни. Вплив простягається від внутрішніх аспектів державного управління до зовнішньоекономічної політики, створюючи перешкоди для розвитку та інтеграції України на міжнародній арені. Авторами встановлено, що незважаючи на значні зусилля у боротьбі з корупцією, Україна все ще стикається з низкою викликів, що стримують ефективність існуючих антикорупційних заходів. Акцент робиться на важливості забезпечення незалежності антикорупційних органів, необхідності подальшого удосконалення законодавства, зокрема в аспектах державних закупівель та конфлікту інтересів, та підвищення прозорості державного управління. Також аналізується роль громадянського суспільства та міжнародної співпраці у посиленні антикорупційних зусиль.

Мета дослідження. Метою дослідження є комплексний аналіз взаємозв'язку та впливу

економічної й антикорупційної політик на формування ефективної публічної влади, вільної від корупції, а також на становлення та зміцнення засад правової держави.

Виклад основного матеріалу. Корупцію можна просто описати як незаконне використання влади державними службовцями для отримання особистої вигоди. Це означає, що замість виконання своїх обов'язків на благо суспільства, вони зловживають своїми повноваженнями, щоб незаконно збагатитися, отримати послуги або пільги. Вкрай важливо розуміти, наскільки руйнівним є вплив корупції. Вона гальмує економічний розвиток країни, порушує соціальну справедливість і підриває стабільність демократичних інститутів [6].

Крім того, корупція є прямою загрозою для верховенства права, розмиває моральні принципи в суспільстві, поширює не доброчесність та знижує довіру громадян до органів влади. Саме тому боротьба з цим негативним явищем є об'єктивною необхідністю і одним з пріоритетних завдань для держави. Міжнародна організація Transparency International щорічно оцінює рівень корупції у світі, використовуючи Індекс сприйняття корупції (CPI). За цим показником, який охоплює 180 країн, найменш корумпованими щороку визнаються Данія, Нова Зеландія, Фінляндія, Сінгапур та Швеція [7].

На протилежному боці спектру, з року в рік, Сомалі посідає перше місце, маючи найвищий рівень сприйняття корупції. Щодо України, протягом останніх чотирьох років її показник коливався в діапазоні 31–33 балів. Приблизно такі ж значення індексу сприйняття корупції мають такі країни, як Ліберія, Малаві та Малі.

Таблиця 1
Динаміка зміни Індексу сприйняття корупції (CPI) в Україні (2020–2024 роки)

№	Роки	Кількість балів	Місце у рейтингу (180 країн)
1	2020	33	117
2	2021	32	122
3	2022	33	116
4	2023	36	104
5	2024	35	105

Аналіз динаміки Індексу сприйняття корупції (CPI) для України за 2020–2024 роки, представлений у таблиці 1, свідчить про відносну стабільність показника з незначними коливаннями. Протягом цих п'яти років Україна утримувалася переважно в діапазоні 32–36 балів зі 100 можливих. Попри певні зростання, як, наприклад,

у 2023 році до 36 балів, загальна картина вказує на те, що сприйняття рівня корупції в державному секторі залишається помірно високим. Хоча з 2020 року було відзначено певне поліпшення позицій у рейтингу (з 117-го до 105-го місця), це зростання не є кардинальним і підтверджує, що корупція все ще сприймається як значна проблема.

Результати цього періоду підкреслюють, що вжиті антикорупційні заходи, хоч і мають певний позитивний вплив, ще не призвели до суттєвого якісного прориву в сприйнятті рівня корупції громадянами та міжнародними експертами. Це вказує на необхідність подальших системних зусиль для зміцнення антикорупційної політики та підвищення її ефективності [8].

Корупція – це не просто окремі випадки порушення закону чиновниками, а глибока системна проблема, яка руйнує державну структуру, підриває довіру людей до влади та заважає нормальному розвитку країни. Вона не дозволяє ефективно використовувати бюджетні кошти, викривляє принципи чесної конкуренції, відлякує потенційних інвесторів і стримує економічне зростання. По суті, це ситуація, коли посадові особи використовують своє становище в особистих інтересах, часто на шкоду суспільству. Ця проблема діє непомітно, але її наслідки – руйнівні: вона ставить під загрозу безпеку країни та її суверенітет. Шкідливий вплив корупції виходить далеко за межі фінансових втрат. Вона підриває демократичні засади, знецінює верховенство права, формує у людей відчуття несправедливості та недовіри до держави. У суспільстві зростає байдужість, коли громадяни перестають вірити у зміни та реформування. Саме тому подолання корупції має стати першочерговим завданням держави, яке не можна відкладати.

Боротьба з корупцією неможлива без урахування економічних умов, у яких вона виникає. Саме економічна політика формує середовище, яке або стимулює корупцію, або, навпаки, допомагає її уникати [9]. Наприклад, коли в країні надто складне регулювання, заплутана бюрократія та непрозорі правила ведення бізнесу, це створює зручні умови для зловживань і тіншових схем. Навпаки, коли економіка стає відкритою, а адміністративні процедури – простішими, ризики корупції зменшуються. Прозорі ринкові відносини й чесна конкуренція знижують потребу у неформальних впливах та «домовленостях». Окрім того, велике значення має рівень доходів та ефективність соціальної підтримки. Коли в суспільстві панує нерівність, а соціальні гарантії мінімальні, багато людей, зокрема й чиновники, можуть вда-

ватися до корупційних дій заради виживання або покращення свого добробуту. Тому економічна політика, що зменшує розрив між багатими і бідними, підтримує розвиток середнього класу і створює умови для легального заробітку, є важливим інструментом у запобіганні корупції.

Україна, перебуваючи на шляху до євроінтеграції, вже зробила значні кроки у формуванні антикорупційної інфраструктури, що включає Національну раду з питань антикорупційної політики, Комітет Верховної Ради з питань протидії корупції, спеціалізовані правоохоронні та судові органи. Однак, як показує Індекс сприйняття корупції (CPI), попри певні позитивні зрушення, сприйняття корупції в Україні залишається помірно високим, що свідчить про необхідність подальших системних зусиль [10].

Основні виклики полягають у забезпеченні невідворотності покарання за корупційні злочини, посиленні координації між антикорупційними органами, подоланні спротиву з боку окремих владних структур та підвищенні загального рівня правової культури [11]. Подальша децентралізація та цифровізація державних послуг, реформа судової системи та посилення прозорості у сфері державних закупівель є ключовими напрямками, які посилять ефективність антикорупційної боротьби.

Досі одним із головних питань, що викликають суперечки, залишається, як саме визначити та виміряти корупцію. Оскільки корупційні дії часто приховані, їх важко виявити та оцінити. Експерти досі сперечаються щодо найкращих методів вимірювання, використовуючи різні індекси та опитування, кожен з яких має свої недоліки. Інша важлива проблема – це оцінка ефективності антикорупційних ініціатив. Україна вже запровадила чимало заходів для боротьби з корупцією, але досі тривають дискусії, наскільки вони дійсно працюють. Деякі критики вважають, що частина ініціатив не принесла очікуваних результатів або була виконана лише частково. Також активно обговорюються політичні аспекти корупції. Існує думка, що політичні інтереси та впливи часто стають на заваді ефективній боротьбі з нею. Це стосується як внутрішніх політичних конфліктів,

так і зовнішнього впливу [12]. Нарешті, важливим питанням є роль громадянського суспільства у протидії корупції. Ведуться дискусії про те, наскільки ефективно громадськість може впливати на антикорупційну політику та які механізми слід запровадити, щоб посилити її роль.

Лише за умови системної взаємодії між ефективною економічною політикою, яка створює умови для доброчесності, та рішучою антикорупційною політикою, що забезпечує невідворотність відповідальності, Україна зможе досягти своєї стратегічної мети – побудувати міцну та процвітаючу правову державу з ефективною публічною владою, вільною від корупції. Це вимагає постійної політичної волі, консолідованих зусиль усіх гілок влади, активної підтримки громадянського суспільства та міжнародних партнерів.

Висновки. Ефективна публічна влада неможлива без подолання корупції, адже остання підриває довіру до держави та перешкоджає її розвитку. Якісна економічна політика є потужним антикорупційним інструментом, зменшуючи можливості для зловживань через спрощення процедур та прозорий розподіл ресурсів. Водночас, саме нерівномірний розподіл доходів може провокувати корупційні явища. Успішна антикорупційна політика вимагає комплексного підходу, що включає створення незалежних інституцій та ефективну законодавчу базу.

Важливим аспектом є впровадження цифрових технологій та забезпечення максимальної прозорості у всіх сферах державного управління. Розбудова правової держави з її принципами верховенства права та невідворотності покарання є фундаментом для мінімізації корупції. Активна участь громадянського суспільства та підтримка міжнародних партнерів є незамінними для ефективного виявлення та запобігання корупційним схемам. Отже, досягнення ефективної публічної влади без корупції можливе лише через синергію економічних реформ, безкомпромісної антикорупційної політики та міцних засад правової держави. Цей складний процес є критично важливим для сталого розвитку України та її інтеграції у світове співтовариство.

REFERENCES:

1. Abdullaiev, V. A. (2023). *Derzhavna polityka u sferi zapobihannia ta protydii koruptsii: porivniannia dosvidu Ukrainy ta Azerbaidzhanskoi respubliky* [State policy in the field of preventing and counteraction of corruption: a comparison of the experience of Ukraine and the Republic of Azerbaijan] (Doctoral dissertation, Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv).
2. Prykhodko, A. A. (2020). *Administrativno-pravove zabezpechennia zapobihannia ta protydii koruptsii v Ukraini za umov yevrointegratsii* [Administrative and legal support for preventing and combating corruption in Ukraine in the context of European integration] (Doctoral dissertation). *Administrativne pravo*, 59 (9), 2235–14.

3. Andriev, V. (2023). Zahalni teoretychni zasady publichno-sluzhbovykh vidnosyn v protsesi realizatsii publichnoi vlady: istoriografiia problemy [General theoretical principles of public service relations in the process of public authority implementation: historiography of the problem]. *Publichne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia*, (4), 3–8.
4. Reshota, O. A. (2020). Osoblyvosti rozvytku publichnoho upravlinnia v Ukraini: suchasni tendentsii ta problemy [Peculiarities of public administration development in Ukraine: modern trends and problems]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*, (3). Retrieved from: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/3_2020/39.pdf
5. Baranenko, D. V. (2020). Administratyvno-pravovi zasady detsentralizatsii v diialnosti tsentralnykh orhaniv vykonavchoi vlady [Administrative and legal principles of decentralization in the activities of central executive bodies]. *IURYDYKA| JURIDICA*, (2), 19–24.
6. Khavanov, A. (2024). Vplyv koruptsii na ekonomichnu bezpeku derzhavy: analiz mekhanizmiv ta naslidkiv [The impact of corruption on the economic security of the state: analysis of mechanisms and consequences]. *Ekonomika ta suspilstvo*, (62). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-62-114>
7. Hulak, O. V., Kurylo, V. I., & Dubchak, L. M. (2021). Do pytannia pro shliakhy podolannia koruptsii v Ukraini [On the issue of ways to overcome corruption in Ukraine]. *Pravo ta derzhavne upravlinnia*, (1), 196–201. <https://doi.org/10.32840/pdu.2021.1.29>
8. Sarychev, V., Hapieieva, O., & Pikulina, O. (2023). Analiz vplyvu koruptsii na ekonomichnu bezpeku krainy v umovakh sohodennia [Analysis of the impact of corruption on the economic security of the country in modern conditions]. *Stalyi rozvytok ekonomiky*, 2 (47), 203–208. <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2023-47-29>
9. Samodai, V., & Kovtun, H. (2023). Koruptsiia: zahrozy ta naslidky dlia sotsiumu [Corruption: threats and consequences for society]. *Ekonomika ta suspilstvo*, (49). Retrieved from: <https://www.economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/download/2360/2281>
10. Huba, M. I., Nazar, I. Z., & Tatsii, O. V. (2023). Pisliavoienna vidbudova ekonomiky Ukrainy: zadachi i vyklyky [Post-war economic recovery of Ukraine: tasks and challenges]. *Akademichni vizii*, (23). Retrieved from: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/543/2023-11-09>
11. Suvorova, S. H., & Kulhanik, O. M. (2023). Tiniova ekonomika v Ukraini: stan ta shliakhy podolannia [Shadow economy in Ukraine: state and ways to overcome]. *Tsyfrova ekonomika ta ekonomichna bezpeka*, 8(08), 168–172.
12. Acaravci, A., Artan, S., Hayaloglu, P., & Erdogan, S. (2023). Economic and Institutional Determinants of Corruption: The Case of Developed and Developing Countries. *Journal of Economics and Finance*, 47 (1), 207–231.

УДК 351:37.09

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2025.1.8>

Оргієць Оксана Миколаївна,

доктор наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри економіки, менеджменту та фінансів
Бердянського державного педагогічного університету
ORCID ID: 0000-0001-7282-2562

Романчук Станіслав Юрійович,

аспірант кафедри бізнес-адміністрування
та менеджменту зовнішньо-економічної діяльності
Запорізького національного університету

ОСВІТНІ СТАНДАРТИ ЯК ІНСТРУМЕНТ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ОСВІТИ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

EDUCATIONAL STANDARDS AS A TOOL FOR MANAGING THE QUALITY OF EDUCATION IN GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS

Стаття присвячена питанням впровадження державних стандартів у закладах загальної середньої освіти та їх впливу на якість освітнього процесу. Досліджуючи історіографію питання автори дійшли висновку, що офіційні правила, формальні норми або орієнтири щодо рівня шкільного навчання почали застосовувати ще у XIX ст. та періодично змінювалися, адже реагували на вимог суспільства та різні умови, включаючи вік учнів, відмінності в їх здібностях. Акцентовано, що сьогодинішній погляд на освітні стандарти сходить до зміни поглядів на освітню політику в світі, а саме зміщенні фокусу від структурної якості та якості процесу до кінцевих зрозумілих результатів системи освіти. Аналізуючи дослідження впливу змін на якість освіти, пов'язаних із стандартами та інноваціями, показано, що ці процеси поряд з безперечними перевагами породжують деякі негативні явища на етапі їх реалізації. Серед них: шаблонний підхід у практиці застосування стандартів без розуміння та прийняття сутності змін та усвідомлення їхнього впливу на якість як педагогами, так і управліннями; надмірна завантаженість освітян і відсутність ресурсів (технічних, матеріальних, методичних, іноді – фізичних) під час створення та реалізації збалансованих освітніх програм в закладах освіти; високе значення підсумкового тестування; прагнення «за будь-яку ціну» показати хороший результат через спотворення звітності, натягування оцінок тощо. Тому реально нововведення, пов'язані зі стандартами, неспроможні дати відчутних продуктивних результатів зразу ж. Попередня підготовка до пілотування реформи в закладах загальної середньої освіти допомагає виявити болючі точки в кожній освітній організації та саме на їх виправлення повинна бути спрямована державна освітня політика і зусилля кожного рівня владних структур. Для цього необхідні трансформаційні зміни в дидактиці, методиках викладання, технології та управлінні освітою, підвищення якості та ефективності використання ресурсів (матеріальних та людських), зміну політики самого результату від оцінювання знань до формування компетенцій.

Ключові слова: державні освітні стандарти, заклади загальної середньої освіти, реформа «Нова українська школа», управління освітою, якість освіти.

The article is devoted to the issues of implementing state standards in general secondary education institutions and their impact on the quality of the educational process. Studying the historiography of the issue, the authors came to the conclusion that official rules, formal norms or guidelines for the level of schooling began to be applied as early as the 19th century and periodically changed, as they responded to the demands of society and various conditions, including the age of students, differences in their abilities. It is emphasized that today's view of educational standards goes back to a change in views on educational policy in the world, namely, a shift in focus from structural quality and process quality to the final understandable results of the education system. Analyzing the study of the impact of changes on the quality of education associated with standards and innovations, it is shown that these processes, along with undeniable advantages, give rise to some negative phenomena at the stage of their implementation. Among them: a template approach in the practice of applying standards without understanding and accepting the essence of the changes and awareness of their impact on quality by both teachers and managers; excessive workload of educators and lack of resources (technical, material, methodological, sometimes physical) during the creation and implementation of balanced educational programs in educational institutions; high importance of final testing; desire "at any cost" to show a good result through distortion of reporting, stretching grades, etc. Therefore, real innovations related to standards are unable to give tangible productive results immediately. Preliminary preparation for piloting

the reform in general secondary education institutions helps to identify pain points in each educational organization, and it is precisely to their correction that state educational policy and efforts of each level of government structures should be directed. This requires transformational changes in didactics, teaching methods, technology and education management, improving the quality and efficiency of resource use (material and human), changing the policy of the result itself from the assessment of knowledge to the formation of competencies.

Key words: state educational standards, general secondary education institutions, “New Ukrainian School” reform, educational management, quality of education.

Постановка проблеми. Історію школи з самого початку можна описати як розвиток у напрямку підвищення вимог до якості освіти шляхом стандартизації в загальному розумінні цього слова. Фахівці в галузі якості освіти розуміють оцінку якості освіти як процес, внаслідок якого визначається ступінь відповідності освітнього процесу, умов його забезпечення та досягнутих результатів освітньої діяльності системі вимог до якості освіти, встановленої у нормативних актах та документах, соціальним та особистісним очікуванням [1; 2]. Державне нормування освітнього процесу, що віддзеркалює суспільний ідеал і враховує можливості конкретної особистості для її досягнення, відображається у розробці та впровадженні системи певних параметрів і показників – стандартизації. Введення стандартів у загальну середню освіту та закріплення цієї норми в Закон України «Про освіту» (Розділ IV) пов’язане з фундаментальними змінами регулювання державних освітніх процесів у відповідності до провідних українських та світових інноваційних практик [3]. Освітні організації стали повноправними учасниками ринку послуг, тому стандарти змінили не тільки порядок регламентації в освіті, а й стали інструментом оцінки, розвитку, конкуренції закладів загальної середньої освіти (далі – ЗЗСО) як невід’ємної риси підприємливості та успіху в покращенні якості на зовнішньому ринку споріднених освітніх послуг за рахунок багатofункціональності та розширення спектру діяльності.

Якщо розуміти стандарти як визначення змісту, норм, форматів, процедур і цілей, які мають застосовуватися в освітніх закладах у повному обсязі та представляють очікування, виконання яких є у певній мірі обов’язковим, то дотримання школами встановлених вимог повинно привести до певного рівня надання якісних освітніх послуг. Проте деякі дослідження показують, що надмірна залежність від встановлених стандартів, націлених на результат, має ряд негативних наслідків, які присутні на кожному рівні системи освіти [4]. За часи незалежності Україна втретє втілює державні стандарти загальної середньої освіти, концептуальні засади до яких змінюються відповідно до загальносвітових підходів, що орієнтуються насамперед на забезпе-

чення якості навчання та його результатів. Аналіз фактичного розвитку системи якості освіти шляхом упровадження освітніх стандартів свідчить про необхідність вивчення та прогнозування можливих ризиків і негативних явищ для розробки подальших дій з метою їх мінімізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження наукових проблем та практики управління освоєнням стандартів для покращення якості загальної середньої освіти в даний час йдуть за декількома напрямками: вивчення інноваційних методів та дослідження можливості застосування управлінських технологій сфери бізнесу для впровадження нових стандартів у ЗЗСО (О. Онаць, А. Мосюра), концептуально – методологічні дослідження організації процесу ефективності та якості загальної середньої освіти (Т. Вакуленко, Т. Лукіна), її оцінки (Ю. Малієнко, О. Денисюк, Н. Титаренко).

Введення освітніх стандартів виявило необхідність змінити умови надання якісних послуг та їх оцінювання. Так, Ю. Ямполь (2024) впровадження оновлених стандартів вважає ключовим етапом у покращенні освітніх послуг в закладах загальної середньої освіти, що потребує нової моделі менеджменту їх якості [1], концептуальні засади реформування загальної середньої освіти із позиції стандарту «результатів» досліджували Т. Засєкіна та М. Тишковець (2021) [5]. Аналізу проблем застосування нового державного стандарту базової середньої освіти та шляхам їх розв’язання приділено увагу в аналітичній записці «Перезавантаження реформи «Нова українська школа»: впровадження нового змісту базової середньої освіти» (2024) [2].

Метою роботи виступає аналіз результатів впровадження нових стандартів загальної середньої освіти, їх вплив на якість освітніх послуг, виявлення можливих ризиків та негативних явищ на етапі реалізації, які викладені в останніх наукових публікаціях вітчизняних та зарубіжних учених.

Виклад основного матеріалу. Розробка та прийняття стандарту освіти починається та стає актуальним за певних умов, що характеризують об’єктивний стан системи освіти та суспільства загалом. По-перше, проблема стандарту постає, якщо система освіти переживає ситуацію транс-

формації (реформування, модернізації чи іншої істотної зміни). По-друге, стандарт стає необхідним, якщо у системі освіти диференціюються інваріантна (зміст і об'єм знань регламентується стандартом) та варіативна (та, що не є обов'язковою для засвоєння і, відповідно, не контролюється вчителем) складові. Тоді потрібно розмежувати те, що належить «стандартним», обов'язковим, гарантованим, і те, що може бути змінено, індивідуалізоване. Таким чином, стандарт є формою фіксації балансу між нормою та варіаціями простору свободи освітнього процесу.

Намагання фундаментально змінити стандарти у високо-індивідуалізованому суспільстві як важливої передумови для рівних освітніх можливостей не є новим, час від часу ці питання постійно піднімаються в науковій дискусії. Шкільна освіта ніколи не зосереджувалася лише на індивідуальних проблемах чи потребах, вона мала забезпечувати рівний доступ для всіх учнів певної категорії, з розмежуванням, яке проводиться на ранніх стадіях за типами чи рівнями особистої підготовки дітей. Таким чином, стандартизація в освіті ніколи не була однаковою, а реагувала на різні умови, включаючи вік учнів, а також відмінності в їх здібностях [4, с. 18].

Вони стосувалися шкільного часу та відвідування школи, навчання, розподілу учнів (наприклад, за віковими групами), визначення навчального простору і навчального часу, розкладу, навчальних програм та навчальних матеріалів, оцінювання, сертифікатів та повноважень педагогічного складу, підготовки вчителів і вимог до викладання, завдань та процедури шкільної наглядової ради тощо [6]. Це напрямки, які традиційно постійно стандартизуються з точки зору змісту, продуктивності та ресурсів.

Із націоналізацією системи освіти у більшості країн в XIX столітті також можна спостерігати подальшу стандартизацію, яка розширила місцеву та регіональну організацію шкіл і класів і поступово призвела до розвитку національних систем. Причинами цього здебільшого були виявлені недоліки в існуючих системах, тому стандарти завжди були спрямовані на підвищення якості. Певна форма геополітичного впливу на реформування освітньої системи розвинулась у зв'язку з локальними та міжнародними порівняннями, використання передового досвіду та найкращих практик [7]. Порівняння освітніх стандартів мало на меті виявлення та усунення власних слабких сторін, що вимагало ознайомлення з інноваційними розробками за межами локальної території, особливо за кордоном, і представлення їх як зразка

для наслідування. На той час було важко чітко розмежувати ідеал і реальність впровадження новацій для інших систем, бо лише ідеалізація інших досягнень аргументувала відсталість власної освітньої системи. Зміни, які є постійним явищем, вимагали певної динаміки процесів у сфері стандартизації освітніх послуг в епоху глобалізації та інтеграції. Тому розвиток динамічних механізмів та інструментів публічного управління освітою шляхом стандартизації освітніх послуг є актуальним завданням для впровадження реформ у сфері освіти [8].

З цього історичного досвіду можна зробити загальні висновки: стандарти знаходять визнання серед управлінців насамперед через свою корисність. Неправильно вважати, що стандарти є державними постановами. Сама професія освітянина, що розвивається, теж розробляє стандарти. Історично стандарти завжди були цінними лише як ефективні рішення проблем та інструменти, які мали бути певним чином корисними. З іншого боку, теоретичні положення і правила мають бути адаптованими та включеними в підготовку вчителів та організацію школи, що ніколи не є повністю можливим у їх реалізації.

Положення, які малозрозумілі або молодосажні, впроваджуються неохоче, тому їх корисність зменшується. Таким чином (освітні) стандарти повинні бути розроблені в системі разом з її учасниками. Перегляд навчальних програм має лише обмежений вплив на навчальні матеріали, а інновації в початковій або середній школі мають лише обмежений вплив на наступні рівні. Крім того, історично стандарти ніколи не розроблялися та не впроваджувалися як системне планування та спроба загального контролю. Розвиток завжди відбувався вибірково і при збереженні внутрішньої диференціації. З цієї причини в минулому не було реалізовано жодного генерального плану в освіті, натомість робилися спроби покращити існуючі рішення проблем.

Історично вироблені стандарти можуть бути підтверджені не лише практикою навчання. Стандарти розроблювалися на дуже різних рівнях і в усіх сферах системи освіти, наприклад, використання в освітньому процесі тих самих або подібних підручників на однакових рівнях, зарахування учнів з нижчих рівнів на вищі після атестації, розподіл навчального часу відповідно до предметів і спеціалізації освітніх закладів, відповідних положень навчальної програми або вимог для вступу до окремих закладів середньої освіти. Сюди ж входять основні норми оснащення кабінетів, розклад уроків і пристосування навчання до

просторово-часових умов. Співвідношення між завданнями та результативністю є визначальним для будь-якої форми навчання. У кожному освітньому рівні є рейтингові системи, які не істотно відрізняються між собою, до того ж в усіх системах освіти були розроблені стандарти професіоналізації педагогічного персоналу.

Освоєння шкільних стандартів розуміється як процес розвитку освітніх організацій, якісних змін у процесах роботи з педагогічними кадрами щодо освоєння професійних компетенцій, диференціація та персоніфікація відповідальності управлінських кадрів [9]. Проте завжди існувала характерна напруга між стандартами – спільними нормами та очікуваннями – з одного боку, і фактичним планом впровадження з іншого, що посилювалося в державних школах з XIX століття. Про «культ ефективності» освіти говорили задовго до сучасних дискусій, і про звинувачення в «бюрократичному» контролі освітньої системи вже можна знайти в науковій літературі кінця XIX століття [10]. Хоча ця критика була постійною та стереотипною, вона мало вплинула на фактичний розвиток системи.

Стандартизація стосується і підготовки вчителів, оскільки вона не є довільною, а потребує певних норм часу, організації та контролю результатів. Кожен шкільний урок являє собою стандартизацію, оскільки він нормалізує час за допомогою певної одиниці вимірювання, яка застосовується в усіх сферах організації. Ця стандартизація є результатом тривалого історичного процесу, який слід розглядати як передумову в усіх зусиллях щодо покращення якості шкіл і викладання. Крім того, як наголошує необхідно враховувати тип закладів загальної середньої освіти. Це великі та складні системи, які поєднують у собі високий ступінь безпеки в дизайні повсякденної роботи з заданими стандартами [11, с. 179].

На даний час принципово новими є функція та дизайн стандартів, а також їх розміщення в усій системі освіти. На вищому рівні «стандарты» донедавна стосувалися контролю за школами та викладанням, насамперед через структурні та програмні специфікації (організація школи, розклади, навчальні програми, розподіл коштів), тобто через «вхідну» сферу школи та лише дуже слабо через перегляд результатів (наприклад, через шкільний нагляд, оцінки, швидкість переведення, випускні іспити). Відправною точкою була узгодженість між офіційними специфікаціями, внутрішніми намірами та реалізованими результатами, які важко було виміряти. Нові політичні наміри у багатьох країнах полягають у тому, щоб

більше зосередитися на «результаті» під час контролю систем освіти, тобто на ефективності школи, яка повинна бути об'єктивною та регулярно перевірятися і мати емпірично виміряні результати навчання учнів [4, с. 23].

Шкільні оцінки відображали середній показник класу та виставлялися з точки зору вчителя, але не фіксували або дуже поверхово нотували фактично досягнуту компетентність, визначену предметними стандартами, оскільки були відсутні якісні та змістові оцінки, пов'язані з нормативними нормами. Навчальні програми, що пропонувалися наприкінці XX ст., були переважними, завдання зазвичай бралися з навчальних матеріалів. Однак їх цільова спрямованість часто була досить слабка, і в той же час були відсутні обов'язкові та пояснювальні описи, пов'язані з компетентністю рівнів досягнення мети. Це означало, що оцінки показували середній показник успішності класу, але не надавали жодної інформації про фактичні здібності, досягнуті в предметі.

Політична переорієнтація на «вихід» освітнього процесу, тобто на результати навчання в школі вимагала реорганізації або переоцінки дискурсу, а отже, певних ключових категорій, які раніше мали меншу вагу, не були профільовані або використовувалися в інших теоретичних контекстах. Фундаментальними є чотири загальні поняття, а саме, по-перше, компетентність, по-друге, зворотний зв'язок і оцінка, по-третє (освітні) стандарти і, по-четверте, впровадження нових форм забезпечення якості. Ці концепції мали різні початкові умови і лише з часом набули значення в політично-освітньому дискурсі. Сьогоднішній погляд на освітні стандарти сходиться до зміни поглядів на освітню політику, яка тепер стала загальноновизнаною на міжнародному рівні [4, с. 25]. Розширення меж оцінювання якості освіти принципово впливає на державну політику, яка досі була зосереджена на системних входах або факторах входу моделі «вхід-процес-вихід» функціонування освітніх систем, а не на якості процесів та результатах. Зміщення фокусу від структурної якості та якості процесу до кінцевих результатів системи освіти, а разом з цим і намагання зробити якість результатів зрозумілою, є новою політичною стратегією. Це пов'язано з питанням ефективності, тобто використанням ресурсів, на яке можна відповісти лише результатами. Ось тут і вступають у дію нові стратегії системного контролю та розвитку системи в освіті.

У рамках цього розуміння освітні стандарти зазнали міжнародну пертурбацію, при цьому спо-

стерігається не лише зміна думок експертів, але й зміна освітньої політики. Увага тепер приділяється результатам уроків і, у зв'язку з цим, ефективності шкільної системи в цілому. Зміна політики, яку зараз можна спостерігати в більшості країн, впливає не лише на успішність учнів, яких оцінювали. Так, у Німеччині в 2001 році національні освітні стандарти були введені на території всієї країни в рамках освітньої реформи у відповідь на низькі результати німецьких школярів з предметів технічного напрямку після дослідження TIMSS і PISA у 1993–95 роках. Ці стандарти були сформульовані щодо різних рівнів освітньої кваліфікації, але основна їх відмінність від попередніх вимог набуття когнітивних навичок з певних дисциплін стала необхідна умова розвитку особистості та ціннісної орієнтації учнів [12]. Це дало змогу не лише суттєво покращити якість німецької шкільної освіти, а й виявили готовність суспільства до модернізації, активізувало співпрацю між ученими та урядом, посилили довіру до шкільної системи [13]. Таке багатовимірне формулювання цілей навчання щодо викладання, орієнтованого на стандарти, відповідає ініціативам в інших країнах, таких як Великобританія, Канада, США чи Швейцарія [12].

Україна почала свій шлях стандартизації освіти з 1996 року, з ухвалення «Концепції державного стандарту загальної середньої освіти в Україні», метою якої було формування системи показників щодо результатів шкільної освіти та освіченості особи. Перші два покоління стандартів початкової (2001 р., 2011 р.), базової та повної загальної середньої освіти (2004 р., 2011 р.) були розроблені відповідно до норм Закону України «Про загальну середню освіту» (1999 р.), який визначав державні вимоги до освіченості учнів і випускників шкіл на рівні початкової, базової і повної загальної середньої освіти та гарантії держави задля їх досягнень. Третє покоління стандартів освіти (затверджені 2020 р.) підготовлено у відповідності до вимог нового Закону «Про освіту» (2017 р.), яким було закладено нову сутність стандарту освіти, як документу, що визначає вимоги до обов'язкових результатів навчання та компетентностей здобувачів загальної середньої освіти відповідного рівня [14]. Документи визначають загальний обсяг навчального навантаження та форми державної атестації здобувачів на відповідному рівні загальної середньої освіти, характеристики змісту навчання, принципи організації освітнього процесу, систему управління змістом освіти, змістові лінії та очікувані результати навчання за освітніми галузями [15].

Попри повномасштабне вторгнення українська загальна середня освіта далі реформується, у 2024 року почався старт чергового етапу реформи, а саме масове впровадження нових освітніх стандартів у 7 класах та пілотування у 8-х. До того ж у 2024/2025 навчальному році 30 шкіл – амбасадорок включилися у попередню підготовку до пілотування реформи профільної середньої освіти, під час якого буде розроблена та відпрацьована нова освітня модель та навчальні програми для подальшого поширення досвіду з іншими закладами освіти [16].

У державних стандартах вказано орієнтовані рекомендації з реалізації змісту, але у стандартах нового покоління розширено можливості для утворення предметів: формування змісту навчальних предметів та інтегрованих курсів може здійснюватися через упорядкування в логічній послідовності результатів навчання кількох інтегрованих освітніх галузей, однієї освітньої галузі або її окремих складників [5]. Державні стандарти початкової та базової освіти побудовано як рамкові документи з запропонованим «ядром» змісту, яке повинні уточнювати, конкретизувати і доповнювати автори навчальних програм та підручників. У такий спосіб закладено варіативність змісту та можливість інтеграції навчальних предметів [2, с. 6].

Насправді, інноваційний розвиток у будь-якій галузі (у тому числі і в освіті) на основі стандартів неминує породжує ризики в управлінні якістю та впливає на зростання негативних явищ або породжує невідповідність цілей та витрат отриманим результатам. Одним із факторів, що гальмують розвиток якісних характеристик, є хронічне протистояння у вертикалі управління та педагогів. Стандарти спускаються зверху та впроваджуються вертикально влади, що знижує інноваційний порив та мінімізує роль реформаторського руху. Виходячи з політики освіти, головне завдання впровадження стандартів полягає у покращенні якості та доступності. Аналізуючи рейтинги закладів загальної середньої освіти м. Запоріжжя за останні п'ять років (окрім 2022 р.), для якого використано результати ЗНО (до 2021 р.) та національного мультипредметного тесту (з 2023 р.) можемо простежити певну закономірність у тому, що серед лідерів першої десятки на протязі декількох років є одні й ті ж заклади – Запорізький багато-профільний ліцей № 99, Запорізька спеціалізована школа-інтернат II-III ступенів «Козацький ліцей», Запорізький академічний ліцей «Перспектива», Запорізький академічний ліцей № 31, Запорізькі гімназії № 28, № 11, № 6, Запорізький ліцей № 71 Запорізький колегіум «Елінт», які щороку підтвер-

джують свій високий статус [17]. Такі ж освітні організації можна назвати у кожному регіоні України. У престижні школи, у яких працюють успішні вчителі, існує негласний відбір і конкурс. Однак розвиток найкращих шкіл, наявність найсильніших учителів не призводить до системних змін та не вирішує проблему покращення якості у всіх школах країни. Освоєння нових стандартів допомагає виявити болючі точки в кожній освітній організації та саме на їх виправлення повинна бути спрямована освітня політика і зусилля кожного рівня владних структур.

Дослідження щодо впровадження реформи «Нова українська школа» у пілотних закладах освіти (базова школа) у 2023 р. виявило проблеми під час впровадження у школах Державного стандарту базової середньої освіти, які були притаманні як усім навчальним предметам незалежно від освітньої галузі, так і тим, що характерні для навчальних предметів окремих освітніх галузей [2, с. 14]. Серед наскрізних проблем у розрізі нашого дослідження варто виділити наступні:

- окремі проекти модельних навчальних програм мали мінімальні відмінності порівняно з програмами, складеними на основі попередніх стандартів загальної середньої освіти;
- типова освітня програма не спонукає до створення збалансованих освітніх програм закладів освіти, які включали б використання нових, зокрема інтегрованих рішень;
- впровадження інноваційних рішень потребувало нового навчально-методичного забезпечення, а також підвищення кваліфікації вчителів, яких не було через недолік фінансування [2, с. 15].

Деякі дослідники звертають увагу на те, що керівників вищого рівня не цікавлять дані «на вході», в основному їм важливий результат, тобто дані «на виході». При такому менеджменті, як наголошують Ю. Олькерс і К. Ройсер (2008), зручно заохочувати та карати, а от суттєвого покращення якості не відбувається. Їх дослідження доводить, що надмірна залежність від встановлених стандартів, націлених на результат (стандарти результату) мають негативні наслідки, які присутні на кожному рівні системи освіти [4].

Досліджуючи умови роботи різних шкіл Запорізького регіону з однаковою матеріальною базою, контингентом, соціальними умовами життя дітей та викладачів в умовах освоєння нових стандартів та технологій навчання, були отримані абсолютно різні результати якості за тими критеріями, що існують у системі освіти. Причини цих відмінностей частково аналізуються вітчизняними науковцями, при цьому наголошується на соціально-еко-

номічному статусі учнів, нерівностях в питаннях сільської і міської освіти, особливо кадрового забезпечення, фінансових ресурсів, наявності позашкільної діяльності, відсутності інклюзії [18; 19].

Зібрані факти на різних рівнях освіти з різним персональним ставленням до реалізації стандартів показують, що причиною негативних явищ є: високе значення підсумкового тестування, аніж формування компетентностей здобувачів; прагнення «за будь-яку ціну» показати хороший результат (спотворення звітності, натягування оцінок); оцінювання концентрується на отриманні схвалення вчителя, а не на вимірі власних можливостей учнів; дітей цікавлять не знання, а оцінки, тому часто використовується допомога ШІ, заказ робіт на замовлення, плагіат.

Висновки. Провести успішно модернізацію освіти без ризиків неможливо. У зв'язку з тим, що в державній загальній середній освіті наукове обґрунтування якості не має усталених наукових підходів та емпіричних традицій, використання систем якості призводить нерідко до спотворення результату та негативних явищ. Аналізуючи дослідження впливу змін на якість освіти, пов'язаних із стандартами та інноваціями, ми дійшли висновку, що ці процеси поряд з безперечними перевагами породжують деякі недоліки.

Більшість освітян відкриті до змін за вимогами НУШ. Проте процес впровадження нових освітніх стандартів в ЗЗСО гальмують надмірна завантаженість освітян і відсутність ресурсів (технічних, матеріальних, методичних, а часом – фізичних), значних труднощів додала й війна, тому реалізувати певні ідеї наразі є неможливим [19]. Насамперед, у практиці застосування стандартів значний обсяг роботи робиться шаблонно, без розуміння та прийняття сутності змін, усвідомлення їхнього впливу на якість як педагогами, так і управлінцями. Норми (вимоги до змісту навчальних предметів та інтегрованих курсів), часто не допомагають вирішенню питань, які хвилюють вчителів, але й самі вони поки не готові їх розробляти. Тому реально нововведення, пов'язані зі стандартами, неспроможні дати відчутних продуктивних результатів зразу ж.

На підставі аналізу результатів впровадження державних стандартів у ЗЗСО можна зробити висновки про необхідні трансформаційні зміни в дидактиці, методиках викладання, технології та управлінні освітою. Акцент «на результат» передбачає підвищення якості та ефективності використання ресурсів (матеріальних та людських), зміну політики самого результату від оцінювання знань до формування компетенцій.

REFERENCES:

1. Yampol', Y. (2024) Model' menedzhmentu yakosti osvity v zakladakh zahal'noyi seredn'oyi osvity na osnovi PDCA ta DMAIC [A model of educational quality management in general secondary education institutions based on PDCA and DMAIC]. Academic visions. Vol. 30. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.11098301> [in Ukrainian]. URL: <https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/1061/945>
2. Hrynevych, L., Bozhyns'kyi, V., Kryzhanovs'ka, V. (2024). Perezavantazhennya reformy "Nova ukrayins'ka shkola": vprovadzhennya novoho zmistu bazovoyi seredn'oyi osvity: Analitychna zapyska. [Rebooting the "New Ukrainian School" reform: implementation of the new content of basic secondary education: Analytical note] Kyiv: Kyivs'kyi stolychnyy universytet imeni Borysa Hrinchenka [in Ukrainian]. URL: <https://osvitanalytika.kubg.edu.ua/NUSH>
3. Pro osvitu: Zakon Ukrayiny vid 05.09.2017 № 2145-VIII. [On education: Law of Ukraine dated 05.09.2017 No. 2145-VIII] [in Ukrainian]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
4. Oelkers, Jürgen & Reusser, Kurt; unter Mitarbeit von Berner, Esther; Halbheer, Ueli & Stolz, Stefanie (2008): Expertise: Qualität entwickeln – Standards sichern – mit Differenz umgehen. Bonn: Bundesministerium für Bildung und Forschung (BMBF). 577 c.
5. Zasyekina, T., Tyshkovets', M. (2021). Vid "standartu zmistu" do "standartu rezul'tativ" – kontseptual'ni zasady reformuvannya zahal'noyi seredn'oyi osvity [From the "content standard" to the "result standard" – the conceptual principles of the reform of general secondary education]. Ukrayins'kyi pedahohichnyy zhurnal. № 4. С. 134–141 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2021-4-134-141>
6. Kulish, T. (2019). Teoretychni osnovy standartyzatsiyi pochatkovoyi osvity Ukrayiny u pratsyakh vitchyznyanykh vchenykh periodu 90-kh rr. XX st. [Theoretical foundations of standardization of primary education in Ukraine in the works of domestic scientists of the period of the 90s. 20th century] Ukrayins'kyi Pedahohichnyy zhurnal, (4), 72–78 [in Ukrainian]. URL: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2019-4-72-78>
7. Gonon, Ph. (1998). Das internationale Argument in der Bildungsreform: Die Rolle internationaler Bezüge in den bildungspolitischen Debatten zur schweizerischen Berufsbildung und zur englischen Reform der Sekundarstufe II. Bern: Peter Lang. 584 p.
8. Ditsman, K. (2020). Publichne upravlinnya osvitoyu: standartyzatsiya osvitnikh posluh [Public management of education: standardization of educational services]. DOI: <https://doi.org/10.32840/pdu.2020.3.34> [in Ukrainian]. http://www.pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/3_2020/37.pdf
9. Lukina, T. (2020). Upravlinnya yakistyu zahal'noyi seredn'oyi osvity [Management of the quality of general secondary education]. Kyiv: Pedahohichna dumka, 2020. – 230 s.[in Ukrainian].
10. Callahan, R. E. (1962). Education and the Cult of Efficiency. Chicago, IL: University of Chicago Press.
11. Reinhold, N (2009). Qualität in der beruflichen Bildung. Forschungsergebnisse und Desiderata. Bielefeld: W. Bertelsmann Verlag, S. 13–34. DOI: 10.25656/01:2102
12. Schiepe-Tiska, A., Heinle, A., Dümig, P., Reinhold, F., Reis, K. Achieving Multidimensional Educational Goals Through Standard-Oriented Teaching. An Application to STEM Education.
13. Dzhurylo, A. (2013). Vplyv mizhnarodnykh porivnyal'nykh doslidzen' yakosti osvity na reformuvannya shkil'nytstva u Federatyvnyi Respublitsi Nimechchyni [The influence of international comparative studies of the quality of education on the reform of schooling in the Federal Republic of Germany]. Porivnyal'no-pedahohichni studiyi. № 1 (15). S. 76–83 [in Ukrainian].
14. Derzhavnyy standart bazovoyi seredn'oyi osvity [State standard of basic secondary education]: Postanova KМУ № 898 vid 30.09.2020 roku [in Ukrainian]. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898>
15. Derzhavni standarty [State standards] [in Ukrainian]. URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/derzhavni-standarti>
16. Lykhovyd, I., Troyan, I., Horbachov, S. (2024). Shcho vazhlyvoho vidbulosya v osviti za 2024 rik – dumky ekspertiv [What important things happened in education in 2024 – experts' opinions] [in Ukrainian]. URL: <https://nus.org.ua/2024/12/25/shho-vazhlyvogo-vidbulosya-v-osviti-za-2024-rik-dumky-ekspertiv/>
17. Reytynh naykrashchykh shkil. Zaporiz'ka obl. [Ranking of the best schools. Zaporizhzhia region] [in Ukrainian]. URL: <https://www.education.ua/schools/best-by-tests/zp/>
18. Vakulenko, T. Nerivnist' v osviti ta shcho z neyu robyty: vitchyznyanyy i svitovyy konteksty [Inequality in education and what to do about it: domestic and world contexts] [in Ukrainian]. URL: <https://nus.org.ua/2021/09/10/dofamin-dlya-osvity-nerivnist-v-osviti-v-ukrayini-ta-sviti-ta-shho-z-neyu-robyty/>
19. Kypychenko, N. (2024). Uprovadzhennya Derzhstandartu v umovakh viyny: vyklyky dlya vchyteliv [Implementation of State Standards in wartime conditions: challenges for teachers] [in Ukrainian]. URL: https://znayshov.com/News/Details/uprovadzhennia_derzhstandartu_v_umovakh_viiny_vyklyky_dlia_vchyteliv

УДК 35.077:376.1

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2025.1.9>

Поступна Олена Вікторівна,

доктор наук з державного управління, професор,
доцент кафедри менеджменту навчально-наукового інституту управління та безпеки населення
Національного університету цивільного захисту України
ORCID ID: 0000-0002-0622-0966

Куля Олена Миколаївна,

директор комунального закладу
«Харківський ліцей № 75 Харківської міської ради»
ORCID ID: 0009-0001-0885-9894

МЕХАНІЗМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ІНКЛЮЗИВНОЮ ОСВІТОЮ: СТАН, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ

MECHANISMS OF PUBLIC MANAGEMENT OF INCLUSIVE EDUCATION: STATE, PROBLEMS, PROSPECTS

У статті досліджуються механізми публічного управління інклюзивною освітою в Україні, аналізується їхній сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку.

Систематизація наявних загальних механізмів (правових, організаційних, економічних, соціально-мотиваційних, інформаційних, моніторингу та контролю) дозволила висвітлити їх специфіку в українському контексті та встановити взаємозв'язок.

Визначено низку проблем, що перешкоджають ефективній реалізації інклюзивної освіти, серед яких недостатнє фінансування, нерівномірний розподіл інклюзивно-ресурсних центрів, брак кваліфікованих педагогічних кадрів та проблеми міжвідомчої координації. Особлива увага приділяється загостренню цих проблем в умовах повномасштабної війни, що спричиняє руйнування інфраструктури, погіршення психологічного стану та масову міграцію.

Запропоновано перспективні напрями розвитку, включаючи збільшення фінансування, розширення мережі інклюзивно-ресурсних центрів, удосконалення підготовки педагогів, посилення міжвідомчої взаємодії та підвищення суспільної обізнаності. Ефективне публічне управління визнається ключовим фактором для успішного впровадження інклюзивної освіти та забезпечення рівних можливостей в Україні.

Стаття має значення для науки публічного управління та адміністрування, оскільки сприяє глибшому розумінню теоретичних та практичних аспектів розвитку інклюзивної освіти та функціонування механізмів публічного управління в контексті інклюзії, що є відносно новою, але дуже актуальною проблемою для наукової спільноти. Робота підкреслює важливість гармонійного використання всіх механізмів та їх синергії для ефективності управління. Значення статті для практики полягає в тому, що ефективне публічне управління визнається ключовим фактором для успішного впровадження інклюзивної освіти та забезпечення рівних можливостей в Україні. Запропоновані перспективні напрями мають практичне значення для підвищення ефективності публічного управління інклюзивною освітою в Україні. Дослідження також враховує виклики, спричинені повномасштабною війною, що є актуальним для розробки практичних рішень у сучасних умовах.

Ключові слова: публічне управління, механізми публічного управління, інклюзивна освіта, загальна середня освіта, особа з особливими освітніми потребами, інтегральна взаємодія, інклюзивний освітній простір, соціальна інклюзія.

The article examines the mechanisms of public management of inclusive education in Ukraine, analyzes their current state, problems and prospects for development.

The systematization of the existing general mechanisms (legal, organizational, economic, socio-motivational, informational, monitoring and control) made it possible to highlight their specifics in the Ukrainian context and establish a relationship.

A number of problems that hinder the effective implementation of inclusive education have been identified, including insufficient funding, uneven distribution of inclusive resource centers, lack of qualified teaching staff and problems of interdepartmental coordination. Particular attention is paid to the aggravation of these problems in the context of a full-scale war, which entails the destruction of infrastructure, deterioration of the psychological state and mass migration.

Promising areas of development are proposed, including increasing funding, expanding the network of inclusive resource centers, improving teacher training, strengthening interagency cooperation and raising public awareness. Effective public administration is recognized as a key factor for the successful implementation of inclusive education and ensuring equal opportunities in Ukraine.

The article is important for the science of public administration and administration, as it contributes to a deeper understanding of the theoretical and practical aspects of the development of inclusive education and the functioning of public administration mechanisms in the context of inclusion, which is a relatively new but very relevant problem for the scientific community. The work emphasizes the importance of the harmonious use of all mechanisms and their synergy for the effectiveness of governance. The importance of the article for practice is that effective public administration is recognized as a key factor for the successful implementation of inclusive education and ensuring equal opportunities in Ukraine. The proposed promising areas are of practical importance for improving the effectiveness of public management of inclusive education in Ukraine. The study also takes into account the challenges caused by the full-scale war, which is relevant for the development of practical solutions in modern conditions.

Key words: public administration, mechanisms of public administration, inclusive education, general secondary education, a person with special educational needs, integral interaction, inclusive educational space, social inclusion.

Постановка проблеми. Інклюзивна освіта, як підхід, що забезпечує рівний доступ до якісної освіти для всіх осіб, незалежно від їхніх індивідуальних особливостей, є одним із пріоритетних напрямів освітньої політики багатьох країн світу, включаючи Україну. В умовах децентралізації та реформування системи освіти питання підвищення ефективності механізмів публічного управління інклюзивними процесами набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти розвитку інклюзивної освіти, особливості функціонування механізмів публічного управління в контексті інклюзії достатньою мірою висвітлено в публікаціях українських учених [до прикладу 1; 3–5; 8–10; 12–17]. Загалом, проблема інклюзивної освіти є доволі новою для наукової спільноти та водночас дуже актуальною, оскільки порушуються питання забезпечення рівних прав і можливостей для всіх людей, незважаючи на їх особливості та здібності. Основу для розвитку інклюзивного вектору розвитку освіти складають міжнародні правові документи, які визначають основні принципи, правила та дії для запровадження інклюзивної моделі освіти у національних державах. У науковій літературі не повною мірою висвітлено стан, проблеми та перспективи механізмів публічного управління інклюзивною освітою, їх особливості в контексті українських реалій.

Метою статті є систематизація існуючих механізмів публічного управління інклюзивною освітою, визначення їх специфіки в Україні; виявлення проблем їхньої реалізації та визначення перспектив подальшого розвитку.

Виклад основного матеріалу. Загальні механізми публічного управління (правові, організаційні, економічні, соціальні, мотиваційні та ін.) в сфері інклюзивної освіти набувають специфічних рис та фокусу, спрямованих на забезпечення рівного доступу до якісної освіти для всіх [2; 6], у першу чергу, дітей, а також осіб, незалежно від особливих освітніх потреб (далі – ООП).

В Україні на законодавчому рівні закріплено право кожної дитини на інклюзивну освіту. Основними нормативно-правовими актами, що регулюють цю сферу, є Конституція України, Закон України «Про освіту» та спеціалізовані закони, постанови Кабінету Міністрів України, накази Міністерства освіти і науки України та інші підзаконні акти.

Аналіз літературних джерел [4; 5; 7; 11; 15; 16] дозволив систематизувати основні механізми публічного управління інклюзивною освітою та представити їх сутнісну особливість в Україні:

– правові механізми представлені сукупністю нормативно-правових актів різного рівня (міжнародні угоди, закони України, постанови Кабінету Міністрів, накази Міністерства освіти і науки), які регламентують принципи, порядок організації, фінансування, кадрового забезпечення та контролю за впровадженням інклюзивної освіти; ці механізми створюють нормативну базу для забезпечення рівного доступу до якісної освіти для всіх осіб з ООП;

– організаційні (організаційно-методичні) – система управлінських дій, процедур, структур та методик, які забезпечують практичну реалізацію законодавчих та економічних положень інклюзивної освіти; це фактично те, як відбувається організація та методичне забезпечення інклюзивного навчання на всіх рівнях управління – від Міністерства освіти і науки України до конкретного закладу освіти; ці механізми спрямовані на створення ефективного та сприятливого освітнього середовища для всіх осіб з ООП;

– економічні – сукупність фінансових інструментів, методів і процедур, за допомогою яких держава та органи місцевого самоврядування забезпечують фінансову підтримку, розподіляють ресурси та стимулюють розвиток інклюзивного навчання; вони є критично важливими, оскільки якісна інклюзивна освіта вимагає значних додаткових витрат на адаптацію середовища, спеціальне обладнання, підготовку кадрів та надання корекційно-розвиткових послуг;

– соціально-мотиваційні – спрямовані на формування сприятливого, підтримуючого та прийняттого середовища, яке стимулює всіх учасників освітнього процесу (адміністрацію закладів освіти, педагогів, дітей, батьків, громаду) до активної та ефективної участі у впровадженні та розвитку інклюзивних практик; механізми діють як на рівні індивідуума, так і на рівні групи та суспільства загалом;

– інформаційні – полягають у сукупності засобів, методів та інструментів, що забезпечують збір, обробку, аналіз, зберігання та розповсюдження інформації, необхідної для ефективного функціонування, розвитку та контролю за якістю інклюзивної освіти; вони критично важливі для прийняття обґрунтованих управлінських рішень, формування суспільної думки та забезпечення прозорості;

– моніторинг та контроль – забезпечують якість та відповідність впровадження політики в інклюзивній освіті; вони є невід’ємними механізмами публічного управління та, в той же час, взаємодоповнюючими, але мають різні акценти.

Для інклюзивної освіти дуже важливим є також організація міжвідомчої співпраці, а саме координація зусиль органів управління освітою, охорони здоров’я, соціального захисту та інших зацікавлених відомств для забезпечення комплексного підходу до організації інклюзивної освіти.

Безперечно, всі механізми взаємопов’язані між собою та діють комплексно. Ефективність публічного управління залежить від гармонійного використання всіх цих механізмів. В умовах сучасних викликів (глобалізації, цифровізації, мінливого суспільного середовища) механізми публічного управління постійно розвиваються та адаптуються. Проте, наведені вище механізми публічного управління в контексті інклюзивної освіти мають ключові особливості. В узагальненому вигляді особливості функціонування правових і організаційних механізмів наведені у табл. 1.

Слід зазначити, що всі механізми в публічному управлінні в контексті інклюзивної освіти є дуже важливими, оскільки забезпечують повноцінну інклюзію. Жодна соціальна чи управлінська проблема, включаючи інклюзивну освіту, не може бути вирішена за допомогою лише одного типу механізмів. Тому механізми публічного управління ніколи не діють ізольовано, вони завжди взаємодіють і поєднуються один з одним, утворюючи цілісну та складну систему. Саме у їхній синергії полягає ефективність управління. Наприклад, шляхом поєднання двох різних типів механізмів – соціальних і мотиваційних – утворюються соці-

ально-мотиваційні механізми. Їх ключова особливість в інклюзивній освіті полягає в тому, що вони працюють на переформатування свідомості та поведінки всіх учасників освітнього процесу та суспільства в цілому. Вони допомагають перейти від моделі «інвалідність як проблема» до моделі «різноманітність як цінність», де кожна дитина, незалежно від її особливостей, має право на повноцінне життя та реалізацію свого потенціалу в інклюзивному суспільстві. У такому разі дані механізми спрямовані на формування сприятливого психологічного клімату, прийняття та залучення всіх учасників освітнього процесу – дітей, батьків, педагогів, адміністрації, громадськості. Їхня особливість полягає у фокусі на цінностях, стосунках та внутрішніх стимулах, що сприяють ефективній інтеграції та розвитку кожної дитини.

В цілому, особливість управління інклюзивною освітою полягає в її людиноцентричності та індивідуалізації. Мова йде не просто про адаптацію системи під дитину, а про створення такої системи, яка поважає різноманітність і сприймає її як цінність, а не як перешкоду. Це вимагає від органів публічного управління не тільки адміністративних рішень, а й глибокого розуміння потреб кожної дитини та готовності до постійного розвитку та вдосконалення.

Незважаючи на значні кроки, зроблені у напрямку розвитку інклюзивної освіти в Україні, існує низка проблем [6; 8; 17], що ускладнюють ефективне публічне управління цією сферою. Спробуємо визначити найголовніші з них.

По-перше, недостатнє фінансування інклюзивної освіти. Обсяги фінансування часто не відповідають реальним потребам закладів освіти, що впроваджують інклюзію, зокрема щодо забезпечення асистентів вчителя, спеціального обладнання та навчальних матеріалів.

По-друге, нерівномірний розподіл ІРЦ та їх недостатня укомплектованість. У деяких регіонах країни спостерігається недостатня кількість ІРЦ, а існуючі часто не мають достатньої кількості фахівців (психологів, логопедів, дефектологів).

По-третє, недостатня підготовка педагогічних кадрів. Не всі педагоги мають необхідні компетентності для ефективної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.

По-четверте, проблеми міжвідомчої координації. Не завжди налагоджена ефективна взаємодія між різними органами влади та установами, що ускладнює надання комплексних послуг дітям з ООП та їхнім сім’ям.

По-п’яте, недостатня обізнаність суспільства. Не завжди є належне розуміння сутності та важ-

ливості інклюзивної освіти серед педагогів, батьків та широкої громадськості, що може призводити до опору її впровадженню.

Зазначимо, що остання проблема існувала і до повномасштабного вторгнення російських військ в Україну, однак зараз значно загострилася та набула нових вимірів в умовах війни [10; 17]. Причинами недостатнього розуміння та опору впровадженню інклюзивної освіти є, в першу чергу, укорінення стереотипів у суспільстві: 1) протягом десятиліть домінувала система спеціальних (інтер-

натних) закладів для дітей з особливими потребами, що створило суспільне переконання, що «особливі діти» мають навчатися окремо; ця парадигма глибоко вкорінилася у свідомості кількох поколінь; 2) інвалідність часто сприймалася як «тавро», а не як особливість; відсутність видимості людей з інвалідністю в повсякденному житті призводила до міфів, страхів та небажання інтегруватися. Також причини недостатнього розуміння проявляються і підсилюються у конкретному середовищі, в якому живуть і працюють люди. Зокрема:

Таблиця 1

Особливості механізмів публічного управління в інклюзивній освіті

Категорії	Зміст
<i>Правові механізми</i>	
Гармонізація законодавства	Створення та постійне оновлення нормативно-правової бази, яка чітко визначає права осіб з ООП на інклюзивну освіту, обов'язки закладів освіти та відповідальність органів управління. Включає адаптацію міжнародних стандартів
Індивідуальний підхід	Законодавче закріплення принципів індивідуальної освітньої траєкторії та індивідуального плану розвитку (ІПР) для кожної дитини з ООП, що вимагає гнучкості у навчальних програмах та оцінюванні
Розмежування повноважень	Визначення відповідальності та повноважень різних рівнів управління у питаннях впровадження інклюзії
<i>Організаційні механізми</i>	
Створення інклюзивного середовища	Організація безбар'єрного простору, адаптація навчальних приміщень, використання спеціального обладнання та технологій, що відповідають потребам різних категорій осіб з ООП
Формування ІРЦ	Інклюзивно-ресурсні центри (ІРЦ) надають комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини, розробляють ІПР, надають корекційно-розвиткові послуги та методичну підтримку педагогам і батькам
Підготовка та перепідготовка кадрів	Розробка програм та механізмів для навчання педагогів, асистентів вчителів, психологів, логопедів, дефектологів, які працюють з дітьми з ООП; підвищення їхньої кваліфікації та формування інклюзивної компетентності
Управління на рівні громад	Створення та підтримка інклюзивних практик, включаючи фінансування, кадрове забезпечення та розвиток інфраструктури
<i>Економічні механізми</i>	
Цільове фінансування	Забезпечення достатнього та стабільного фінансування інклюзивної освіти (зарплата педагогів та асистентів, закупівля спеціального обладнання, дидактичних матеріалів, проведення корекційно-розвиткових занять). Часто реалізується через субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам
Прозорість та ефективність використання коштів	Розробка механізмів контролю за витратами коштів, спрямованих на інклюзію, для забезпечення їх цільового та раціонального використання
Стимулювання інклюзивних практик	Розробка фінансових стимулів для закладів освіти, які активно впроваджують інклюзію та досягають успіхів у роботі з особами з ООП
<i>Мотиваційні та інформаційні механізми</i>	
Формування інклюзивної культури	Проведення інформаційно-просвітницьких кампаній для зміни суспільного ставлення до дітей з ООП, подолання стереотипів та створення атмосфери прийняття та підтримки
Залучення батьків та громадськості	Активне включення батьків дітей з ООП до процесу прийняття рішень щодо освітнього процесу їхніх дітей. Може відбуватися через батьківські комітети, громадські ради, публічні консультації
Поширення кращих практик	Створення платформ для обміну досвідом між закладами освіти, педагогами та фахівцями, які успішно реалізують інклюзивні підходи
<i>Моніторинг і контроль</i>	
Моніторинг та оцінка якості	Розробка та впровадження системи моніторингу та оцінки ефективності інклюзивного навчання, що включає не тільки академічні досягнення, а й соціалізацію, психологічний комфорт та індивідуальний прогрес кожної дитини
Внутрішня система забезпечення якості освіти	Заклади освіти мають розробляти власні системи, які враховують специфіку інклюзивного навчання

Джерело: сформовано автором

– серед педагогів це проявляється у недостатній підготовці та страху, кадровому дефіциті та перевантаженні, опору змінам;

– серед батьків з дітьми без ООП – у страху зниження рівня освіти (побоюються, що присутність дітей з ООП знизить академічний рівень класу, відволікатиме вчителів від здорових дітей, або створить додаткові труднощі у навчанні), нерозуміння переваг інклюзії для всіх (не завжди усвідомлюють, що інклюзивне середовище сприяє розвитку толерантності, емпатії, взаємодопомоги, прийняття різноманітності у всіх дітей, що є вкрай важливим для формування гармонійного суспільства), побутових упереджень (щодо поведінки або гігієни дітей з певними видами ООП), впливу воєнного часу (підвищений рівень стресу та невизначеності у суспільстві може посилювати занепокоєння батьків за майбутнє їхніх дітей, змушуючи їх бути більш консервативними у питаннях освіти);

– серед батьків з дітьми з ООП – у недовірі до системи (через брак належної інформації, не вірять, що загальноосвітня школа зможе забезпечити їхній дитині достатню підтримку та безпеку), перевазі спеціалізованих закладів (для деяких батьків спеціальні школи залишаються більш комфортним та звичним варіантом), страху булінгу та дискримінації;

– серед широкої громадськості – у низькій обізнаності, недостатній просвітницькій кампанії, пріоритетах воєнного часу (у період повномасштабної війни, увага суспільства, природно, зосереджена на питаннях безпеки, оборони, гуманітарної допомоги, що може відсувати на другий план такі важливі соціальні реформи, як інклюзивна освіта).

Ситуація в Україні з інклюзивною освітою ускладнюється внаслідок низки чинників, і повномасштабна війна є головним каталізатором цих ускладнень. Незважаючи на значний прогрес у законодавчому закріпленні та поступовому впровадженні інклюзії до 2022 р., нинішні реалії створюють нові, безпрецедентні виклики. Так, внаслідок війни відбувається руйнування інфраструктури інклюзивної освіти (багато закладів освіти зруйновано або пошкоджено, що унеможливує створення безбар'єрного простору та ресурсних кімнат); погіршується психологічний стан людей (війна викликає травми, стрес, тривогу як у дітей, так і у дорослих – це впливає на здатність до навчання, сприйняття нового та на готовність до змін; зростає кількість дітей, які потребують психологічної підтримки, навіть якщо вони не мають офіційного статусу дитини з ООП); війна спричиняє масову внутрішню і зовнішню

міграцію (мільйони українців є ВПО – це створює навантаження на освітню систему в тих громадах, куди вони прибули, а також розриває налагоджені зв'язки та команди у місцях виїзду; діти з ООП серед ВПО потребують негайної підтримки; є проблеми з документацією тощо); відчувається дефіцит бюджету (хоча субвенція на інклюзію зберігається, загальне навантаження на державний та місцеві бюджети через війну обмежує можливості для додаткових інвестицій у розвиток інклюзивної інфраструктури, закупівлю дорогого обладнання); змінюється фокус на виживання (у прифронтових зонах чи окупованих територіях, де освіта часто відбувається дистанційно або в укриттях, питання інклюзії можуть тимчасово відходити на другий план перед базовою потребою в безпеці та безперервності освітнього процесу).

Подолання цих та інших викликів вимагає комплексних зусиль, а саме подальшого вдосконалення законодавства, належного фінансування, масової та якісної підготовки педагогів, розширення мережі ІРЦ, масштабної та постійної просвітницької роботи, яка показуватиме успішні приклади інклюзії та формуватиме цінності прийняття та різноманітності в суспільстві.

Виходячи з вищезазначеного спробуємо запропонувати перспективи розвитку публічного управління інклюзивною освітою. Отже, для підвищення ефективності публічного управління інклюзивною освітою в Україні необхідно зосередитися на таких перспективних напрямках:

– забезпечення належного фінансування інклюзивної освіти на всіх рівнях, що передбачає збільшення обсягів та оптимізацію механізмів фінансування, розробку прозорих та ефективних механізмів розподілу коштів;

– розширення мережі ІРЦ шляхом створення нових, особливо в сільській місцевості та забезпечення їх кваліфікованими фахівцями;

– удосконалення системи підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних працівників (впровадження сучасних навчальних програм, спрямованих на формування інклюзивної компетентності педагогів);

– посилення міжвідомчої взаємодії (розробка та впровадження механізмів ефективної координації між органами освіти, охорони здоров'я, соціального захисту та іншими зацікавленими сторонами);

– підвищення рівня обізнаності та формування позитивного ставлення до інклюзивної освіти в суспільстві (проведення інформаційних кампаній, залучення громадських організацій та ЗМІ);

– використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій для підтримки інклюзивного навчання, впровадження новітніх педагогічних методик.

Висновки. Публічне управління інклюзивною освітою в Україні є складним та багатограним процесом, який потребує постійного вдосконалення. Аналіз сучасного стану виявив як значні досягнення, так і низку проблем, що

потребують вирішення. Перспективи подальшого розвитку системи пов'язані зі збільшенням фінансування, зміцненням кадрового та методичного забезпечення, посиленням міжвідомчої співпраці та підвищенням обізнаності суспільства. Ефективне публічне управління є ключовим фактором успішного впровадження інклюзивної освіти та забезпечення рівних можливостей для всіх дітей в Україні.

REFERENCES:

1. Azhazha M. A. Derzhavna polityka Ukrainy shchodo inkliuzyvnoi osvity v umovakh profesiinoi pidhotovky molodi [State policy of Ukraine regarding inclusive education in terms of professional training of youth]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*. 2019. № 2. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/2_2019/28.pdf
2. Bulba V. H., Postupna O. V. Pidhotovka mahistriv publichnoho upravlinnia ta administruvannya: pytannia pidvyshchennia efektyvnosti [Master's training in public management and administration: issues of efficiency improvement]. *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia: zb. nauk. pr.* Kharkiv: Vyd-vo KharRI NADU "Mahistr", 2016. Vyp. 1 (49). S. 143–148.
3. Hren L. M. Zabezpechennia inkliuzyvnoi osvity u mizhnarodnykh dokumentakh i zakonodavstvi [Provision of inclusive education in international documents and legislation]. *Publichne upravlinnia ta administratyvnyi menedzhment: suchasni trendy ta perspektyvy: materialy mizhnar. nauk.-prakt. internet-konf.* Kharkiv: Vydavnychiy tsentr "Global Scientific Trends", 2021. S. 104–105.
4. Hryshchenko H. A. Stan realizatsii sotsialno-ekonomichnoho ta finansovoho mekhanizmv derzhavnoho upravlinnia inkliuzyvnoiu osvitoiu v Ukraini [The state of implementation of socio-economic and financial mechanisms of state management of inclusive education in Ukraine]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seriia: Derzhavne upravlinnia*. 2020. T. 31 (70). № 4. S. 57–64. URL: https://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/4_2020/12.pdf
5. Dmytryk O. O., Tokarieva K. O. Finansuvannia inkliuzyvnoi osvity v Ukraini ta za kordonom [Financing of inclusive education in Ukraine and abroad]. *Strategii rozvytku Kharkivskoi oblasti na period 2021–2027 rokiv: zb. nauk. pr. za materialamy kruhloho stolu, 23 sichnia 2020 r.* Kharkiv: NDI PZIR NAPrN Ukrainy, 2020. S. 38–47. URL: <https://openarchive.nure.ua/server/api/core/bitstreams/a519626b-815a-46aa-8830-6b4b59f9f18c/content>
6. Illiashenko T. D. Problemy i perspektyvy spivisnuvannia riznykh form navchannia v osviti ditei z osoblyvymy osvitnimy potrebamy [Problems and Prospects of Coexistence of Different Forms of Education in the Education of Children with Special Educational Needs]. *Rozvytok nauky ta osvity v umovakh hlobalizatsii: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. / Mizhnar. humanitarn. doslidn. tsentr (Chernihiv, 2 serpnia 2024 r.).* Research Europe, m. Chernihiv, Ukraina, 2024. S. 20–24.
7. Inkliuziia v dii: strategii vprovadzhennia v Ukraini ta sviti [Inclusion in Action: Implementation Strategies in Ukraine and the World]: kolektyvna monohrafiia / O. Holovatskyi, N. Horishna, H. Slozanska ta in. Ternopil: Osadtsa Yu. V., 2022. 326 s.
8. Kryloshanska L., Undir V. Problemy ta perspektyvy rozvytku inkliuzyvnoi osvity v Ukraini [Problems and prospects for the development of inclusive education in Ukraine]. *Efektivnist derzhavnoho upravlinnia*. 2023. № 66. S. 70–80. URL: <https://epa.nltu.edu.ua/index.php/journal/article/view/24/23>
9. Pavlov K. V., Pavlova O. M., Suriak A. V., Sadovska M. L., Ustymovych R. A. Upravlinnia inkliuzyvnymy protsesamy na rynku osvitnikh posluh yak osnova sotsialno-ekonomichnoho rozvytku [Management of Inclusive Processes in the Market of Educational Services as the Basis of Socio-Economic Development]. *Ahrosvit*. 2024. № 11. S. 74–82.
10. Panasiuk O., Bokii N. Suchasni vyklyky ta perspektyvy vprovadzhennia inkliuzyvnoi osvity v Ukraini [Current Challenges and Prospects for the Implementation of Inclusive Education in Ukraine]. *Collection of Scientific Papers "SCIENTIA"* (February 28, 2025; Bern, Switzerland). 2025. S. 220–223. URL: <https://previous.scientia.report/index.php/archive/article/view/2493>
11. Postupna O. V. Mekhanizmy pravovoho rehuliuвання protsesu publichnoho upravlinnia osvitoiu [Mechanisms of legal regulation of the process of public management of education]. *Naukovi perspektyvy: zhurnal. (Seriia "Derzhavne upravlinnia", Seriia "Pravo", Seriia "Ekonomika", Seriia "Medytsyna")*. Kyiv, 2021. № 1 (7). S. 239–250.
12. Postupna O. Periodyzatsiia stvorennia pravovoi osnovy rozvytku inkliuzyvnoi osvity v sviti [Periodization of the creation of a legal basis for the development of inclusive education in the world]. *Humanitarnyi dyskurs suspilnykh problem: mynule, suchasne, maibutnie: materialy KhKhV Vseukr. nauk. konf. z mizhnar. uchastiu, 25 kvitnia 2025 r., m. Cherkasy.* Cherkasy: NUTsZU, 2025. S. 455–457.

13. Postupna O. V. Normatyvno-pravove rehuliuвання inkliuzyvnoi osvity v Ukraini: retrospektyvnyi analiz [Regulatory Regulation of Inclusive Education in Ukraine: Retrospective Analysis]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu tsyvilnoho zakhystu Ukrainy. Serii: Derzhavne upravlinnia. Cherkasy: Vyd-vo NUTsZ Ukrainy*, 2024. Vyp. 2 (21). S. 286–297. URL: <http://repositc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/23485/1/Postupna.pdf>
14. Postupna O. V., Shvedun V. O. Rozvytok inkliuzyvnoi osvity v Ukrainy cherez pryzmu statystychnykh danykh [Development of inclusive education in Ukraine through the prism of statistical data]. *Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu "KhPI". Serii: Aktualni problemy rozvytku ukrainskoho suspilstva: zb. nauk pr. / Nats. tekhn. un-t "Khark. politekhn. in-t"*. Kharkiv: NTU "KhPI", 2024. № 2. S. 127–132.
15. Tomalia T. S. Normatyvno-pravove zabezpechennia rozvytku inkliuzyvnoi osvity v Ukraini [Regulatory and legal support for the development of inclusive education in Ukraine]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky*. 2018. № 4. S. 309–312. URL: <https://elar.khmnu.edu.ua/items/32725666-ed4-4ce9-bfb1-94f141b91d71>
16. Tripak M. M., Levchenko Ya. S., Hryhorieva N. M. Ekonomichni mekhanizmy instytutsionalizatsii inkliuzyvnoi vyshchoi osvity v Ukraini [Economic Mechanisms of Institutionalization of Inclusive Higher Education in Ukraine]. *Inklyuzyvna ekonomika*. 2025. № 1 (07). S. 54–66. URL: https://journals.kpdi.in.ua/index.php/inclusive_economics/article/view/196/192
17. Kholod M., Kolisnichenko N. Publichna polityka z pytan inkliuzyvnykh system osvity: normatyvno-pravovy kontekst mizhnarodnoi praktyky [Public policy on inclusive education systems: normative and legal context of international practice]. *Teoretychni ta prykladni pytannia derzhavotvorennia*. Odesa, 2024. Vyp. 31. S. 171–179.

УДК 327:321.01

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2025.1.10>

Таран Євгеній Іванович,

кандидат політичних наук, доцент,

доцент кафедри глобальної та національної безпеки

Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ORCID ID: 0000-0002-1822-6978

ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ НОВОГО СВІТОВОГО ПОРЯДКУ

FACTORS OF THE NEW WORLD ORDER FORMATION

У статті досліджено формування нового світового порядку через призму військових, економічних і технологічних факторів, що позначаються на глобальному балансі сил. Актуальність роботи зумовлена потребою аналізу змін у світовій політиці, спричинених перерозподілом впливу між державами, кризою традиційних міжнародних інститутів і загостренням геополітичних суперечностей.

Метою статті є оцінювання ключових факторів, що визначають сучасний перерозподіл міжнародних сил, та виявлення можливих сценаріїв розвитку глобального порядку. Використано системний і структурно-функціональний підходи, що дають змогу проаналізувати взаємодію військових, економічних і технологічних чинників у міжнародних відносинах. Метод порівняльного аналізу застосовано для дослідження ефективності міжнародних організацій у регулюванні глобальних процесів, а прогнозний – для характеристики потенційних прогнозів становлення світової системи.

Виявлено, що трансформація геополітичних центрів впливу супроводжується ослабленням традиційних механізмів налагодження міжнародних відносин, посиленням конкурентної боротьби за стратегічні ресурси та зростанням політичної нестабільності. Доведено, що багатополарний світовий порядок формується через економічну взаємозалежність між ключовими гравцями, тоді як загроза глобального хаосу підсилюється кризою міжнародного врядування. Встановлено, що військові альянси залишаються основними стабілізаційними чинниками безпеки, проте технологічна революція та розвиток нових форм впливу, зокрема кіберзагроз та інформаційних війн, змінюють традиційні моделі міжнародної взаємодії.

Зроблено висновок, що ефективність міжнародних організацій потребує реформування, зокрема через створення нових механізмів кризового управління та посилення міжнародного права. Обґрунтовано необхідність розроблення довгострокових стратегій зниження економічної залежності від авторитарних режимів, зміцнення технологічного потенціалу держав і розширення системи безпекових гарантій.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з аналізом адаптаційних стратегій провідних країн, оцінюванням впливу штучного інтелекту на безпекові процеси та дослідженням ролі нових економічних союзів у забезпеченні фінансової стабільності глобальної системи.

Ключові слова: *глобальне врядування, новий світовий порядок, глобалізація, геополітичні трансформації, міжнародні альянси, геополітичні зміни.*

The article examines the formation of a new world order through the prism of military, economic and technological factors affecting the global balance of power. The relevance of the work is due to the need to analyse changes in world politics caused by the redistribution of influence between states, the crisis of traditional international institutions and the aggravation of geopolitical contradictions.

The purpose of the article is to assess the key factors determining the current redistribution of international forces and to identify possible scenarios for the development of the global order. The author uses the systemic and structural-functional approaches to analyse the interaction of military, economic and technological factors in international relations. The method of comparative analysis is used to study the effectiveness of international organisations in regulating global processes, and the forecasting method is used to characterise potential forecasts of the formation of the world system.

It is found that the transformation of geopolitical centres of influence is accompanied by a weakening of traditional mechanisms for establishing international relations, increased competition for strategic resources and growing political instability. It is proved that the multipolar world order is formed through economic interdependence between key players, while

the threat of global chaos is exacerbated by the crisis of international governance. It is established that military alliances remain the main stabilising factors of security, but the technological revolution and the development of new forms of influence, in particular cyber threats and information wars, are changing traditional models of international interaction.

It is concluded that the effectiveness of international organisations needs to be reformed, in particular through the creation of new mechanisms for crisis management and strengthening of international law. The author substantiates the need to develop long-term strategies for reducing economic dependence on authoritarian regimes, strengthening the technological potential of states and expanding the system of security guarantees.

Prospects for further research are related to the analysis of adaptation strategies of leading countries, assessment of the impact of artificial intelligence on security processes and study of the role of new economic unions in ensuring the financial stability of the global system.

Key words: global governance, new world order, globalization, geopolitical transformations, international alliances, geopolitical changes.

Постановка проблеми. Формування нового світового порядку є складним і багатовимірним процесом, що визначається сукупністю політичних, економічних, військових і технологічних чинників. Зміна балансу сил між державами, трансформація міжнародних інституцій та заснування нових альянсів впливають на структуру глобального управління, створюючи виклики та можливості для національних і наднаціональних суб'єктів. На теперішній час особливу роль відіграють питання геополітичного суперництва, економічної залежності, безпекових загроз та ідеологічної поляризації, що зумовлюють потребу пошуку оптимальних механізмів взаємодії між державами. Важливим аспектом дослідження є аналіз політичних стратегій світових лідерів, зокрема їхньої ролі у становленні багатополлярної чи уніполлярної системи міжнародних відносин. Нестабільність у регіонах, посилення гібридних загроз та кризи довіри до всесвітніх організацій створюють умови для трансформації наявних підходів до регулювання глобальних процесів. Вивчення цих тенденцій є важливим науковим завданням, що дає змогу не лише прогнозувати можливі сценарії розвитку міжнародної політики, а й виявити практичні механізми забезпечення стабільності у світі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз досліджень щодо трансформації світового порядку охоплює чотири основні напрями: еволюцію глобального управління, питання міжнародної безпеки, економічні аспекти та вплив глобальних криз.

Перший напрям зосереджений на загальних характеристиках формування нового світового порядку. Є. І. Таран вивчає його генезис, розглядаючи історичні передумови та чинники, що впливають на сучасну глобальну систему [1]. Також науковець аналізує трансформацію світового порядку, наголошуючи на ролі міжнародних організацій у створенні нової архітектури глобального управління [2]. І. О. Поліщук звертає увагу на

геополітичні ознаки нового світового порядку, підкреслюючи перерозподіл сфер впливу та зростання конкуренції між ключовими державами [3]. Учені доходять висновку, що світовий порядок є нестабільним і перебуває в процесі структурних змін. Подальші дослідження мають оцінити роль регіональних альянсів у глобальному управлінні.

Другий напрям стосується міжнародної безпеки. О. М. Житник і А. А. Гриценко визначають вплив трансформації безпекової архітектури на державну політику, характеризуючи нові підходи до національної безпеки [4]. Вони наголошують на потребі гнучких стратегій адаптації держав до зміненої геополітичної ситуації. О. В. Воронянський та Н. І. Моїсєєва аналізують інституціоналізацію нового світового порядку, акцентуючи на значенні глобальних трансформацій для постіндустріальних суспільств [5]. Автори стверджують, що міжнародні інституції відіграють важливу роль у регулюванні безпекових викликів, але їх ефективність є обмеженою. Подальші дослідження мають зосередитися на оцінюванні спроможності міжнародних структур реагувати на нові виклики.

Третій напрям охоплює економічні виміри формування нового світового порядку. О. В. Іващук і В. В. Казьмерчук вивчають геополітичне протистояння та економічні фактори, що впливають на світову конкуренцію [6]. Вони роблять висновок, що зміни у світовому порядку визначатимуться боротьбою за ресурси та технологічне лідерство. М. Arsel, F. Adaman та A. Saad-Filho досліджують концепцію авторитарного девелопменталізму як еволюційного етапу неолібералізму, підкреслюючи його роль у становленні сучасних економічних моделей глобального управління [7]. Автори аналізують, як держави, зберігаючи ринкові механізми, водночас використовують жорсткі управлінські підходи для регулювання економічної динаміки. М. Bedjaoui розкриває роль Ради Безпеки ООН, ставлячи під сумнів легітимність її рішень у нових геополітичних реаліях [8].

Подальші дослідження мають розглянути перспективи реформування глобальних економічних та правових механізмів.

Четвертий напрям характеризує вплив глобальних криз на світовий порядок. М. Dunford і В. Qi аналізують роль пандемії COVID-19, підкреслюючи її наслідки для світової економіки та політики [9]. М. А. Hitt, R. M. Holmes і J.-L. Arregle окреслюють пандемію як фактор дестабілізації міжнародного порядку [10]. Г. Г. Wells пропонує концепцію нового світового порядку, наголошуючи на потребі глибоких політичних реформ [11]. Т. Knock вивчає історичні підходи до формування нового світового порядку, порівнюючи сучасні виклики з ідеями В. Вільсона [12]. Н.-Н. Holm встановлює наслідки нерівномірної глобалізації, наголошуючи на посиленні суперечностей між державами [13]. Подальші праці мають оцінити довгострокові наслідки криз для міжнародного порядку.

Отже, дослідження підтверджують, що формування нового світового порядку визначається структурними змінами в міжнародних відносинах, трансформацією безпекових механізмів, економічною конкуренцією та впливом глобальних криз.

Мета статті. Метою статті є дослідження чинників формування нового світового порядку, аналіз геополітичних змін, перерозподіл впливу між провідними державами та роль міжнародних організацій у цьому процесі.

Виклад основного матеріалу. Формування нового світового порядку є складним та багатограним процесом, що зумовлений глобальними змінами в політичній, економічній, технологічній та військовій сферах. Основою для його аналізу слугують ключові теоретичні концепції, які пояснюють зміну міжнародних відносин, трансформацію світових центрів сили й нові виклики щодо гарантування безпеки та стабільності. До

фундаментальних теоретичних підходів належать реалістична, ліберальна, конструктивістська та неомарксистська парадигми, кожна з яких надає власне трактування рушійних чинників цього процесу. Реалістична концепція звертає увагу на баланс сил, конкуренцію держав та боротьбу за гегемонію. Ліберальний підхід наголошує на важливості міжнародних інституцій та кооперації як засобу врегулювання конфліктів. Конструктивісти розглядають зміну світового порядку через призму ідей та ідентичностей, що впливають на державну політику. Неомарксистський підхід акцентує увагу на економічних диспропорціях та боротьбі за ресурси, що визначають розподіл влади у світі (табл. 1).

Сучасний світовий порядок формується під впливом багатьох взаємопов'язаних процесів, які одночасно втілюють елементи різних теоретичних підходів. Реалістична модель є актуальною через зростання військових конфліктів, активізацію політики стримування та розширення військових альянсів. Водночас ліберальна концепція проявляється в посиленні ролі міжнародних організацій, що намагаються врегулювати конфлікти за допомогою дипломатії та економічного впливу. Конструктивістський підхід набуває значної ваги в цифрову епоху, коли боротьба за контроль над інформаційними потоками, пропаганда та ідеологічні наративи окреслюють політичний дискурс та суспільну думку. Неомарксистська перспектива особливо доречна в контексті глобальних економічних криз, енергетичної нестабільності та перерозподілу ресурсів між державами. На практиці це виражається через економічний націоналізм, торговельні війни, зростання попиту на критично важливі технологічні ресурси та появу нових економічних блоків. Отже, становлення нового світового порядку є багатовимірним процесом, де різні теоретичні концепції взаємодіють,

Таблиця 1

Теоретичні підходи до формування нового світового порядку та їхній практичний вплив

Теоретичний підхід	Основна ідея	Практичне застосування в сучасних умовах
Реалізм	Головним рушієм міжнародних відносин є боротьба за владу, а стабільність досягається через баланс сил	Активізація гонки озброєнь, розширення військово-політичних союзів, формування коаліцій у відповідь на загрози
Лібералізм	Взаємозалежність, міжнародні організації сприяють стабільності та зменшенню конфліктів	Посилення ролі ООН, ЄС, НАТО, дипломатичні ініціативи, економічні санкції як засіб впливу
Конструктивізм	Міжнародні відносини формуються через соціальні конструкції, ідентичності та ідеологічні фактори	Зростання ролі інформаційних війн, культурної дипломатії, боротьба за ідеологічний вплив у світовому просторі
Неомарксизм	Глобальна нерівність та економічна експлуатація є визначальними для міжнародної політики	Поляризація між розвиненими країнами та Глобальним Півднем, конфлікти через ресурси, неоколоніальні практики

Джерело: сформовано автором на підставі [7]

створюючи складну систему міжнародних відносин, що визначає стратегічний розвиток держав та глобальну безпеку архітектуру.

Трансформація геополітичних центрів впливу визначається зміною економічної потужності, технологічного розвитку, військової могутності та здатності держав формувати міжнародний порядок [7, с. 265]. Однополярна система, що домінувала після завершення «Холодної війни», поступається місцем багатополарній конфігурації, де США, Китай, ЄС, Індія та регіональні лідери конкурують за вплив. Геополітична нестабільність, зокрема війна в Україні, торговельні війни між США та Китаєм, посилення економічного націоналізму та боротьба за стратегічні ресурси змінюють глобальний баланс сил. Держави адаптують свої стратегії, зміцнюючи регіональні альянси, розвиваючи оборонні технології та розширюючи економічні зв'язки у відповідь на зростаючі виклики (табл. 2).

Сучасний геополітичний порядок зазнає глибоких трансформацій, зумовлених перерозподілом сфер впливу та зміною концепцій ключових держав. США зберігають військову і фінансову перевагу, зміцнюючи оборонні альянси AUKUS [17] і QUAD [18], а також обмежуючи доступ Китаю до стратегічних технологій, зокрема у виробництві напівпровідників [6, с. 169; 9]. Китай, у відповідь, розширює економічний авторитет через ініціативу «Один пояс – один шлях» [19] і створює альтернативні фінансові платформи, такі як BRICS+ [20] та АПВ [21], поглиблюючи співпрацю з країнами Глобального Півдня та Близького Сходу, зокрема Саудівською Аравією в межах «Vision 2030» [23].

Війна Росії проти України спричинила фундаментальні зрушення у сфері глобальної безпеки. Україна стала ключовим фактором у зміні європейської безпекової архітектури, отримуючи безпрецедентну військову підтримку від НАТО, США та ЄС, що включає передові системи озброєння

Таблиця 2

Геополітичні центри впливу в сучасній міжнародній системі та їхня трансформація

Геополітичний центр	Основні фактори зростання впливу	Зміна ролі у світовій системі
США	Високий рівень військової могутності, лідерство у фінансовій сфері, технологічна перевага, контроль над ключовими міжнародними інституціями (МВФ, Світовий банк, НАТО)	Зміцнення військових альянсів (AUKUS, QUAD, посилення НАТО), активізація економічної боротьби з Китаєм, вплив через санкційну політику, стратегічне партнерство з ЄС та країнами Індії-Тихоокеанського регіону
Китай	Динамічне економічне зростання, стратегія «Один пояс – один шлях», розвиток технологічних індустрій, збільшення військової присутності в Південно-Китайському морі	Формування альтернативної економічної системи (BRICS+, Азійський банк інфраструктурних інвестицій), розширення впливу в Африці, Латинській Америці, Азії, посилення технологічного домінування у сфері ШІ та напівпровідників
ЄС	Високий рівень економічної інтеграції, лідерство в регулюванні міжнародної торгівлі, стратегія енергетичної безпеки, стабільність політичної системи	Зменшення залежності від енергоресурсів авторитарних режимів, зміцнення оборонної політики, нові ініціативи для інтеграції України та країн Східного партнерства, пріоритет у сфері кліматичної політики
Індія	Демографічний потенціал, високі темпи економічного розвитку, стратегічне розташування в Індії-Тихоокеанському регіоні	Розширення співпраці зі США, ЄС, зростання технологічного та виробничого секторів, військова модернізація, активна участь у проєктах цифрової економіки
Японія та Південна Корея	Технологічне лідерство, стратегічне партнерство із Заходом, модернізація військових можливостей, регіональний баланс у Східній Азії	Посилення військової інтеграції зі США, зменшення економічної залежності від Китаю, збільшення ролі в обороні Індії-Тихоокеанського регіону, інвестиції в напівпровідникову та енергетичну безпеку
Україна	Опір збройній агресії, стратегічне партнерство із Заходом, реформування безпекової та оборонної політики, перехід до стандартів НАТО, критична роль у гарантуванні продовольчої та енергетичної безпеки Європи	Зміцнення міжнародної підтримки, інтеграція до ЄС і НАТО, отримання статусу основного союзника США поза НАТО, розвиток оборонної промисловості, посилення цифрової трансформації економіки
Близький Схід	Ключові енергетичні запаси, стратегічне положення, регіональна конкуренція між Саудівською Аравією, ОАЕ, Туреччиною та Іраном	Посилення незалежності від США, диверсифікація економіки («Візія 2030» Саудівської Аравії), нові стратегічні альянси (Китай, Індія), зміцнення безпекової кооперації в регіоні.

Джерело: сформовано автором на підставі [3, с. 33; 4, с. 185; 5, с. 36–37; 6, с. 169; 9; 13–23]

[3, с. 33]. Це призвело до посилення оборонних стратегій НАТО, розширення альянсу за рахунок Фінляндії та Швеції, а також прискорення інтеграції України в євроатлантичний простір [22]. ЄС переглянув енергетичну політику, скоротивши залежність від російських ресурсів і зміцнивши оборонну автономію. Індія балансує між Заходом і Китаєм, збільшуючи участь у QUAD та зберігаючи економічні зв'язки з Пекіном. Японія та Південна Корея посилюють оборонне співробітництво зі США та розвивають військові й технологічні проекти.

Міжнародні організації та альянси відіграють ключову роль у регулюванні глобальних процесів, сприяючи стабільності, економічному розвитку, врегулюванню конфліктів та координації спільних дій у сферах безпеки, торгівлі, екології та прав людини. Деякі організації демонструють високий рівень ефективності через механізми колективної відповідальності та чітку нормативно-правову базу, тоді як інші зіштовхуються з труднощами через недостатній рівень координації, внутрішні суперечності між державами-учасниками або обмежений доступ до ресурсів (табл. 3).

Міжнародні організації відіграють важливу роль у регулюванні глобальних процесів, але їхня результативність залежить від швидкості ухвалення рішень, політичної згоди членів та механізмів примусу. ООН зберігає гуманітарну функцію, але через вето в Раді Безпеки не здатна опера-

тивно реагувати на міжнародні конфлікти, що видно на прикладі війни в Україні. НАТО довело ефективність через зміцнення оборонної присутності в Східній Європі та координацію військової підтримки Україні [4, с. 186]. ЄС демонструє дієвість санкційної політики, але зіштовхується з внутрішніми суперечностями, що уповільнюють ухвалення рішень, як у випадку із заборонаю російських енергоносіїв.

G7 успішно координує санкційний тиск і фінансову підтримку, тоді як G20 залишається впливовим майданчиком, хоча політичні розбіжності між членами ускладнюють його роботу. ВООЗ є критично важливою для охорони здоров'я, що підтвердилося під час пандемії COVID-19, але організація залежна від фінансування великих держав [10]. СОТ зберігає функцію регулювання торгівлі, але торговельні війни та блокування її арбітражних механізмів, зокрема США, послаблюють ефективність. МВФ стабілізує фінансові системи, проте його програми жорсткої економії [31–35] можуть спричинити соціальне напруження, як це сталося в Аргентині та Пакистані. Загалом, найдієвішими є структури з чіткими методами примусу та швидким ухваленням рішень, тоді як консенсусні організації часто втрачають оперативність у кризових умовах.

Перерозподіл міжнародних сил зумовлений комплексним впливом військових, економічних і технологічних факторів, які визначають гло-

Таблиця 3

Оцінювання ефективності міжнародних організацій та альянсів у регулюванні глобальних процесів

Організація / альянс	Основна сфера діяльності	Оцінювання ефективності в сучасних умовах
ООН (UN)	Глобальна безпека, миротворчість, права людини, розвиток	Має потужний нормативний апарат та миротворчі місії, проте часто стикається з блокуванням рішень у Раді Безпеки через право вето, що ускладнює ефективне врегулювання конфліктів
НАТО	Колективна оборона, військова безпека	Посилило свою роль через розширення, підтримку партнерів, координацію постачання зброї, проте зіштовхується з викликами в балансуванні інтересів держав-членів
Європейський Союз (EU)	Економічна та політична інтеграція, безпека, кліматична політика	Зміцнив енергетичну безпеку, впровадив санкції проти держав-агресорів, підтримує Україну, проте має внутрішні суперечності через різні економічні інтереси країн-учасниць
G7	Глобальна економічна політика, санкційний тиск, безпека	Визначає стратегічні напрями економічного регулювання, поділяє санкції, координує допомогу Україні, але має обмежений вплив без згоди великих економік, таких як Китай та Індія
G20	Міжнародна фінансова та економічна стабільність	Є ефективним майданчиком для координації світової економічної політики, однак політичні розбіжності між членами обмежують узгодженість дій
ВООЗ (WHO)	Глобальна охорона здоров'я	Важливий координатор у кризах, проте залежний від фінансування окремих країн [8]
СОТ (WTO)	Міжнародна торгівля	Регулює світову торгівлю, але втрачає ефективність через торговельні війни [9]
МВФ (IMF)	Фінансова підтримка, кредити	Забезпечує стабільність, але умови кредитування можуть посилювати соціальні кризи [10]

Джерело: сформовано автором на підставі [4, с. 86; 14; 15; 16; 24–30]

бальний баланс влади. Військовий аспект відіграє вагомий роль у геополітичному домінуванні, оскільки розвиток озброєнь, модернізація армій і формування стратегічних альянсів визначають здатність держав впливати на міжнародну безпеку. Посилення ролі оборонних союзів, таких як НАТО, розширення військової присутності в ключових регіонах і зростання інвестицій у високоточне озброєння свідчать про зміцнення військового компоненту у світовій політиці [12, с. 71]. Водночас технологічний прогрес змінює характер збройних конфліктів, сприяючи впровадженню безпілотних систем, кіберзброї та систем штучного інтелекту для військових операцій, що знижує залежність від традиційної військової сили [8, с. 39].

Економічні фактори суттєво впливають на перерозподіл міжнародних сил, визначаючи фінансову спроможність держав підтримувати свою військову міць і реалізовувати зовнішньополітичні амбіції [4, с. 187]. Зміна центрів економічного зростання, зокрема посилення ролі Китаю, Індії та країн Південно-Східної Азії, переформатовує глобальні відносини. Впровадження санкційних механізмів як засобу економічного стримування, збільшення протекціонізму та боротьба за критично важливі ресурси, такі як мікрочипи й рідкоземельні метали, вказують на трансформацію економічного впливу у світі. Фінансова залежність від міжнародних інституцій, таких як МВФ і Світовий банк, а також створення альтернативних фінансових блоків, наприклад BRICS+, формують нові економічні альянси, які посилюють позиції окремих регіонів [9].

Технологічний прогрес стає вирішальним фактором у глобальній конкуренції, окреслюючи здатність держав гарантувати власну безпеку, економічний розвиток і вплив на міжнародній арені. Інвестиції у сферу штучного інтелекту, квантових обчислень, 5G-інфраструктури та космічних технологій є основними параметрами стратегічної переваги. Держави, що контролюють виробництво напівпровідників та володіють критично важливими інноваціями, отримують перевагу у світовій конкуренції. Водночас технологічна фрагментація, що виражається в санкціях на

постачання високотехнологічного обладнання та розробленні альтернативних технологічних стандартів, таких як китайська цифрова валюта або ініціативи з кіберсуверенітету, формує нові вектори геополітичного суперництва.

Взаємодія військових, економічних і технологічних факторів створює нові конфігурації світової політики, змінюючи розстановку сил та підтримуючи традиційні центри впливу. Баланс сил більше не визначається виключно військовими можливостями, а залежить від здатності держав інтегрувати інновації у свою економічну модель, підтримувати фінансову стійкість і контролювати стратегічно важливі ресурси. Держави, які успішно поєднують військову міць, економічну стабільність та технологічне лідерство, формують нову архітектуру глобального порядку, у якій традиційні гегемони змушені адаптуватися до швидкозмінних умов міжнародних відносин.

Висновки. Формування нового світового порядку зумовлене взаємодією військових, економічних і технологічних факторів, що змінюють баланс міжнародних сил. Встановлено, що ефективність міжнародних організацій у регулюванні глобальних процесів залишається обмеженою через суперечності між державами. Трансформація геополітичних центрів впливу відбувається через посилення регіональних альянсів та економічних блоків, що сприяє багатопolarity. Основними проблемами є послаблення міжнародних інституцій, загострення санкційних воєн, боротьба за стратегічні ресурси та зростання кіберзагроз. Політична нестабільність і нові технологічні виклики створюють ризики для безпеки та економічної стабільності. Рекомендовано реформування механізмів глобального врядування, посилення міжнародного права, зменшення економічної залежності від авторитарних режимів і розвиток безпекових стратегій.

Перспективними напрямками досліджень є адаптаційні стратегії держав у нових геополітичних умовах, вплив штучного інтелекту на глобальну політику та оцінювання ефективності економічних союзів у контексті фінансової стабільності.

REFERENCES:

1. Taran, Y. I. (2022). Henezys systemy svitovoho poriadku [Genesis of the world order system]. *Naukovi perspektyvy – Scientific Perspectives*, (7), 190–199. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-7\(25\)-190-199](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-7(25)-190-199) [in Ukrainian].
2. Taran, Y. I. (2024). Transformatsiia system svitovoho poriadku ta formuvannia novoi arkhitektury svitoustroiu [Transformation of world order systems and the formation of a new architecture of world order]. *Publitchne upravlinnia ta administruvannia – Public Administration and Governance*, (41), 115–119. DOI: <https://doi.org/10.32782/pma2663-5240-2024.41.15> [in Ukrainian].
3. Polishchuk, I. O. (2022). Heopolitychni oznaky novoho svitovoho poriadku [Geopolitical features of the new world order]. *Politychne zhyttia – Political Life*, (2), 30–35. DOI: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2022.2.5> [in Ukrainian].

4. Zhytnyk, O. M., & Hrytsenko, A. A. (2019). Vplyv transformatsii arkhitektury mizhnarodnoi bezpeky na formuvannya derzhavnoi polityky natsionalnoi bezpeky v umovakh formuvannya novoho svitovoho poriadku: kontseptsiiia upravlinnia maibutnim [The impact of transformation of international security architecture on national security policy formation in the context of the new world order: The concept of future governance]. *Pravo ta derzhavne upravlinnia – Law and State Governance*, 2(35), 181–190. DOI: <https://doi.org/10.32840/pdu.2-1.28> [in Ukrainian].
5. Voronianskyi, O. V., & Moiseieva, N. I. (2024). Vektory instytutsionalizatsii novoho svitovoho poriadku v konteksti hlobalnykh transformatsii postindustrialnoho suspilstva [Vectors of institutionalization of the new world order in the context of global transformations of the post-industrial society]. *Suchasne suspilstvo: politychni nauky, sotsiologichni nauky, kulturolohični nauky – Modern Society: Political Science, Sociology, Cultural Studies*, 1(26), 27–40. DOI: <https://doi.org/10.34142/24130060.2023.26.1.03> [in Ukrainian].
6. Ivashchuk, O. V., & Kazmerchuk, V. V. (2023). Heopolitychne protystoiannia krain ta ekonomichni vymiry formuvannya novoho svitovoho poriadku [Geopolitical confrontation of countries and economic dimensions of the formation of the new world order]. *Innovatsiina ekonomika – Innovative Economy*, 4 (2023), 165–173. DOI: <https://doi.org/10.37332/2309-1533.2023.4.23> [in Ukrainian].
7. Arsel, M., Adaman, F., & Saad-Filho, A. (2021). Authoritarian developmentalism: The latest stage of neoliberalism? *Geoforum*, 124, 261–266. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2021.05.003>.
8. Bedjaoui, M. (2023). *The New World Order and the Security Council: Testing the Legality of its Acts*. BRILL. Retrieved from: <https://books.google.com.ua/books?hl=uk&lr=&id=iMT7EAAAQBAJ>
9. Dunford, M., & Qi, B. (2020). Global reset: COVID-19, systemic rivalry and the global order. *Research in Globalization*, 2, Article 100021. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.resglo.2020.100021>
10. Hitt, M. A., Holmes Jr, R. M., & Arregle, J.-L. (2021). The (COVID-19) pandemic and the new world (dis) order. *Journal of World Business*, 56 (4), Article 101210. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jwb.2021.101210>
11. Wells, H. G. (2022). *The New World Order*. DigiCat. Retrieved from: <https://books.google.com.ua/books?hl=uk&lr=&id=r8-jEAAAQBAJ>
12. Knock, T. (2019). *To End All Wars, New Edition: Woodrow Wilson and the Quest for a New World Order*. Princeton University Press. Retrieved from: <https://books.google.com.ua/books?hl=uk&lr=&id=bRCnDwAAQBAJ>
13. Holm, H.-H. (2019). *Whose World Order?: Uneven Globalization and the End of the Cold War*. Routledge. Retrieved from: <https://books.google.com.ua/books?hl=uk&lr=&id=B2GIDwAAQBAJ>
14. North Atlantic Treaty Organization (NATO). (2025). *NATO Official website*. Retrieved March 10, 2025, from <https://www.nato.int/>
15. International Monetary Fund (IMF). (2025). *IMF Official website*. Retrieved March 10, 2025, from <https://www.imf.org/>
16. World Bank. (2025). *World Bank Official website*. Retrieved March 10, 2025, from <https://www.worldbank.org/ext/en/home>.
17. The White House (2021). *AUKUS – Australia, United Kingdom, United States Security Pact*. Retrieved March 10, 2025, from <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2021/09/15/fact-sheet-aukus/>
18. U. S. Department of State (2024). *The Quad Partnership (Quadrilateral Security Dialogue)*. Retrieved March 10, 2025, from <https://www.state.gov/the-quad/>
19. National Development and Reform Commission of China (NDRC) (2025). *Belt and Road Initiative (BRI)*. Retrieved March 10, 2025, from <https://www.ndrc.gov.cn/>
20. BRICS (2025). *BRICS+ – BRICS Expands Membership and Economic Cooperation*. Retrieved March 10, 2025, from <https://brics2025.org/>
21. Asian Infrastructure Investment Bank (AIIB). (2025). *AIIB Official website*. Retrieved March 10, 2025, from <https://www.aiib.org/en/index.html>
22. U. S. Department of State (2024). *Status of Major Non-NATO Ally (MNN) for Ukraine*. Retrieved March 10, 2025, from <https://www.state.gov/u-s-ukraine-security-cooperation/>
23. Vision 2030, Saudi Arabia (2025). *Saudi Vision 2030 Official Portal*. Retrieved March 10, 2025, from <https://www.vision2030.gov.sa/>
24. European Investment Bank (EIB) (2025). *EIB Official website*. Retrieved March 10, 2025, from <https://www.eib.org/en/index.htm>
25. United Nations (UN). (2025). *United Nations Official website*. Retrieved March 10, 2025, from <https://www.un.org/>
26. European Commission (2025). *European Union (EU) Official website*. Retrieved March 10, 2025, from <https://ec.europa.eu/>
27. G7 Germany (2025). *Group of Seven (G7) Official website*. Retrieved March 10, 2025, from <https://www.g7germany.de/>
28. G20 (2025). *Group of Twenty (G20) Official website*. Retrieved March 10, 2025, from <https://www.g20.org/>

29. World Health Organization (WHO) (2025). *WHO Official website*. Retrieved March 10, 2025, from <https://www.who.int/>
30. World Trade Organization (WTO) (2025). *WTO Official website*. Retrieved March 10, 2025, from <https://www.wto.org/>
31. International Monetary Fund (IMF) (2025). *Extended Fund Facility (EFF)*. Retrieved March 14, 2025, from <https://www.imf.org/en/About/Factsheets/Sheets/2023/Extended-Fund-Facility-EFF>
32. International Monetary Fund (IMF) (2025). *Stand-By Arrangement (SBA)*. Retrieved March 14, 2025, from <https://www.imf.org/en/About/Factsheets/Sheets/2023/Stand-By-Arrangement-SBA>
33. International Monetary Fund (IMF) (2025). *Rapid Credit Facility (RCF)*. Retrieved March 14, 2025, from <https://www.imf.org/en/About/Factsheets/Sheets/2023/Rapid-Credit-Facility-RCF>
34. International Monetary Fund (IMF) (2025). *Poverty Reduction and Growth Trust (PRGT)*. Retrieved March 14, 2025, from <https://www.imf.org/en/Topics/PRGT>
35. International Monetary Fund (IMF) (2025). *Catastrophe Containment and Relief Trust (CCRT)*. Retrieved March 14, 2025, from <https://www.imf.org/en/About/Factsheets/Sheets/2023/Catastrophe-containment-relief-trust-CCRT>

РОЗДІЛ 3 ПСИХОЛОГІЯ

УДК 159.9

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2025.1.11>

Аршава Ірина Федорівна,

доктор психологічних наук, професор

Дніпровської академії музики

ORCID ID: 0000-0003-1672-4479

Баратинська Анастасія Володимирівна,

магістр психології, практичний психолог,

тренінг-спеціаліст БО «БФ «За Майбутнє України»

ORCID ID: 0000-0003-4979-799X

МОЖЛИВОСТІ ІМПЛІЦИТНОЇ ОЦІНКИ ЕМОЦІЙНОЇ СТІЙКОСТІ ЛЮДИНИ ЗА ХАРАКТЕРОМ ЇЇ АФЕКТИВНИХ РЕАКЦІЙ ПРИ ОВОЛОДІННІ ІНОЗЕМНОЮ МОВОЮ

POSSIBILITIES OF IMPLIED ASSESSMENT OF A PERSON'S EMOTIONAL STABILITY BY THE NATURE OF HIS AFFECTIVE REACTIONS DURING LEARNING FOREIGN LANGUAGE

Стаття присвячена аналізу мовної тривожності як аспекту імпліцитної діагностики емоційної стійкості людини. Розглянуто погляди різних вчених щодо виникнення афективних станів при оволодінні іноземною мовою (У. Ріверс, Д. Янг, Д. Аусбель, Н. Хомський та ін.). Обґрунтовано неефективність методу навчання іноземної мови шляхом "learning till overlearning" (механічного «зверхзаучування»). Розглянуто ідеї Ноама Хомського та інших представників когнітивної психології щодо важливості врахування ментальних процесів при оволодінні іноземною мовою на противагу скіннеріанській теорії. Обґрунтовано важливість ролі емоційних реакцій, які виникають у суб'єктів при комунікативному навчанні.

У статті досліджуються психологічні аспекти формування емоційної стійкості індивіда у процесі вивчення іноземної мови, акцентується увага на можливостях її імпліцитної (непрямої) оцінки через аналіз афективних реакцій. Авторі ґрунтовно розкривають поняття емоційної стійкості як здатності особистості ефективно долати стресові ситуації, регулювати власний емоційний стан та зберігати оптимальний рівень мотивації в умовах підвищеного когнітивного та емоційного навантаження, характерного для процесу оволодіння новою мовою. Звертається увага на те, що афективні реакції, які супроводжують навчання (зокрема тривожність, ентузіазм, напруженість, фрустрація тощо), можуть слугувати надійними індикаторами рівня емоційної стійкості, що дозволяє здійснювати її імпліцитну оцінку без застосування прямих діагностичних методик.

Розглянуто специфічні характеристики особистості, які можуть призводити до виникнення мовної тривожності при оволодінні іноземною мовою, а саме: низький рівень самооцінки, тенденція порівнювати власні результати діяльності з результатами інших індивідів (змагальність), страх почуття власної ідентичності, особистісна та ситуативна тривожність, високий рівень нетолерантності до невизначеності (як особистісної характеристики і ознаки когнітивного стилю), домінування орієнтації на власний стан (і пов'язану з цим виражену тенденцію до запобігання невдачі), низький рівень контролю активності тощо. Доведено, що мовна тривожність справляє негативний вплив як на успішність оволодіння академічною діяльністю, так і на процеси пізнання та соціальну взаємодію і на особистість у цілому, що є важливим аспектом актуальності її вивчення у контексті імпліцитної оцінки емоційної стійкості людини.

Ключові слова: мовна тривожність, імпліцитна діагностика, емоційна стійкість / емоційна вразливість, афективні реакції, нетолерантність до невизначеності.

The article is devoted to the analysis of language anxiety as an aspect of implicit diagnostics of a person's emotional stability. The views of different scientists on the emergence of affective states in the process of mastering a foreign language are considered (W. Rivers, D. Young, D. Ausbel, N. Chomsky, etc.). The ineffectiveness of the method of teaching a foreign language based on the principle of 'learning before relearning' (mechanical 'relearning') is substantiated. The ideas of Noam Chomsky and other representatives of cognitive psychology on the importance of taking into account mental processes in mastering

a foreign language as opposed to Skinner's theory are considered. The importance of the role of emotional reactions that arise in subjects in communicative learning is substantiated.

The article explores the psychological aspects of the development of an individual's emotional resilience in the process of learning a foreign language, with particular emphasis on the possibilities for its implicit (indirect) assessment through the analysis of affective reactions. The authors thoroughly elaborate on the concept of emotional resilience as an individual's ability to effectively cope with stressful situations, regulate their own emotional state, and maintain an optimal level of motivation under increased cognitive and emotional load, which is characteristic of mastering a new language. It is noted that the affective reactions accompanying the learning process (such as anxiety, enthusiasm, tension, frustration, etc.) can serve as reliable indicators of the level of emotional resilience, enabling its implicit assessment without the use of direct diagnostic methods.

Specific personality characteristics that can lead to language anxiety in foreign language acquisition are considered, namely: low level of self-esteem, tendency to compare own performance with the results of other individuals (competition), fear of self-identity, personal and situational anxiety, high level of intolerance to uncertainty (as a personality characteristic and a sign of cognitive style), dominance of self-orientation (and the associated pronounced tendency to avoid failure), low level of activity control, etc.

It is proved that language anxiety has a negative impact on the success of mastering academic activities, as well as on the processes of cognition and social interaction and on the personality as a whole, which is an important aspect of the relevance of its study in the context of an implicit assessment of a person's emotional stability.

Key words: *language anxiety, implicit diagnosis, emotional stability/emotional vulnerability, affective reactions, intolerance to uncertainty.*

Постановка проблеми. Проблема так званої «мовної тривожності» привернула увагу дослідників у галузі навчання іноземних мов ще в 70-х роках ХХ століття. Цей термін був введений у психологічний обіг фахівцями у галузі когнітивної психології, які помітили, що при оволодінні іноземною мовою деякі суб'єкти відчувають досить високий рівень ситуативної тривожності, що проявляється у типових для стану емоційної напруженості симптомах як результат змін у перебігу фізіологічних процесів. Ознаками стану напруженості є певні психологічні ускладнення і негативні емоції, які виникають в процесі користування іноземною мовою при недостатньо високому рівні володіння нею.

У роботах відомої англійської дослідниці у галузі психології та методології навчання іноземних мов Уілгі Ріверс [1] підкреслюється, що за даними узагальнених нею численних спостережень за процесом оволодіння іноземною мовою реакції тривоги виникають у багатьох суб'єктів навчання, що свідчить про переживання ними в процесі оволодіння іноземною мовою чітко виражених станів тривоги або афекту.

Дослідниця цілком виправдано відносить до причин виникнення стану тривоги в процесі оволодіння іноземною мовою те, що при недостатньому володінні мовою окремі компоненти реалізації висловлювання, які автоматизовані при користуванні рідною мовою, потребують свідомого контролю або навіть актуального усвідомлення, що ускладнює процес реалізації висловлювання завдяки операційній напруженості. Існує і соціальний аспект проблеми: при користуванні іноземною мовою людина опікується крім змісту висловлювання проблемою презентації

образу «Я», бо мовлення невід'ємне від особистості: особистість презентує себе у вигляді її вербальних реалізацій.

Звичайно на тих етапах оволодіння мовою, коли людина ще не володіє достатнім набором іншомовної лексики та повинна в процесі породження іншомовного висловлювання переключати частину уваги з його смислового аспекту на реалізацію тих компонентів мовної діяльності, здійснення яких забезпечується носієм мови на рівні несвідомого контролю, вона відчуває досить високий рівень операційної напруженості. Навіть артикулювання при слабких навиках володіння мовою, рівно як і морфологічне оформлення висловлювань можуть потребувати довільної уваги, що зумовлює високі рівні інтелектуального навантаження [1].

Існує точка зору, що люди, яким притаманна особистісна тривожність, переживають високі рівні ситуативної тривожності при користуванні іноземною мовою, бо реалізація взаємопов'язаних компонентів мовної діяльності, елементи якої неавтоматизовані, супроводжується досить високим рівнем інтелектуального навантаження [2].

Проблема, на думку згаданої вище відомої дослідниці У. Ріверс, ускладнюються ще й тим, що користування іноземною мовою здійснюється в процесі соціальної взаємодії, тобто спілкування суб'єкта навчання з викладачем та з іншими членами мовної групи. Це створює додаткові стресогенні фактори для суб'єкта навчання і підсилює тривогу, пов'язану з тим, яке враження справляє його іншомовне висловлювання на оточуючих, якщо воно реалізується при недостатньому рівні автоматизованості його складових компонентів. Йдеться про проблему самопрезентації суб'єкта

іншомовного висловлювання, яка викликає додатковий рівень тривоги.

Численні дослідження з проблеми афективних станів при оволодінні іноземною мовою свідчать про те, що негативні афективні стани можуть виникати під впливом недостатньо досвідченого ставлення викладачів до процесу навчання і використання ними таких методологічних прийомів, які справляють на суб'єкта навчання стресогенний вплив. У монографії «Афективні реакції при оволодінні іноземною та другою мовами» [3] наводяться свідчення багатьох суб'єктів, які починають вивчати іноземну мову, відносно того, що вони відчувають себе дуже тривожно і переживають пригнічення. Деякі суб'єкти взагалі кваліфікують свій стан як жахливий.

Мета статті полягає в обґрунтуванні феномену мовної тривожності як аспекту імпліцитної діагностики емоційної стійкості людини.

Виклад основного матеріалу. Щоб обґрунтувати гіпотезу про можливість імпліцитної діагностики емоційної стійкості людини на підставі спостережень за виникненням в неї афективних реакцій при оволодінні іноземною мовою, розглянемо, як здійснюється складний процес взаємодії фізичних, інтелектуальних і емоційних компонентів, які забезпечують самовираження людини в процесі користування іноземною мовою.

Почнемо із стислого огляду еволюції поглядів на інтерпретацію ролі афективних станів в процесі оволодіння іноземною мовою, які призводять у деяких досліджуваних до виникнення особистісного утворення, що отримало назву мовної тривожності. Психологи біхевіористської школи, які вивчали поведінкові реакції людини в процесі навчання, запропонували розглядати оволодіння мовою як «контрольований процес здійснення вербальних оперантів в ситуаціях ретельно сконструйованих режимів підкріплення». На підставі біхевіористського підходу до навчання сформувався так званий аудіолінгвальний метод навчання іноземних мов, який був домінуючим в 50–70-х роках минулого століття. Він відбив скіннеріанський погляд на процес оволодіння мовою і ідеї дескриптивного контрастного аналізу рідної та іноземної мов [3; 4].

У відповідності з постулатами аудіолінгвального методу основою навчання іноземної мови була усна практика, яка передбачала імітацію особливостей артикулювання іншомовних висловлювань і численні повторення структурних моделей, що відбивають особливості синтаксису іноземної мови. Структурним моделям, які були виділені лінгвістами на підставі контраст-

ного і порівняльного аналізу іноземної та рідної мов, навчали шляхом “learning till overlearning” (механічного «зверхзаучування»). Користувачам іноземної мови не дозволялось при такому підході спонтанно виражати свої думки, вони повинні були тільки повторювати структурні зразки висловлювань, бо основною метою навчання було забезпечення усіма можливими способами запобігання появи помилок, які могли перетворитись у звички.

Фахівці у галузі психологічного аналізу аудіолінгвального методу підкреслюють, що цей метод навчання іноземних мов пропагував формування усних навиків за допомогою створення ситуацій презентації стимула і очікування детермінованої реакції на нього з репертуару запам'ятовуваних в процесі численних повторювань діалогів. Фактично, цей метод порушував природні закономірності породження мови, бо говоріння при аудіолінгвальному методі навчання означало лише повторювання за вчителем готових висловлювань і подання жорстко детермінованих відповідей при виконанні механічних вправ [5].

Отже, в період панування ідей аудіолінгвального методу на протязі декількох десятиліть лінгвісти і психологи у галузі теорії навчання іноземних мов звертали увагу лише на доступні зовнішньому спостереженню акти породження мовних висловлювань. Як підкреслює Д. Янг, для лінгвістів дослідження смислового аспекту мови поза поверховим рівнем, а для психологів дослідження не доступних спостереженню поведінкових реакцій і організація інформації не зайняли належного місця і навчанні іноземних мов, поки не з'явилися на певному етапі розвитку ідей когнітивної психології роботи Ноєма Хомського і когнітивних психологів, зокрема, такого відомого американського психолога, як Девід Аусбель [4].

Ідеї Хомського містили виклик скіннеріанській теорії у її застосуванні до навчання іноземних мов, яка базувалась на поведінкових принципах. Завдяки ним у викладанні іноземних мов з'явився інтерес до ментальних процесів, до змістовного аспекту користування іноземною мовою як засобом спілкування [5].

У той час, коли Хомський піддав критиці біхевіористську теорію простого навчання мови у застосуванні до навчання іноземних мов, психологи, такі, як Ріверс, на роботу якої ми вже посилались, почали піднімати питання про відсутність достатньої уваги при дослідженні закономірностей оволодіння іноземною мовою і розробці відповідних методичний прийомів до ментальних процесів. Когнітивні психологи почали стверджувати, що

зміст, розуміння і пізнання в процесі оволодіння як рідною, так і іноземною мовами повинні виконувати більш значну роль і пояснювати поведінку людини у процесі оволодіння мовами [5; 3].

З'явилися ідеї, запропоновані когнітивними психологами, зокрема згаданим Девідом Аусбелем, відносно того, що у процесі оволодіння іноземною мовою необхідно створювати ситуації, які наближаються до реальної соціальної взаємодії людей при здійсненні різних видів активності і діяльності. Поява ситуативного підходу до навчання іноземних мов і рольового підходу до розробки конкретних прийомів справила дуже позитивний вплив на наближення процесу оволодіння іноземною мовою до реальних умов. Це вивело вивчення іноземної мови з контексту формування поведінкових навиків у контекст вільного породження висловлювань у межах різноманітних життєвих ситуацій, в яких виникає необхідність користування іноземною мовою.

Тільки коли процес оволодіння мовою став розглядатись як процес користування нею за для встановлення і здійснення комунікації, тобто обміну думками, а процес породження іншомовних висловлювань наблизився до реального процесу мовного спілкування, дослідники почали враховувати велику роль емоційних реакцій, які виникають у суб'єктів навчання при комунікативному навчанні [6].

У роботі Дж. Ледуа, автора книги «Емоційний мозок», стверджується, інтелектуальна діяльність, позбавлена емоційного фону, фактично не може бути продуктивною. Емоційний аспект навчання ігнорувався так довго завдяки різним причинам: перш за все завдяки тому, що при навчанні було зручно виділяти пізнавальні процеси від емоційних. На протязі століть філософи, а пізніше психологи робили таке розподілення, яке ще більше поглибилося з введенням у навчання комп'ютерів і розповсюдженням популярної метафори, що мозок людини – це своєрідний комп'ютер, система логічно упорядкованих процесів розміркування, у контексті якої емоціям не відводилося належного місця.

По-друге, емоції історично розглядались як суб'єктивні стани свідомості, як неусвідомлений продукт процесу переробки інформації. І тільки коли нейропсихологи зробили надзвичайно важливі відкриття, одне з яких, кінець кінцем, справило вплив на процес досліджень у оволодінні іноземною мовою, а саме, що емоції випереджують процес пізнання, що вони можуть існувати і до того, як виникає процес пізнання, незалежно від пізнання, емоції перестали розглядатись лише

як кінцевий результат пізнання. Вони стали трактуватись як поєднальні ланцюги, що забезпечують цілісність ментального процесу [3].

Дослідження впливу емоцій на пізнавальні процеси призвели до усвідомлення, що когнітивна переробка інформації може бути навіть цілком унеможливлена під впливом емоцій і що саме емоції забезпечують повну синхронізацію мозкових ресурсів. Іншими словами, емоції можуть монополізувати мозкову систему до такої міри, що свідомою активністю людини виявляється паралізованою і у такий спосіб сам процес пізнання унеможлиблюється. Розуміння такої ролі емоцій у пізнанні знімає всілякі сумніви щодо обґрунтованості нашої гіпотези відносно можливості розглядання мовної тривожності як форми опосередкованого виявлення емоційної вразливості людини. Якщо мовна тривожність призводить до «дебілітативних» проявів (*debilitating language anxiety*) у окремих суб'єктів, то подібні прояви цілком можливі у цих суб'єктів й в інших емоційно-генних ситуаціях.

Дослідникам у галузі оволодіння мовою результати досліджень емоційних процесів допомогли усвідомити, як функціонує мозок у процесі оволодіння іноземною мовою. Афективні змінні, такі як мотивація, тривожність, ставлення, які тільки частково виокремлювались у дослідженнях процесів навчання до 80-х років минулого століття, зараз розглядаються як невід'ємний компонент процесу оволодіння іноземною мовою [3; 5].

У зв'язку з цим на чергу денну були поставлені такі дослідницькі питання, як: встановлення причин розбіжностей між людьми в успішності оволодіння іноземними мовами. Дослідження афективних змінних у контексті оволодіння мовою дало можливість встановити, що одні суб'єкти навчання іноземної мови відчують більше ускладнень, ніж інші у процесі вивчення іноземної мови. У пошуках відповідей на це питання наприкінці 70-х років минулого століття лінгвісти і когнітивні психологи почали вивчати соціопсихологічні фактори, які, як з'ясувалось, також впливають на ставлення суб'єкта до процесу оволодіння мовою. Так, у роботах Шумана була представлена модель окультурації, що базується на гіпотезі відносно впливу «соціальної дистанції» між рідною та іноземною мовами на виникнення ускладнень в процесі оволодіння іноземною мовою.

Неусвідомлювана емоційно зумовлена соціальна дистанція відчувається суб'єктом навчання іноземної мови у вигляді ускладнень когнітивних процесів при оволодінні іноземною мовою. Іншими словами, чим більше соціальна дистанція між мовами, тим

менш успішним буде суб'єкт навчання відчувати себе при оволодінні цією мовою.

Таким чином, почуття, пов'язані з тим, що даний суб'єкт не належить до конкретної мовної спільноти, можуть призводити до гальмування когнітивних процесів у деяких суб'єктів навчання, яких внаслідок цього можна вважати емоційно вразливими [4; 5; 6].

В свою чергу, аналіз літературних джерел відносно диспозиційних чинників виникнення мовної тривожності, а також ситуаційних факторів, які зумовлюють появу стану тривоги в ситуації оволодіння іноземною мовою, дає усі підстави вважати, що тривожність при оволодінні іноземною мовою притаманна тим особам, які мають високу вірогідність виникнення стану емоційної напруженості при появі певних ускладнень і в інших випадках життєдіяльності; зокрема в навчальній та професійній діяльності. Цей попередній висновок, який ми проілюструємо емпіричними даними, базується на наступних спостереженнях фахівців у галузі мовної тривожності.

Відомо, що мовна тривожність у деяких осіб (для яких ситуація оволодіння іноземною мовою виявляється емоціогенною) корелює статистично значуще з тривожністю як рисою особистості, а також і з високим рівнем ситуаційної тривожності.

Серед специфічних особистісних властивостей, які можуть призводити до виникнення тривожності при оволодінні іноземною мовою, дослідники зазначають: низький рівень самооцінки; виникнення проблеми міжособистісного спілкування, зокрема пов'язаних з притаманністю людині такої властивості, як змагальність, яка веде до появи тенденції порівнювати власний рівень досягнень з результатами інших людей. Крім того, автори підкреслюють страх втрати почуття власної ідентичності, яке теж породжує тривожність при оволодінні іноземною мовою. Нереалістичні очікування, сподівання, що бездоганна вимова є необхідним показником успішності оволодіння іноземною мовою, теж призводять до появи мовної тривожності, адже відомо, що позбавлення специфічного акценту при оволодінні іноземною мовою є дуже складною задачею. Надання високої значущості бездоганній вимові призводить до того, що суб'єкт, який вивчає іноземну мову поза первинним мовним оточенням, постійно відчуває свою неадекватність і некомпетентність, які спричиняють тривогу [1].

Важливим аспектом мовної тривожності, що зумовлює актуальність її вивчення у контексті імпліцитної оцінки емоційної стійкості людини є те, що мовна тривожність справляє негативний

вплив як на успішність оволодіння академічною діяльністю, так і на процеси пізнання та соціальну взаємодію і, кінцею кінцем, на особистість у цілому.

Дослідження Е. Л. Носенко, узагальнені в монографії «Емоційний стан та мовлення», свідчить про ускладнення, що виникають як при користуванні рідною мовою, так і іноземною у стані емоційної напруженості.

Нами отримано емпіричні дані, які свідчать про зв'язок мовної тривожності з нетолерантністю до невизначеності та з орієнтацію на власний стан, а не на активність при виникненні певних ускладнень у діяльності [7].

Ознаками, що характеризують суб'єктів з високим рівнем мовної тривожності є:

- високий рівень нетолерантності до невизначеності (як особистісної характеристики і ознаки когнітивного стилю);
- домінування орієнтації на власний стан (і пов'язану з цим виражену тенденцію до запобігання невдач);
- низький рівень контролю активності.

Нетолерантність до невизначеності, як ознака когнітивного стилю, згідно з нашою гіпотезою, зумовлює виникнення тривожності при оволодінні іноземною мовою, пов'язане з розбіжностями практично в усіх аспектах структури рідної та іноземної мов. Важко уявити собі будь – яку іншу ситуацію діяльності людини, яка б характеризувалась таким високим рівнем невизначеності, як ситуація оволодіння іноземною мовою. Крім здібностей до аналогічних узагальнень, вона вимагає високого рівня толерантності до невизначеності. Остання, як встановлено, має високий рівень додатного кореляційного зв'язку з тривожністю. Нетолерантність до невизначеності характеризує також і соціальний аспект взаємодії, як джерело мовної тривожності [8].

Обрані показники контролю за діяльністю, згідно з теорією Ю. Куля, дають уявлення про те, чи орієнтується людина при появі певних ускладнень у діяльності на власний стан, чи на активність. Отже, обираючи в якості показника операціоналізації рівня тривожності суб'єкта оволодіння іноземною мовою з приводу того, яке враження недоліки у володінні мовою можуть справляти на оточуючих [7].

Висновки. Спостереження за феноменом виникнення мовної тривожності при оволодінні іноземною мовою може, з нашої точки зору, надати цінну інформацію для імпліцитної діагностики емоційної стійкості, оскільки необхідність вивчення іноземної мови на певних ета-

пах здобуття людиною як середньої, так і вищої освіти виникає майже у кожної людини. Це відкриває новий аспект для імпліцитної діагностики емоційної стійкості людини в численних стресованих ситуаціях, які можуть виникати при оволодінні іноземною мовою. І той факт, що різні суб'єкти, які вивчають іноземні мови, по-різному реагують на однакові ситуації навчання (одні відчують високі рівні тривожності і переживають негативні афективні реакції, а інші – впорюються

з ситуацією достатньо успішно) надає можливість висловити припущення, що переживання в процесі оволодіння іноземною мовою специфічного стану мовної тривожності свідчить про емоційну вразливість людини, і, навпаки, збереження гомеостазу є ознакою емоційної стійкості.

Розглянуті вище дані підтверджують правомірність гіпотези про можливість розглядання мовної тривожності як аспекту імпліцитної діагностики емоційної вразливості людини.

REFERENCES:

1. Rivers, W. (1998). *The psychologist and the foreign – language teacher*. Chicago: The University of Chicago Press, new edition.
2. Arshava, I. F. (2008). A reflected behavioral manifestation of the human emotional stability. Abstracts of 29th International congress of Psychology, Berlin, Germany. P. 622–623.
3. Young, D. (1999). *Affect in foreign language and second language learning*. USA: The McGraw – Hill Companies, Inc., 273 p.
4. Arshava, I. F., Nosenko, E. L. (2008). Aspekty implitsytnoi diahnostryky emotsiinoi stiihosti liudyny. [Aspects of implicit diagnostics of human emotional stability] D.: DNU, 468 s. [in Ukrainian].
5. Chomsky, N. (2000). *Reflections on language*. NY: Pantheon, new edition.
6. Arshava, I. F. (2008). Role of active stress coping strategies in human being emotional stability prognosis. 4 International interdisciplinary congress “Neuroscience for Medicine and Psychology”, Sudak, Crimea, Ukraine.
7. Nosenko, E. L., Arshava, I. F. & Kutovyi, K. P. (2011). Formy vidobrazhenoi otsinky emotsiinoi stiihosti liudyny ta emotsiinoi rozumnosti liudyny. [Forms of reflected assessment of a person's emotional stability and emotional intelligence] D.: Vyd-vo “Innovatsiia”, 178 s. [in Ukrainian].
8. Nosenko, E. L. Arshava, I. F. & Kutovyi, K. P. (2009). Kompiuterne modeliuvannia sytuatsii stresu neuspikhu ta parametry yoho rozpoznavannia. Aktualni problemy psykholohii: Psykholohichna teoriia i tekhnolohiia navchannia. [Computer modelling of the situation of failure stress and parameters of its recognition] K.: NPU im. M. P. Drahomanova. T. 8. Vyp. 6. S. 195–203 [in Ukrainian].

Kulyniak Stepan Lvovych,

PhD Student at the Department of Psychology
at Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
ORCID ID: 0000-0002-7807-1226

PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF EFFECTIVE PUBLIC LEADERS: A BASELINE STUDY BASED ON A DIAGNOSTIC SURVEY IN PUBLIC ADMINISTRATION

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕФЕКТИВНИХ ДЕРЖАВНИХ УПРАВЛІНЦІВ: ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ НА ОСНОВІ ДІАГНОСТИЧНОГО ОПИТУВАННЯ ФАХІВЦІВ У СФЕРІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

This article presents an empirical investigation into the psychological characteristics that define effective leadership in the public administration sector of Ukraine. In the context of rapid socio-political transformations and ongoing digitalisation, public leaders are increasingly expected to demonstrate not only strategic thinking and policy expertise, but also emotional intelligence, stress resilience, and cognitive flexibility. The study aims to establish a psychological profile of effective public leaders and assess their readiness to navigate the challenges of institutional transformation and digital governance. To achieve this, a mixed-method diagnostic survey was administered online to a sample of 338 civil servants from mid- and lower-level positions across various sectors of governance. The questionnaire, originally developed in Ukrainian, included both quantitative and qualitative components and underwent a validation process to ensure content reliability and internal consistency (Cronbach's $\alpha = 0.82$). Descriptive statistics revealed that emotional intelligence, stress resilience, communication skills, and strategic thinking were perceived as the most essential traits for effective leadership. Correlation analysis further indicated strong interrelations among these psychological competencies, underscoring their synergistic nature. Thematic analysis of open-ended responses highlighted the critical role of social learning, feedback mechanisms, institutional adaptation, and digital transformation in shaping leadership behaviours. The findings suggest that leadership development is not only an individual psychological process but also a social and organisational one, heavily influenced by political context, bureaucratic constraints, and organisational culture. Building on the findings, the study introduces a structural-functional integrated model that offers a holistic synthesis of psychological, social, and institutional dimensions of leadership development. This model serves as a comprehensive framework for designing future training programs and policy reforms. The research contributes to the evolving discourse on public leadership by bridging theoretical constructs with practical insights. Future studies should focus on the design and empirical testing of the proposed model using longitudinal methods and comparative data to enhance its applicability and impact.

Key words: public leadership, emotional intelligence, cognitive flexibility, strategic thinking, stress resilience, public administration, leadership development.

У цій статті представлено знахідки емпіричного дослідження психологічних характеристик, що визначають ефективне лідерство у сфері публічного управління в Україні. В умовах стрімких соціально-політичних трансформацій і триваючої цифровізації від публічних лідерів очікується не лише стратегічне мислення та політична обізнаність, а й емоційний інтелект, стресостійкість і когнітивна гнучкість. Метою дослідження є формування психологічного портрета ефективних публічних лідерів та оцінка їхньої готовності долати виклики інституційної трансформації й цифрового врядування. З цією метою було проведено онлайн-опитування з використанням змішаного методу діагностики, в якому взяли участь 338 державних службовців середньої та нижчої ланки з різних секторів управління. Анкета, спочатку розроблена українською мовою, включала як кількісні, так і якісні компоненти й пройшла валідацію для забезпечення надійності змісту та внутрішньої узгодженості (коефіцієнт Кронбаха = 0,82). Описова статистика показала, що емоційний інтелект, стресостійкість, комунікативні навички та стратегічне мислення сприймаються як найважливіші риси ефективного лідера. Кореляційний аналіз засвідчив тісний взаємозв'язок між цими психологічними компетентностями, що підкреслює їхню синергійну природу. Тематичний аналіз відкритих відповідей акцентував ключову роль соціального навчання, механізмів зворотного зв'язку, інституційної адаптації та цифрової трансформації у формуванні лідерської поведінки. Результати дослідження свідчать, що розвиток лідерства є не лише індивідуальним психологічним процесом, але й соціальним та організаційним явищем, на яке суттєво впливають політичний контекст, бюрократичні обмеження та організаційна культура. Спираючись на отримані результати, у дослідженні представлено структурно-функціональну інтегровану модель, що пропонує цілісний синтез психологічних, соціальних

та інституційних вимірів розвитку лідерства. Ця модель слугує всеохопною основою для проєктування майбутніх програм підготовки кадрів та реформ у політиці. Дослідження робить внесок у розвиток наукового дискурсу щодо публічного лідерства, поєднуючи теоретичні конструкти з практичними висновками. Перспективним напрямом для подальших досліджень є розробка та емпірична перевірка запропонованої моделі з використанням лонгітюдних методів та порівняльних даних з метою підвищення її прикладної цінності та впливовості.

Ключові слова: публічне лідерство, емоційний інтелект, когнітивна гнучкість, стратегічне мислення, стресостійкість, публічне управління, розвиток лідерства.

The twenty-first century has seen significant sociopolitical shifts and fast pace digitalisation, radically changing the expectations put on public-sector leadership. In the settings of volatility, uncertainty, complexity, and ambiguity (VUCA), public leaders are expected not only manage resources and implement policies but also demonstrate psychological capability and emotional intelligence in handling complex social challenges [9; 14]. Leadership in public administration increasingly relies on a combination of strategic foresight, emotional self-regulation, and cognitive flexibility to successfully cope with dynamic environments and build resilient institutions [6; 12]. Unlike corporate leadership, public sector leadership is governed by the principles of accountability, transparency, and public service, making its psychological dimension particularly salient [2; 16]. In this regard, the investigation aimed to establish a psychological profile of effective public leaders and assess the readiness of current leadership to meet the evolving demands of digital governance and institutional transformation seems relevant.

Contemporary psychological research highlights the importance of the connection between emotional intelligence, stress resilience, and adaptive capacity in shaping leadership effectiveness in public administration [11, 17]. These psychological qualities significantly affect the ability of a leader to inspire teams, cope with crises, and facilitate innovation – particularly in settings marked by political uncertainty, rising public expectations, and the challenges of digital transformation [5; 15]. The trait theory [13], behavioural approaches [3], and adaptive leadership models [6; 7] provide a comprehensive theoretical framework for this article in terms of conceptualising leadership as a multidimensional construct encompassing emotional, cognitive, strategic, and behavioural components. The recent developments in psycho-biological and neuroleadership paradigms also provide theoretical background for the study as these consider the integration of emotional intelligence, stress resilience, and cognitive adaptability as critical leadership traits in public governance [4; 10].

Despite growing scholarly interest in transformational and digital leadership models [1; 8], empirical studies focused on the psychological characteristics of effective public leaders remain

limited, especially in the Ukrainian context. A critical gap exists in systematically identifying which psychological competencies are prioritised by public sector professionals themselves and how these traits correlate with leadership effectiveness. This study addresses that gap through a diagnostic survey that serves as a foundational assessment of current psychological leadership attributes within public administration.

Accordingly, the purpose of this study is to establish a psychological profile of effective public leaders and assess the readiness of current leadership to meet the evolving demands of digital governance and institutional transformation. This study's research questions were as follows:

RQ1: What psychological attributes are deemed necessary for effective leadership in public administration in the era of digital governance and institutional transformation?

RQ2: How well do perceived psychological qualities correspond with markers of leadership preparation, such as self-assessed preparedness for digital governance and adaptation to institutional change?

The methodology of this study relied on a mixed-method, survey-based design aimed at collecting both quantitative and qualitative data. The diagnostic survey entitled “Assessment of Psychological Characteristics of Effective Leaders in Public Administration” was designed, validated and administered in Ukrainian language. The questionnaire included sections on demographic information of the respondents, on their perceptions of the importance and development of psychological traits, and open-ended questions to gather their feedback. The questionnaire was administered online via Google forms and distributed randomly via the link to a total of 338 civil servants participated in the survey being the sample consisted of representatives from mid- and lower-level public administration positions, working across various sectors such as local government, central governmental executive bodies, and public agencies. The survey instrument comprised 27 close-ended items with the blocks such as “Demographic data” consisting of 7 close-ended questions, Block I: Importance of Psychological Traits with 1 multiple-choice question to select up to 5 traits, Block II: Influence

on Leadership Effectiveness with 1 multiple-choice question to select up to 5 traits; Block III: Competency Assessment consisting of 16 trait-based Likert scale items, Block IV: Self-assessment and Development with 2 close-ended questions (1 rated on a Likert scale, and 1 multiple-choice with up to 3 selections) to assess perceived importance and development of psychological competencies, and multiple-choice questions capturing which traits were considered most critical for leadership. The key psychological attributes included emotional intelligence, cognitive flexibility, strategic thinking, stress resilience, and communication skills, among others. To ensure content validity, the questionnaire was reviewed by a panel of experts in psychology and public administration. Items were refined based on expert feedback to align with theoretical constructs and practical relevance. Internal consistency was assessed using Cronbach's alpha, with the main scales achieving acceptable reliability ($\alpha = 0.87$). For the categorical items where inter-rater agreement was relevant, Fleiss's Kappa was calculated, yielding a moderate agreement coefficient ($k = 0.58$), supporting the reliability of categorical judgments of the psychology experts and public administration civil servants.

Quantitative data were analysed using descriptive statistics analysis to explore frequencies and averages, and correlation analysis was performed using *Jamovistatistical* software (can be accessed via: <https://www.jamovi.org/>) to identify the relationships between perceived psychological traits and indicators of leadership readiness. This analytical approach was especially relevant to address the second research question. Additionally, qualitative data drawn from open-ended responses were examined using thematic analysis. This allowed the researchers to identify the perceived barriers to competency development and suggestions for improving training programmes.

The key findings of this study are presented in accordance with the research questions outlined above.

RQ1. Key Psychological Competencies for Effective Public Sector Leadership: A Descriptive Analysis

The descriptive statistics underscore that stress resilience (81.61%), communication skills (78.24%), strategic thinking (75.36%), and emotional intelligence (72.52%) emerged as the most frequently cited competencies. These findings suggest that the respondents prioritise psychological attributes that enable stability under pressure, clarity in communication, and long-term vision in navigating complex institutional environments. Table 1 summarises the average importance ratings and critical

selection frequency for each core trait. Notably, all traits received mean ratings above 4.3 on a 5-point scale, indicating a uniformly high valuation of these competencies.

Table 1

Descriptive Statistics of Psychological Traits

#	Psychological trait	Most frequent response, (%)	Mean importance rating (M)	SD
1	Stress resilience	81.61	4.83	0.52
2	Communication skills	78.24	4.71	0.58
3	Strategic thinking (strategic cognitive capacity)	75.36	4.58	0.55
4	Emotional Intelligence	72.52	4.47	0.59

RQ2. Correlation Between Perceived Psychological Traits and Indicators of Leadership Readiness in Public Administration

The correlation analysis, illustrated in the heatmap below (see Figure 1), reveals strong interrelationships among the key psychological traits. Emotional intelligence demonstrated high positive correlations with stress resilience ($r = 0.74$), strategic thinking ($r = 0.69$), and communication skills ($r = 0.71$). These patterns suggest that psychological competencies in public administration tend to develop synergistically, reinforcing each other in effective leadership behavior. Such findings validate the assumption that multidimensional leadership qualities are integral rather than isolated traits.

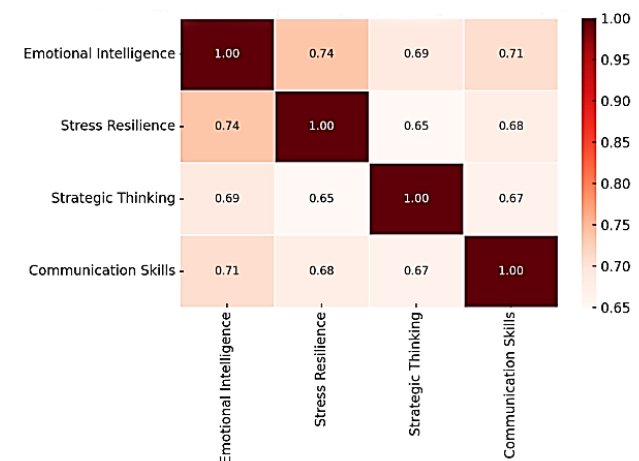

Fig. 1. Correlation Heatmap of Key Psychological Traits

Note: Darker reds indicate stronger positive correlations, while lighter shades represent weaker relationships.

The thematic analysis of open-ended responses (see Table 2) supports the hypothesis that leadership competencies evolve through dynamic social

interactions. Key themes include the influence of social learning, role models, group dynamics, and feedback mechanisms. Respondents emphasised how leadership qualities are shaped not only by individual dispositions but also by institutional environments, organisational culture, and political constraints. This suggests that effective public leaders are forged through experiential learning, adaptation to systemic demands, and continuous social engagement.

Table 2
Thematic Analysis of Leadership Development Factors

#	Theme	Illustrative response (translated and edited)
1	Social learning and role models	<i>I learned leadership by observing senior colleagues in crisis situations</i>
2	Feedback mechanisms	<i>Our team constantly improves based on feedback from peers and supervisors</i>
3	Organisational adaptation	<i>Managing tasks required adaptation to new workflows and institutional norms</i>
4	Impact of Political and Bureaucratic Context	<i>Sometimes political pressures and red tape hinder proactive leadership</i>
5	Digital transformation effects	<i>Remote team management and digital tools changed how I communicate decisions</i>
6	Psychological traits and self-assessment	<i>I realised emotional intelligence and stress resilience are vital for leading under pressure.</i>
7	Barriers to competency development	<i>There are few training opportunities and little mentoring support in our institution</i>
8	Proposals for leadership training reform	<i>Interactive workshops and mentorships would help more than just lectures</i>

As can be implied from Table 2, leadership development in public administration is deeply embedded in social and organisational contexts that extend beyond formal instruction. Respondents identified social learning and role modelling as primary pathways through which leadership competencies are acquired, underscoring the importance of observing experienced colleagues and engaging in reflective practice. Feedback mechanisms and organisational adaptation demonstrate that leadership evolves through iterative learning within institutional structures. Psychological self-awareness, including emotional intelligence and stress resilience, has emerged as critical to self-assessed leadership effectiveness, particularly in high-stakes scenarios. Notably, the table identifies structural barriers to competency development, such as restricted access to training, bureaucratic slowness,

and a lack of mentorship, revealing a disconnect between leadership expectations and institutional support. Participants responded by advocating for more dynamic, experience-based approaches of leadership training, such as workshops, simulations, and coaching. Generally, these themes point to the necessity of an integrated approach that combines individual psychological traits, group dynamics, and institutional reforms to foster effective leadership in the public sector.

Overall, the study's findings provide useful insights into the psychological foundations of effective leadership in public administration, emphasising both individual attributes and organisational factors. Emotional intelligence, stress resilience, communication skills, and strategic thinking were identified by the civil servants as important characteristics, consistent with previous research that relate these traits to adaptive leadership and organisational effectiveness in public sectors [6; 12]. The high inter-correlations among these attributes indicate that leadership efficacy in governance settings is dependent on a dynamic interaction of emotional, cognitive, and interpersonal skills, which supports models such as Van Wart's [16] competency-based leadership paradigm. One of this study's unique contributions is the inclusion of digital transformation as a crucial contextual component impacting leadership development. The emphasis on digital communication, remote team management, and technology-assisted decision-making is consistent with previous findings in e-leadership research [1; 8], yet this study situates these features within a Ukrainian governance framework, offering context-specific empirical grounding. The findings further support the concept that leadership growth is not exclusively trait-based but modified by social learning, group dynamics, and adaptability to bureaucratic and political restrictions, as highlighted in the theme analysis. This aligns with broader findings in public sector leadership literature emphasising the role of environmental and institutional factors in shaping leader behavior [2; 5]. The above findings lay the basics for our proposed structural-functional integrated model which represents a synthesis of psychological, social, and organisational dimensions, offering a holistic approach to leadership development. Unlike linear or trait-based models, our model recognises the joint importance of personal talents, social dynamics, and institutional environment which is a viewpoint gaining momentum in modern leadership thought.

The implications of this study are twofold. First, it suggests that both in-service and leadership

development programmes be redesigned to include mentorship, experiential learning, and institutional support in addition to psychological skill training. Second, it puts forward legislative actions to reduce or eliminate bureaucratic hurdles and foster organisational cultures that promote creativity and emotional resilience. These findings are especially significant for Ukraine experiencing administrative reform and digital transformation. However, the research has drawbacks which are as follows: 1) the dependence on self-reported data may induce bias, while the cross-sectional approach limits causal inference and 2) while the sample was varied across governance levels, future research might benefit from integrating senior leadership viewpoints and comparable international data.

To conclude, this study builds a basic psychological profile of effective public leaders based on empirical data obtained from Ukrainian civil officials at various administrative levels. The findings confirm that emotional intelligence, stress resilience, strategic thinking, and communication skills are regarded as critical psychological attributes for effective leadership in public administration. These competencies are not isolated, but rather interrelated, providing a dynamic matrix that promotes adaptive and resilient leadership, especially in the face of political complexity, institutional rigidity, and technological development. Importantly, the study

found that leadership qualities are developed via constant social interaction, institutional adaptability, and reflective practice, rather than being intrinsic features. The influence of organisational culture, bureaucratic constraints, and political environments seem to have emerged as both enabling and limiting factors in leadership development. At the same time, the rapid advancement of digital governance was shown to demand new skill sets in digital communication, remote team management, and strategic IT-enabled decision-making. The study contributes new insights to the literature by contextualising psychological leadership competencies within the Ukrainian public sector, while also aligning with global findings on adaptive and digital leadership. It emphasises the urgent need for reform in leadership training programs—moving beyond traditional instruction toward mentorship, experiential learning, and context-aware development pathways. Despite its strengths, the research has limitations, including the use of self-reported data and a cross-sectional design, which constrain causal inference. Further research should focus on the design, operationalisation, and empirical testing of the structural-functional integrated model of leadership development, including longitudinal studies and experimental interventions to evaluate its effectiveness across different administrative contexts and governance levels.

REFERENCES:

1. Avolio, B. J., Sosik, J. J., Kahai, S. S., & Baker, B. (2014). E-leadership: Re-examining transformations in leadership source and transmission. *The Leadership Quarterly*, 25 (1), 105–131. <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2013.11.003>
2. Bao, Y., Zhang, Z., & Yang, C. (2024). A Meta-Analytic Review of Transformational Leadership Research in Public Administration. *The American Review of Public Administration*, 0 (0). <https://doi.org/10.1177/02750740241290810>
3. Blake, R. R., & Mouton, J. S. (1964). *The managerial grid: The key to leadership excellence*. Gulf Publishing. <https://archive.org/details/managerialgridke00blak>
4. Chater, P. (2020). *Enhancing team creativity and organizational innovation through a psychodynamic approach: The Role of Business leaders*. Thesis to obtain Executive Masters in Change. <http://dx.doi.org/10.13140/RG.2.2.20414.56644>
5. Drahan, I. V., Drahan, I. O. (2022). Formuvannia ta rozvytok liderstva v systemi derzhavnoho upravlinnia [Formation and development of leadership in the public administration system]. *Scientific Notes of Lviv University of Business and Law*, 32, 258–264. <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.6980088> [in Ukrainian].
6. Goleman, D. (1995). *Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ*. Bantam Books.
7. Heifetz, R. A. (1994). *Leadership Without Easy Answers*. Harvard University Press. <https://archive.org/details/leadershipwithou0000heif/page/n5/mode/2up>
8. Kouravand, N. (2024). Neuro Management and Leadership. *International Journal of New Findings in Health and Educational Sciences*, 2 (2), 12–24. <https://doi.org/10.63053/ijhes.68>
9. Lin, Q. (2024). Digital leadership: a systematic literature review and future research agenda. *European Journal of Innovation Management*, Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print. <https://doi.org/10.1108/EJIM-07-2023-0522>
10. Malcolm, B. (2021). *The self and authentic leadership: Developing a conceptual framework from a self-psychology perspective*. Thesis for Master of Education. American College of Education. <http://dx.doi.org/10.13140/RG.2.2.31127.96160>
11. Oliinyk, I. (2023). Rol emotsiinohointelektu v efektyvnomuliderstvi [Role of emotional intelligence in effective leadership]. *Taurida Scientific Herald. Series: Economics*, (16), 222–228. <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2023.16.29> [in Ukrainian].

12. Sacavém, A., de Bem Machado, A., dos Santos, J. R., Palma-Moreira, A., Belchior-Rocha, H., Au-Yong-Oliveira, M. (2025). Leading in the digital age: The role of leadership in organizational digital transformation. *Administrative Sciences*, 15 (2), 43. <https://doi.org/10.3390/admsci15020043>
13. Stogdill, R. M. (1974). *Handbook of Leadership: A Survey of Theory and Research*. Free Press. <https://archive.org/details/handbookofleader0000stog/page/n5/mode/2up>
14. Sun, Z. Y., Li, J. M., Li, B., & He, X.-Y. (2024). Digital leadership and deviant innovation: the roles of innovation self-efficacy and employee ambitions. *Current Psychology*, 43, 22226–22237. <https://doi.org/10.1007/s12144-024-06030-4>
15. Tjimuku, M., Atiku, S. O., & Kaisara, G. (2025). Emotional intelligence and psychological capital at work: a systematic literature review and directions for future research. *Cogent Social Sciences*, 11 (1), Article: 2443559. <https://doi.org/10.1080/23311886.2024.2443559>
16. Van Wart, M. (2017). *Leadership in Public Organizations: An Introduction*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315268699>
17. Zahrai, L. D. (2023). Emotsiinyi intelekt yak skladnyk profesiinoy kompetentnosti menedzhera [emotional intelligence as a component of professional competence of a manager]. *Scientific Notes of Vernadsky National University. Series: Psychology. Applied psychology. Professional and organizational psychology*, 32 (6), 47–54. <https://doi.org/10.32838/2709-3093/2021.6/08> [in Ukrainian].

УДК 355.233:519.816

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2025.1.13>

Талаур Сергій Євгенович,

кандидат військових наук, старший науковий співробітник,
начальник науково-дослідного центру воєнної історії навчально-наукового інституту воєнної історії
Національного університету оборони України
ORCID ID: 0000-0001-9394-4294

Дикун Володимир Григорович,

старший викладач кафедри внутрішніх комунікацій інституту стратегічних комунікацій
Національного університету оборони України
ORCID ID: 0000-0001-8144-7098

Кириченко Андрій Володимирович,

доктор філософії (PhD) в галузі психології,
старший викладач кафедри внутрішніх комунікацій
Національного університету оборони України
ORCID ID: 0000-0002-1333-5980

ВИЗНАЧЕННЯ ФІКСОВАНОГО ЗНАЧЕННЯ КОЕФІЦІЄНТІВ ВАЖЛИВОСТІ ОЦІНОЧНИХ КОМПОНЕНТІВ МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО СТАНУ ОСОБОВОГО СКЛАДУ

DETERMINATION OF FIXED VALUES OF IMPORTANCE COEFFICIENTS FOR EVALUATIVE COMPONENTS OF THE MORAL AND PSYCHOLOGICAL STATE OF PERSONNEL

Одним із ключових аспектів успішного планування та ведення сучасних бойових дій є всебічне врахування морально-психологічного стану особового складу (далі – МПС). Високий рівень МПС є визначальним чинником у підтриманні боєздатності підрозділів, їх стійкості до стресових ситуацій, згуртованості та здатності виконувати бойові завдання в умовах інтенсивного фізичного та психологічного навантаження. Військовослужбовці, які мають високий рівень МПС, демонструють кращі показники витривалості, дисциплінованості та здатності до прийняття рішень в екстремальних умовах. Для ефективного управління військами необхідно мати об'єктивну інформацію щодо загального рівня МПС, його динаміки, сильних та слабких сторін. Це дозволяє визначити оптимальний бойовий порядок військ, способи ведення бойових дій, а також розробити заходи, спрямовані на підтримку високого морального духу особового складу. Визначення узагальненого рівня МПС передбачає застосування методик оцінювання, що враховують різні структурні компоненти цього показника.

У ході дослідження проведено аналіз існуючих підходів до оцінки МПС військовослужбовців. Визначено основні показники, що характеризують МПС особового складу, а також їх вплив на його загальний рівень. Оскільки кожен з цих показників має різний ступінь значущості, доцільно застосовувати коефіцієнти важливості для їхньої об'єктивної оцінки. Для визначення фіксованих значень коефіцієнтів важливості використано метод експертних оцінок, зокрема шкалу попарних порівнянь Т. Сааті. Отримані результати дозволили розрахувати значущість кожного з компонентів та розробити узагальнену формулу оцінки МПС особового складу. Запропонована формула враховує вагу кожного структурного елемента, що сприяє об'єктивному аналізу та інтерпретації отриманих результатів. Застосування запропонованої методики дозволить командуванню своєчасно оцінювати МПС особового складу, що сприятиме підвищенню ефективності управління військами та прийняття виважених рішень щодо бойового застосування.

Ключові слова: коефіцієнти важливості, метод експертних оцінок, метод аналізу ієрархій, шкала попарних порівнянь Т. Сааті, особовий склад, морально-психологічний стан особового складу.

One of the key aspects of successful planning and execution of modern combat operations is the comprehensive consideration of the moral and psychological state of personnel (hereinafter referred to as MPS). A high level of MPS is a determining factor in maintaining unit combat readiness, resilience to stressful situations, cohesion, and the ability to carry out combat tasks under intense physical and psychological strain. Service members with a high level of MPS demonstrate better endurance, discipline, and decision-making abilities in extreme conditions. Effective military command requires objective information

regarding the overall MPS level, its dynamics, strengths, and weaknesses. This enables the determination of the optimal combat formation, methods of conducting operations, and the development of measures aimed at maintaining high morale among personnel. The determination of the generalized MPS level involves the application of assessment methodologies that take into account various structural components of this indicator.

In the course of the study, an analysis of existing approaches to assessing the MPS of military personnel was conducted. The key indicators characterizing the MPS of personnel and their impact on its overall level were identified. Since each of these indicators has a different degree of significance, it is advisable to apply importance coefficients for their objective evaluation. To determine the fixed values of importance coefficients, the expert evaluation method was used, specifically T. Saaty's pairwise comparison scale. The obtained results enabled the calculation of the significance of each component and the development of a generalized formula for assessing the MPS of personnel. The proposed formula takes into account the weight of each structural element, contributing to an objective analysis and interpretation of the results. The application of the proposed methodology will allow the command to assess the MPS of personnel in a timely manner, which will enhance the effectiveness of military management and facilitate well-founded decisions regarding combat deployment.

Key words: importance coefficients, expert evaluation method, analytic hierarchy process, T. Saaty's pairwise comparison scale, personnel, moral and psychological state of personnel.

Важливим чинником боєготовності та боєздатності військ є МПС особового складу. Від його всебічного врахування та підтримання залежить ефективність виконання військами бойових завдань. Своєчасне забезпечення командирів (начальників) відповідною інформацією передбачає оцінювання МПС особового складу військ.

На підставі проведеного аналізу існуючих методик оцінювання МПС особового складу, взявши за основу методологію дослідження МПС особового складу військ відповідно до практики збройних сил провідних країн НАТО [1], авторами в [2] запропоновано за часткові показники оцінювання МПС особового складу взяти рівень психологічної готовності особового складу ($\Pi_{\text{пг}}$), рівень соціально-психологічного клімату у підрозділі ($\Pi_{\text{спк}}$), рівень довіри до командира ($\Pi_{\text{дк}}$), рівень авторитету командира ($\Pi_{\text{ак}}$), рівень компетентності командира ($\Pi_{\text{кк}}$), рівень психічного здоров'я особового складу ($\Pi_{\text{пз}}$), рівень врахування умов виконання бойового завдання ($\Pi_{\text{увбз}}$), рівень забезпеченості особового складу видами забезпечення ($\Pi_{\text{звз}}$).

Узагальнений показник оцінки МПС особового складу пропонується обчислювати за формулою;

$$\Pi_{\text{мпс}} = k_{\text{пг}} \Pi_{\text{пг}} + k_{\text{спк}} \Pi_{\text{спк}} + k_{\text{л}} (\Pi_{\text{дк}} + \Pi_{\text{ак}} + \Pi_{\text{кк}}) + k_{\text{пз}} \Pi_{\text{пз}} + k_{\text{увбз}} \Pi_{\text{увбз}} + k_{\text{звз}} \Pi_{\text{звз}}, \quad (1)$$

де $k_{\text{пг}}$ – коефіцієнт важливості рівня впливу психологічної готовності;

$k_{\text{спк}}$ – коефіцієнт важливості рівня впливу соціально-психологічного клімату;

$k_{\text{л}}$ – коефіцієнт важливості рівня впливу лідерства командира;

$k_{\text{пз}}$ – коефіцієнт важливості рівня впливу психічного здоров'я особового складу;

$k_{\text{увбз}}$ – коефіцієнт важливості рівня впливу умов виконання бойового завдання;

$k_{\text{звз}}$ – коефіцієнт важливості рівня впливу забезпеченості особового складу видами забезпечення.

Коефіцієнти важливості рівнів впливу зазначених вище часткових показників повинні мати фіксоване значення і визначати міру їх впливу на МПС особового складу в цілому.

Для визначення фіксованого значення коефіцієнтів важливості часткових показників МПС особового складу авторами запропоновано застосувати метод аналізу ієрархій [3].

Визначення фіксованого значення коефіцієнтів важливості часткових показників передбачає наявність точних вихідних даних, для отримання яких використано метод експертних оцінок, сутність якого полягає в проведенні експертами – фахівцями з досліджуваних питань інтуїтивно-логічного визначення чисельного значення показників та їх подальшої математично-статистичної обробки. Отримана в результаті обробки узагальнена думка експертів була прийнята як чисельне значення кожного показника. Експертизу проведено методом безпосередньої шкальної оцінки шляхом анкетного опитування, яке дозволило найбільш якісно поєднувати інформаційне забезпечення експертів з їх самостійною творчістю.

Точність вихідних даних безпосередньо залежить від кваліфікації експертів та їх кількості. Вважається, що найбільш точну оцінку можуть дати фахівці, які мають досвід роботи в цій сфері або за напрямом наукової роботи досліджують її. Відповідно до цього показниками кваліфікаційних характеристик експертів визначено: науковий ступінь, вчене звання, рівень освіти; участь у бойових діях, досвід роботи в досліджуваній сфері, а також встановлено такі кваліфікаційні вимоги до них: науковий ступінь доктора або кандидата наук (доктора філософії); вчене звання професора або доцента, старшого наукового співробітника (старшого дослідника); освіта оперативного (оперативно-тактичного) рівня; участь

у бойових діях; досвід проходження військової служби на посадах фахівців психологічної підтримки персоналу (морально-психологічного забезпечення) – понад 5 років.

Важливим є питання визначення кількості експертів, достатньої для проведення якісної експертизи. Аналіз низки джерел [1; 4–6] дозволяє стверджувати, що до складу групи експертів доцільно включити від 10 до 20 спеціалістів.

В опитуванні взяли участь 20 експертів. Кваліфікаційні характеристики експертів наведені в таблиці 1.

Таблиця 1
Кваліфікаційні характеристики експертів, залучених до проведення опитування

Кваліфікаційні вимоги	Кількість експертів
Науковий ступінь доктора наук	2
Науковий ступінь кандидата наук (доктора філософії)	5
Вчене звання професора	2
Вчене звання доцента, старшого наукового співробітника	5
Освіта стратегічного рівня	2
Освіта оперативного (оперативно-тактичного) рівня	18
Участь у бойових діях	13
Досвід проходження військової служби на посадах фахівців психологічної підтримки персоналу більше 5 років	20

Як видно із таблиці 1, в опитуванні взяли участь висококваліфіковані експерти і їх оцінки можна вважати придатними до подальшого дослідження.

Опитування експертів здійснено за допомогою анкет. З використанням попарних порівнянь експерти визначали рівень впливу на МПС особового складу зазначених вище показників. По кожному із запропонованих показників виставлялась оцінка у бланку анкети. При визначенні оцінок була використана шкала попарних порівнянь Т. Сааті [7], яка наведена в таблиці 2.

Отримані експертні оцінки було зведено в матрицю результатів оцінки кожного показника:

$$\|A_{ki}\| \quad (k = 1, 2, \dots, K; i = 1, 2, \dots, n), \quad (2)$$

де A_{ki} – оцінка, надана k -м експертом i -му показнику.

Знайдені в результаті обробки індивідуальних експертних суджень оцінки усереднено для кожного показника окремо за формулою:

$$\bar{a}_i = \frac{1}{k} \sum_{k=1}^K A_i \quad (k = 1, 2, \dots, K; i = 1, 2, \dots, n). \quad (3)$$

Таблиця 2

Шкала попарних порівнянь Т. Сааті

Відносна важливість (бали)	Визначення	Пояснення
1	однакова важливість	обидва показники вносять однаковий вклад
3	один показник трохи важливіший за другий	досвід дозволяє поставити один показник трохи вище за другий
5	суттєва перевага	безумовна перевага одного над другим
7	значна перевага	один показник настільки важливіший за другий, що є практично значимим
9	абсолютна перевага одного над другим	очевидність переваги підтверджується більшістю
2, 4, 6, 8	проміжні оцінки між сусідніми твердженнями	компромісне рішення
обернені величини чисел, наведених вище	якщо при порівнянні одного елемента з другим, отримане одне з вищевказаних чисел (1–9), то при порівнянні другого з першим, матимемо обернену величину	

У подальшому побудовано таблицю парних порівнянь, яка записана у вигляді оберненої симетричної квадратної матриці. Матриця побудована зі значень попарних порівнянь усереднених показників (номери рядка і стовпчика відповідають певному показнику).

Матриця парних порівнянь, значення векторів пріоритетності показників та узгодженості думок експертів наведені в таблиці 3.

Визначення пріоритетності показників здійснювалося за формулами (4–5):

$$w_i = \sqrt[n]{\prod_{j=1}^n \bar{a}_{ij}}, \quad (4)$$

$$w_{\text{норм}} = w_i / \sum_{i=1}^n w_i, \quad (5)$$

де w_i – компонента власного вектору матриці (середнє значення оцінок пріоритетності);

$w_{\text{норм}}$ – нормований вектор матриці попарних порівнянь (вектор пріоритетів);

$\bar{a}_{ij}$ – значення елементів матриці.

Результати розрахунків векторів пріоритетів $w_{\text{норм}}$ показників наведені в таблиці 3. Загальна сума значень векторів пріоритетів становить одиницю, що свідчить про правильність проведених розрахунків.

Оцінка узгодженості думок експертів здійснювалася за формулами (6–8):

Таблиця 3

Матриця парних порівнянь та їх узгодженість

№ показника	Назва показника	№ показника						Вектор пріоритетів, $w_{\text{норм}}$
		1	2	3	4	5	6	
1	Психологічна готовність особового складу	1	2	5	4	5	8	0,3901
2	Соціально-психологічний клімат в колективі	0,5	1	3	5	7	7	0,3053
3	Лідерство командира (начальника)	0,2	0,33	1	3	3	3	0,1256
4	Психічне здоров'я особового складу	0,25	0,2	0,33	1	3	7	0,0956
5	Забезпеченість особового складу видами забезпечення	0,2	0,14	0,33	0,33	1	5	0,0568
6	Умови виконання бойового завдання	0,12	0,14	0,33	0,14	0,2	1	0,0264
Власне значення матриці		$\lambda_{\text{так}} = 5,5025$						
Індекс узгодженості		$I_y = 0,1005$						
Відносна узгодженість		$I_o = 0,0810$						

Таблиця 4

Середнє значення індексу узгодженості

Розмір матриці	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Середнє значення індексу узгодженості (I_c)	0	0	0,58	0,90	1,12	1,24	1,32	1,41	1,45	1,49

$$\lambda_{\text{max}} = \sum_{i=1}^n a_{ij} \times w_{\text{норм } i}; \quad (6)$$

$$I_y = (\lambda_{\text{max}} - n) / (n - 1); \quad (7)$$

$$I_o = I_y / I_c. \quad (8)$$

де λ_{max} – власне значення матриці;

I_y – індекс узгодженості;

I_c – середнє значення індексу узгодженості (визначається за даними табл. 4);

I_o – відносна узгодженість.

Порівняння індексу узгодженості I_y з випадково вибраним середнім значенням індексу узгодженості матриці того ж розміру дало можливість визначити відносну узгодженість думок експертів I_o . У таблиці 4 подані середні значення індексу узгодженості I_c матриць різного порядку за даними Т. Сааті [8].

Метод аналізу ієрархій допускає рівень неузгодженості до 10 %. Отримане значення узгодженості становить менше 10 %, що свідчить про узгодженість думок експертів.

Значення векторів пріоритетності показників та узгодженості думок експертів наведені в таблиці 3.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, з використанням методу аналізу ієрархій визначено фіксоване значення коефіцієнтів важливості оціночних компонентів МПС особового складу. Узагальнений показник оцінки МПС особового складу буде обчислюватись за формулою

$$P_{\text{мпс}} = 0,39P_{\text{пг}} + 0,30P_{\text{спк}} + 0,13(P_{\text{лк}} + P_{\text{ак}} + P_{\text{кк}}) + 0,09P_{\text{пз}} + 0,06P_{\text{увбз}} + 0,03P_{\text{звз}}. \quad (9)$$

Застосування запропонованої формули дозволить повної мірою врахувати структурні компоненти МПС особового складу, важливість їх впливу на МПС військ в цілому, а відповідно підвищити об'єктивність оцінки МПС особового складу.

У статті розглянуто лише питання визначення фіксованого значення коефіцієнтів важливості оціночних компонентів морально-психологічного стану особового складу. Потребують подальшого вивчення та ґрунтовного опрацювання методики оцінювання його компонент.

REFERENCES:

1. Dykun, V. H., Moroz, V. M. & Stasiuk, V. V. (2023). Methodology for Studying the Moral and Psychological State of Military Personnel [Metodyka vyvchennya moral'no-psykholohichnoho stanu viys'kovosluzhbovtiv]: A Training and Methodological Manual. Kyiv: "7BC" [in Ukrainian].
2. Talaure, S. Ye., Dykun, V. G. & Kyrychenko, A. V. (2024). Choosing a method for determining the coefficients of importance of the evaluation components of the moral and psychological state of personnel. [Vybir metodyky vyznachennya koefitsiyentiv vazhlyvosti skladovykh otsinky moral'no-psykholohichnoho stanu osobovoho skladu]. Dnipro Scientific Journal of Public Administration, Psychology, and Law. Issue 1. Odesa: Helvetica Publishing House. P. 106–110 [in Ukrainian].
3. Analytical hierarchy method. [Metod analizu iyerarkhiy] Material from Wikipedia – the free encyclopedia. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4_%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D1%83_%D1%96%D1%94%D1%80%D0%B0%D1%80%D1%85%D1%96%D0%B [in Ukrainian].

4. Lyubenok, D. G. (2000). Military-sociological research [Viys'kovo-sotsiolohichni doslidzhennya]. Questions of methodology and techniques of conducting: educational and methodological manual Kyiv: NAOU [in Ukrainian].
5. Velichko, O. M., Kolomiyets, L. V., Gordienko, T. B., Shevtsov, A. G., Karpenko, S. R. & Haber, A. A. (2015). Group expert assessment and competence of experts / Under the general editorship of Dr. Tech. Sciences Velichko O. M. Odesa: FOP Bondarenko M. O. [in Ukrainian].
6. Expert (qualitative) methods of forecasting and analyzing economic processes. [Ekspertni (yakisni) metody prohnouzuvannya ta analizu ekonomichnykh protsesiv]. URL: <https://learn.ztu.edu.ua/mod/resource/view.php?id=160259> [in Ukrainian].
7. Tkachova, O. K. (2015). Saati's method in making management decisions [Metod Saati pry pryynyatti upravlins'kykh rishen']. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=drep_2015_4_17 [in Ukrainian].
8. Synenko, M. A. Saati's method in making management decisions on the example of a small business enterprise. [Metod Saati pry pryynyatti upravlins'kykh rishen' na prykladi pidpryyemstva maloho biznesu]. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=int_XXI_2018_1_53 [in Ukrainian].

УДК 159.944:159.98

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2025.1.14>

Чернякова Олеся Володимирівна,

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри філософії та психології
Київського університету інтелектуальної власності та права
ORCID ID: 0000-0002-0384-4829

Гришко Олександр Дмитрович,

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри філософії та психології
Київського університету інтелектуальної власності та права
ORCID ID: 0009-0002-3351-2902

Палій Алла Миколаївна,

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри філософії та психології
Київського університету інтелектуальної власності та права
ORCID ID: 0009-0002-8959-3983

МЕТОДИ ТА ТЕХНІКИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ У КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ

METHODS AND TECHNIQUES OF PSYCHOLOGICAL ASSISTANCE IN CRISIS SITUATIONS

Стаття присвячена дослідженню методів та технік психологічної допомоги у кризових ситуаціях, що є особливо актуальним в умовах соціальної нестабільності, військових конфліктів і зростання рівня психологічної травматизації населення. Висвітлено сучасні наукові підходи до розуміння кризових станів, а також охарактеризовано методи кризової психологічної допомоги, що застосовуються у світовій практиці. Встановлено, що найбільш ефективними є когнітивно-поведінкова терапія, методи емоційної стабілізації та техніки релаксації.

У межах емпіричного дослідження проаналізовано ефективність використання когнітивно-поведінкових технік та методів релаксації для зниження рівня тривожності та стресу у кризових ситуаціях. Дослідження проведено на вибірці з 30 осіб, які зазнали психотравматичних впливів, зокрема військовослужбовців, внутрішньо переміщених осіб, волонтерів і цивільного населення. На першому етапі було здійснено психодіагностику за допомогою Шкали тривожності Бека (BAI) та Опитувальника рівня стресу Перса. Результати показали, що 46,7 % респондентів мали високий рівень тривожності, а 53,3 % – високий рівень стресу.

Під час етапу психокорекційного впливу було проведено шість індивідуальних сесій когнітивно-поведінкової терапії з елементами релаксаційних практик. Повторна діагностика виявила значне зниження рівня тривожності та стресу: частка учасників із високими показниками за шкалами Бека та Перса змінилася вдвічі. Статистична обробка даних методом t-критерію Стьюдента ($p < 0,001$) підтвердила значущість отриманих змін, а кореляційний аналіз засвідчив позитивний взаємозв'язок між зниженням рівня тривожності та стресу.

Результати дослідження мають практичне значення для кризової психології, можуть бути використані в роботі з військовими, цивільними особами, які зазнали психотравматичних подій, а також у розробці програм психологічної підтримки. Перспективними напрямками подальших досліджень є оцінка довготривалого ефекту застосованих методів, їх поєднання з іншими техніками психотерапії та розширення вибірки для підвищення репрезентативності даних.

Ключові слова: кризова психологія, психологічна допомога, когнітивно-поведінкова терапія, стрес, тривожність, релаксаційні техніки.

The article is devoted to the study of methods and techniques of psychological assistance in crisis situations, which is especially relevant in conditions of social instability, military conflicts and the growth of the level of psychological traumatization of the population. Modern scientific approaches to understanding crisis situations are highlighted, and methods of crisis psychological assistance used in world practice are also characterized. It was established that the most effective are cognitive-behavioral therapy, methods of emotional stabilization and relaxation techniques.

As part of the empirical study, the effectiveness of using cognitive-behavioral techniques and relaxation methods to reduce anxiety and stress in crisis situations was analyzed. The study was conducted on a sample of 30 people who had experienced psychotraumatic influences, in particular military personnel, internally displaced persons, volunteers and civilians. At the first stage, psychodiagnostics was carried out using the Beck Anxiety Inventory (BAI) and the Peirce Stress Level Questionnaire. The results showed that 46.7% of respondents had a high level of anxiety, and 53.3% had a high level of stress.

During the impact stage, six individual sessions of cognitive behavioral therapy with elements of relaxation practices were conducted. Repeated diagnostics revealed a significant decrease in the level of anxiety and stress: the proportion of participants with high scores on the Beck and Peirce scales decreased by half. Statistical processing of data using the Student's t-test ($p < 0.001$) confirmed the significance of the changes obtained, and correlation analysis showed a positive relationship between the decrease in the level of anxiety and stress.

The results of the study have practical significance for crisis psychology, can be used in working with military personnel, civilians who have experienced traumatic events, as well as in the development of psychological support programs. Promising areas for further research include assessing the long-term effects of the methods used, combining them with other psychotherapy techniques, and expanding the sample to increase the representativeness of the data.

Key words: crisis psychology, psychological help, cognitive behavioral therapy, stress, anxiety, relaxation techniques.

Постановка проблеми. Сучасний світ характеризується високою динамікою соціальних змін, зростанням рівня стресових факторів та частотою кризових ситуацій, зумовлених військовими конфліктами, техногенними катастрофами, пандеміями та особистісними життєвими потрясіннями. У таких умовах своєчасне та ефективне надання психологічної допомоги є критично важливим для збереження психічного здоров'я як окремої особи, так і суспільства в цілому.

Проблематика психологічної підтримки в кризових ситуаціях активно досліджується у світовій науковій спільноті, зокрема в межах кризової психології, психотерапії травми, когнітивно-поведінкової терапії та інших підходів. Особливу увагу приділяють питанням розробки ефективних методів та технік інтервенції, спрямованих на стабілізацію емоційного стану постраждалих, зниження рівня стресу та формування психологічної стійкості.

Для України ця проблематика є надзвичайно актуальною у зв'язку з тривалою війною, масовими переміщеннями населення, підвищенням рівнем травматизації цивільного населення та військовослужбовців. Виклики, пов'язані з психологічними наслідками війни, вимагають впровадження науково обґрунтованих методів кризової психологічної допомоги, адаптованих до реалій українського суспільства.

Таким чином, дослідження методів та технік психологічної допомоги у кризових ситуаціях є важливим як у загальносвітовому контексті, так і для розробки ефективних стратегій психологічної підтримки в Україні. Це сприятиме підвищенню стійкості населення, профілактиці психічних розладів і відновленню соціального благополуччя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В процесі аналізу наукової літератури, присвяченої проблематиці психологічної допомоги у кри-

зових ситуаціях, ми помітили, що окреслена тема увійшла в коло наукових інтересів українських дослідників і почала активно досліджуватись саме з початку 2014 року. Ще більшої популярності дана проблематика набула з початком повномасштабного вторгнення у лютому 2022 року. Така тенденція викликана запитом надання ефективної психологічної допомоги цивільному населенню України, а також військовослужбовцям та волонтерам в умовах війни. Серед існуючих академічних праць слід виділити наукові доробки таких науковців, як Т. М. Титаренко [10], С. Ю. Лебедева, Я. О. Овсяннікова, Д. С. Похілько [2], О. В. Вдовіченко, І. М. Соколова, О. В. Педченко, С. С. Степанова, О. В. Фролова [12], С. Г. Уварова [11], Н. В. Оніщенко [3] та інші.

Мета статті. Теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність використання деяких методів та технік психологічної допомоги у кризових ситуаціях.

Виклад основного матеріалу. О. Р. Ткачина вважає, що сьогодні серед науковців не існує єдності щодо проблеми кризових ситуацій. У сучасних вітчизняних та зарубіжних дослідженнях, які стосуються проблематики кризових ситуацій життя, зустрічається різнобічна епістемологічна й етимологічна термінологія. Наприклад, у межах напряму «психологія життєвого шляху», «кризова ситуація життя» розглядається як «подія життєвого шляху», що є для особистості поворотним етапом, на якому приймаються важливі рішення щодо подальшого життя. В інших теоріях споріднені поняття виглядають як «важка життєва ситуація» (Л. І. Анциферова), «ситуація соціальної нестабільності» (К. О. Василевська), «духовна криза» (С. Гроф), «криза» (Е. Еріксон, Д. Маттесон), «психотравмуюча ситуація» (Т. С. Кириленко), «критична ситуація» (Е. П. Крупник), «критичний стан

буття» (І. П. Маноха), «значуща ситуація», «життєва криза» (Т. М. Титаренко) [8, с. 117].

З. Г. Кісарчук в методичному посібнику надає наступне визначення поняття «криза» – рішення, переломний момент або вихід із певного стану. У психологічному контексті криза визначається як складний перехідний стан особистості, спричинений як внутрішніми, так і зовнішніми факторами, зокрема раптовими змінами в життєвій ситуації або соціальному статусі. У науковій літературі зазвичай виокремлюють три основні типи кризових станів: невротичні, вікові (або кризи розвитку) та травматичні. Невротичні кризи обумовлені внутрішніми конфліктами особистості та її життєвим досвідом. Вікові кризи виникають у процесі переходу між ключовими етапами індивідуального розвитку. Травматичні кризи, своєю чергою, є реакцією на психотравматичні події, що мають значний негативний вплив на психоемоційний стан людини. Окремі дослідники також виділяють кризу втрати та біографічну кризу як специфічні варіанти кризових переживань. У більшості випадків виникнення кризи зумовлене впливом значного стресового чинника, який дестабілізує звичні механізми подолання труднощів. Унаслідок цього в особи може сформуватися кризовий стан, що характеризується високою інтенсивністю переживань та їхньою тривалістю [6, с. 8].

Виділяють чотири типи реагування на травматичну подію [6, с. 11]:

- без ознак порушення адаптації;
- непатологічна психічна адаптація – гостра стресова реакція;
- патологічна психічна дезадаптація;
- адаптаційні розлади.

Відсутність порушення адаптації характеризується збереженням психоемоційної стійкості та ефективних механізмів подолання стресу. Непатологічна психічна адаптація, або гостра стресова реакція, передбачає тимчасові емоційні та фізіологічні зміни у відповідь на стресовий чинник, які зазвичай минають самостійно. Патологічна психічна дезадаптація проявляється у виражених психічних порушеннях, що ускладнюють повсякденне функціонування людини та потребують спеціалізованої допомоги. Адаптаційні розлади супроводжуються стійкими труднощами в пристосуванні до змінених життєвих умов, що можуть проявлятися тривожністю, депресивними станами або порушеннями поведінки [6].

Особливої актуальності існуючі знання щодо типів реагування на травмуючу подію набувають в контексті війни, що триває на території України сьогодні. Психіка людини у відповідь на травма-

тичні події реагує підвищеним рівнем тривожності, надмірним напруженням, а також відчуттям страху, безпорадності та вразливості. Найбільший вплив психологічної травматизації спостерігається серед безпосередніх учасників бойових дій. Тривале перебування в умовах збройного конфлікту призводить до поступового виснаження адаптаційних резервів через надмірну мобілізацію та постійний стан напруженості. Дослідження показують, що навіть у військовослужбовців із високою стресостійкістю, яка була зафіксована перед відправленням у зону бойових дій, рівень опірності бойовому стресу після повернення знижується в кілька разів. Сучасні підходи до розуміння посттравматичного стресового розладу (ПТСР) розглядають його не лише як патологічний стан, а радше як знижену стресову толерантність, що супроводжується необхідністю переосмислення пережитого травматичного досвіду. За результатами досліджень, поширеність ПТСР залишається значною, хоча й не є тотальною, охоплюючи приблизно 30 % осіб, які зазнали серйозних психотравматичних впливів. Найвищий ризик розвитку цього розладу спостерігається серед молоді, особливо за наявності додаткових факторів, таких як проблеми у професійній діяльності чи міжособистісних стосунках. Для цієї вікової групи також характерне підвищення рівня емоційних розладів, зростання випадків залежності від алкоголю та наркотичних речовин, а також труднощі у формуванні й підтримці стійких соціальних зв'язків [10, с. 4].

Важливим напрямом психологічної допомоги є ідентифікація та подолання посттравматичних стресових розладів (ПТСР) серед ветеранів та учасників бойових дій. В Ізраїлі функціонують спеціалізовані центри, що займаються діагностикою та лікуванням ПТСР, де військовослужбовцям надають індивідуальні консультації, психотерапевтичний супровід, групові заняття та інші методи психологічної реабілітації, спрямовані на відновлення психічного здоров'я. Координацію заходів психологічної підтримки в армії Ізраїлю здійснюють Міністерство охорони здоров'я, Міністерство оборони та Міністерство внутрішніх справ. У кризових ситуаціях, зокрема під час воєнних операцій та терористичних актів, ці відомства можуть створювати спільний координаційний штаб для оперативного реагування та організації необхідної допомоги. Окрім державних структур, в Ізраїлі діють неурядові організації, що займаються соціальною та психологічною підтримкою ветеранів. Зокрема, такі організації, як Zahal Disabled Veterans Organization, Lahavah, Magen та Sheerut HaHayal, сприяють психологіч-

ній реабілітації, професійному розвитку та соціальній адаптації колишніх військовослужбовців. Вони пропонують широкий спектр послуг, включаючи психотерапію, групові сесії, тренінгові програми та заходи з реінтеграції у цивільне життя [12, с. 110].

Сьогодні особлива увага приділяється теоретичним та практичним аспектам надання психологічної допомоги не лише військовослужбовцям, що брали безпосередню участь у бойових діях, але й цивільним особам, волонтерам, мешканцям прифронтових територій, переселенцям тощо.

Психосоціальна допомога являє собою діяльність фахівців, які працюють індивідуально або у складі мультидисциплінарних команд, з метою надання послуг, спрямованих на підтримку психічного здоров'я особи. Основними завданнями такої допомоги є профілактика загострення психологічних і психосоціальних проблем, запобігання розвитку та хронізації психічних розладів, а також сприяння відновленню функціонування особистості у різних сферах життя: фізичній, емоційній, когнітивній, соціальній та духовній.

Крім того, психосоціальна підтримка відіграє ключову роль у полегшенні фізичних, психологічних і духовних страждань під час паліативної допомоги, сприяє адаптації людини до змінених життєвих обставин, допомагає їй осмислити власний досвід, розширити самоусвідомлення та можливості самореалізації. Також вона спрямована на подолання психологічних і соціальних труднощів, спричинених кризовими станами, надзвичайними ситуаціями, катастрофами або воєнними діями.

Згідно з наказом Міністерства охорони здоров'я України від 13 грудня 2023 року № 2118, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 25 січня 2024 року за № 129/41474, визначено перелік психотерапевтичних методів із доведеною ефективністю, а саме: Арт-терапія; Гештальт-терапія; Десенсибілізація та репроцесуалізація рухом очей (EMDR); Діалектично-поведінкова терапія; Емоційно фокусована терапія; Інтерперсональна терапія (ІПТ); Клієнт-центрована терапія / особистісно-центрована терапія; Когнітивно-поведінкова терапія (КПТ); Логотерапія та екзистенційний аналіз / екзистенційна терапія; Майндфулнес базований підхід; Мотиваційна терапія; Наративна терапія; Нейро-лінгвістична психотерапія; Позитивна психотерапія; Протокол реконсолідації травматичної пам'яті; Психодинамічний підхід; Психодраматична терапія; Символдрама / Кататимно-імагінатична психотерапія; Системна сімейна терапія; Схема терапія; Танцюрова терапія; Терапія базована на менталізації;

Терапія прийняття та задов'язання; Транзакційний аналіз. Вибір конкретного методу психотерапії, інтервенції або техніки здійснюється відповідно до встановлених медичних стандартів та клінічних протоколів, що забезпечує ефективність психологічної допомоги залежно від характеру психічних розладів або стану особи [4, с. 527–531].

Не дивлячись на те, що в рамках сучасної психологічної науки та психотерапевтичної практики існує велике розмаїття методів, технік та підходів щодо надання психологічної допомоги у кризових ситуаціях, питання ефективності впровадження тих чи інших методик, а також їх комплексів, вимагає додаткових емпіричних досліджень.

З метою перевірки ефективності впровадження технік психологічної допомоги у кризових ситуаціях нами було організовано та проведено емпіричне дослідження.

Метою даного дослідження є оцінка ефективності методів психологічної допомоги у кризових ситуаціях шляхом виявлення їхнього впливу на рівень дистресу, тривожності та загального емоційного стану постраждалих. Дослідження спрямоване на аналіз змін у психологічному функціонуванні учасників після застосування спеціалізованих технік та методик, спрямованих на стабілізацію емоційного стану та зниження рівня стресу.

Для досягнення поставленої мети було сформульовано такі завдання:

1. Провести первинну діагностику рівня психологічного дистресу, тривожності та стресу серед учасників дослідження за допомогою стандартизованих психодіагностичних методик.
2. Розробити та впровадити програму психологічної інтервенції, що включає ефективні методи кризового втручання, зокрема когнітивно-поведінкові техніки, методи стабілізації емоційного стану та релаксаційні практики.
3. Провести повторну діагностику після завершення інтервенції з метою оцінки змін у психоемоційному стані учасників.
4. Виконати статистичний аналіз отриманих результатів та визначити ефективність застосованих методів у контексті кризової психологічної допомоги.

Гіпотеза дослідження полягає в тому, що використання комплексного підходу, зокрема когнітивно-поведінкових технік, методів емоційної регуляції та релаксації, сприятиме значному зниженню рівня тривожності та психологічного дистресу у осіб, які перебувають у кризових ситуаціях. Очікується, що після застосування зазначених методів відбудеться позитивна динаміка

у психоемоційному стані учасників, що буде підтверджено результатами повторного діагностичного тестування.

Вибірка дослідження складає 30 учасників (18 жінок, 12 чоловіків) віком від 20 до 50 років, які перебувають у стані психологічної кризи внаслідок пережитих травматичних подій, пов'язаних із військовими діями в Україні, втратою близьких, вимушеним переселенням або іншими стресовими факторами. Серед учасників – військово-службовці, ветерани, внутрішньо переміщені особи, волонтери та цивільні громадяни, які зазнали гострих або хронічних стресових впливів.

Критеріями відбору були наявність ознак гострого психологічного дистресу або посттравматичних реакцій, відсутність тяжких психіатричних діагнозів, що потребують медичного втручання, а також готовність взяти участь у програмі психологічної допомоги.

Дослідження проводилося з дотриманням етичних норм: участь була добровільною, усі респонденти надали інформовану згоду, забезпечувалася конфіденційність персональних даних, а при необхідності учасники мали можливість відмовитися від подальшої участі без негативних наслідків.

На початковому етапі було проведено діагностику рівня тривожності та стресу серед учасників дослідження. Використано Шкалу тривожності Бека (BAI) для оцінки рівня особистісної та ситуативної тривожності та Опитувальник рівня стресу Перса для визначення інтенсивності пережитого стресу. Додатково проведено напівструктуровані інтерв'ю для якісного аналізу психологічного стану учасників.

Основним методом інтервенції була когнітивно-поведінкова терапія (КПТ), спрямована на модифікацію негативних думок і поведінкових реакцій. Допоміжно застосовувалися техніки релаксації (глибоке дихання, прогресивна м'язова релаксація), спрямовані на зниження фізіологічного напруження.

Інтервенція включала 6 індивідуальних сесій (по 60 хвилин), які проходили раз на тиждень у форматі очних зустрічей або онлайн-консультацій залежно від можливостей учасників. Робота з психологом була спрямована на навчання технік саморегуляції, зменшення катастрофізації мислення та формування адаптивних стратегій подолання кризи.

Після завершення інтервенції повторно застосовано Шкалу тривожності Бека та Опитувальник рівня стресу Перса для оцінки змін у психологічному стані учасників. Аналіз отриманих даних показав зниження рівня тривожності та

стресу у більшості респондентів, що свідчить про ефективність застосованих методів психологічної допомоги.

Аналіз результатів діагностики до та після психологічної інтервенції дозволив оцінити ефективність застосованих методів. Загалом, після проходження програми психологічної допомоги було зафіксовано значне зниження рівня тривожності та стресу серед учасників вибірки. Результати порівняння показників за Шкалою тривожності Бека (BAI) та Опитувальником рівня стресу Перса наведено в таблицях 1 та 2 відповідно.

Таблиця 1

Порівняння показників за Шкалою тривожності Бека (BAI) до та після інтервенції

Р-нь тривожності	До інтервенції	Після інтервенції
Високий (26–63 бали)	46,7 % (14 осіб)	16,7 % (5 осіб)
Помірний (16–25 балів)	36,7 % (11 осіб)	33,3 % (10 осіб)
Низький (0–15 балів)	16,6 % (5 осіб)	50 % (15 осіб)

Як видно з таблиці 1, до початку інтервенції 46,7 % учасників мали високий рівень тривожності, який після впливу знизився до 16,7 %. Водночас частка осіб із низьким рівнем тривожності збільшилася з 16,6 % до 50 %, що свідчить про позитивний вплив застосованих методів.

Таблиця 2

Порівняння показників за Опитувальником рівня стресу Перса до та після інтервенції

Р-нь стресу	До інтервенції	Після інтервенції
Високий (26–40 балів)	53,3 % (16 осіб)	23,3 % (7 осіб)
Помірний (16–25 балів)	30 % (9 осіб)	36,7 % (11 осіб)
Низький (0–15 балів)	16,7 % (5 осіб)	40 % (12 осіб)

Як видно з таблиці 2, до інтервенції 53,3 % учасників демонстрували високий рівень стресу, який знизився до 23,3 % після проходження психологічної допомоги. Частка осіб із низьким рівнем стресу зросла з 16,7 % до 40 %, що свідчить про ефективність застосованих методик у зниженні психологічного напруження.

Для перевірки статистичної значущості отриманих змін було застосовано t-критерій Стьюдента для залежних вибірок, що дозволяє оцінити відмінності між середніми значеннями до і після інтервенції. Аналіз показав, що середній рівень тривожності за Шкалою Бека зменшився

з $25,3 \pm 7,2$ до $15,1 \pm 6,8$ балів ($t(29) = 4,62$; $p < 0,001$), а середній рівень стресу за Опитувальником Перса – з $27,1 \pm 6,4$ до $18,4 \pm 5,9$ балів ($t(29) = 5,17$; $p < 0,001$). Це свідчить про статистично значуще зниження рівня тривожності та стресу після проведеної психологічної інтервенції.

Додатково було проведено кореляційний аналіз між показниками тривожності та стресу до та після втручання, результати якого наведено в таблиці 3.

Таблиця 3

Кореляція між рівнями тривожності та стресу до і після інтервенції

Показники	r	p
Тривожність (до) – Стрес (до)	0,72	<0,001
Тривожність (після) – Стрес (після)	0,65	<0,001
Зниження тривожності – Зниження стресу	0,58	<0,01

Аналіз показав значний кореляційний зв'язок між рівнями тривожності та стресу до інтервенції ($r = 0,72$; $p < 0,001$), що вказує на те, що особи з високим рівнем тривожності, як правило, мали й високий рівень стресу. Після інтервенції цей зв'язок залишався високим ($r = 0,65$; $p < 0,001$), проте загальний рівень показників суттєво знизився. Також виявлено значущу кореляцію між зниженням тривожності та зниженням стресу ($r = 0,58$; $p < 0,01$), що підтверджує ефективність комплексного підходу до психологічної допомоги.

Результати дослідження демонструють високу ефективність застосованих методів, зокрема когнітивно-поведінкової терапії та технік релаксації, у зниженні рівня тривожності та стресу серед осіб, які перебували у кризових ситуаціях. Спостережувані позитивні зміни можуть пояснюватися формуванням у учасників більш адаптивних стратегій мислення та саморегуляції, що зменшують інтенсивність негативних емоційних реакцій.

До сильних сторін дослідження належать використання стандартизованих методик оцінки, комплексний підхід до психологічної допомоги та можливість порівняння об'єктивних змін до і після інтервенції.

Водночас, слід зазначити кілька обмежень. По-перше, вибірка дослідження є відносно невеликою (30 осіб), що обмежує можливості узагальнення результатів на ширшу популяцію. По-друге, використання самозвітних методик може мати суб'єктивний характер, оскільки учасники можуть несвідомо занижувати або завищувати свої показники. По-третє, відсутність контрольної групи унеможливорює однозначний висновок про те, що саме проведене втручання стало основним чинником покращення стану учасників.

Таким чином, отримані результати підтверджують ефективність застосованих методів у контексті кризової психологічної допомоги, проте подальші дослідження з більшою вибіркою та включенням контрольної групи дозволять отримати ще більш достовірні висновки.

Висновки. Отримані результати підтвердили висунуту гіпотезу: застосування когнітивно-поведінкових технік та методів релаксації сприяє значному зниженню рівня тривожності та стресу серед осіб, які перебувають у кризових ситуаціях. Проведене дослідження продемонструвало ефективність комплексного підходу до психологічної допомоги, що базується на корекції дезадаптивних когніцій та розвитку навичок саморегуляції.

Практичне значення отриманих даних полягає у можливості використання запропонованої програми психологічної допомоги в роботі з внутрішньо переміщеними особами, військовими, волонтерами та іншими категоріями населення, що зазнали впливу кризових подій. Результати можуть бути застосовані у психотерапевтичній та консультативній практиці, а також у розробці програм психологічної підтримки на рівні державних і недержавних організацій.

Перспективними напрямками подальших досліджень є вивчення довготривалих ефектів застосованих методик, аналіз їхньої ефективності у поєднанні з іншими підходами (наприклад, арт-терапією чи тілесно-орієнтованими техніками), а також проведення досліджень із залученням контрольної групи для підвищення валідності отриманих результатів.

REFERENCES:

1. Kyrpenko T. M. Persha psykholohichna dopomoha v kryzovykh sytuatsiakh [Psychological first aid in crisis situations]. Suchasni problemy ekolohichnoi psykholohii: Zhyttievi stratehii osobystosti v umovakh voiennoho stanu: materialy KhKh vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii, 14–15 travnia 2024 r. Kyiv: Instytut psykholohii imeni H. S. Kostiuks NAPN Ukrainy, 2024. S. 60–63.
2. Lebedieva S. Yu., Ovsianikova Ya. O., Pokhilkov D. S. Psykholohichna dopomoha ta reabilitatsiia uchasykyv zbroynykh konfliktiv ta fakhivtsiv ryzykonebezpechnykh profesii: svitovi dosvid [Psychological assistance and rehabilitation of participants in armed conflicts and specialists in risky professions: global experience]. Habitus. 2023. Vyp. 45. S. 139–145.

3. Onishchenko N. V. Psykholohichni naslidky nadzvychnoi situatsii [Psychological consequences of an emergency situation]. Problemy ekstremalnoi ta kryzovoi psykholohii. 2013. Vyp. 14. Ch. II. S. 253–261.
4. Ordatii N. M., Ordatii A. V., Anhelska V. Yu. Psykholohichna dopomoha v kryzovykh situatsiiakh: stratehii ta metody [Psychological assistance in crisis situations: strategies and methods]. Systema hromadskoho zdorov'ia v Ukraini ta krainakh YeS: realii, transformatsiia, vektory rozvytku, perspektyvy: monohrafiia. Ryha: Baltija Publishing, 2024. S. 509–540.
5. Psykholohichna dopomoha ditiam u kryzovykh situatsiiakh: metody i tekhniky [Psychological assistance to children in crisis situations: methods and techniques]: metodychnyi posibnyk / Za zah. red. Z. H. Kisarchuk. Kyiv, 2015. 232 s.
6. Psykholohichna dopomoha postrazhdalym vnaslidok kryzovykh travmatychnykh podii [Psychological assistance to victims of crisis-traumatic events]: metodychnyi posibnyk / Za zahalnoi redaktsiiei Z. H. Kisarchuk. Kyiv: TOV "Vydavnytstvo "Lohos". 207 s.
7. Skorynina-Pohrebna O. V. Psykholohichna dopomoha v kryzovykh ta ekstremalnykh situatsiiakh [Psychological assistance in crisis and extreme situations]: kurs lektsii. Kharkiv, 2016. 116 s.
8. Tkachyshyna O. R. Kryzovi situatsii: adaptatsiini resursy osobystosti ta sotsialni stereotypy [Crisis situations: adaptive resources of the individual and social stereotypes]. Teoriia i praktyka suchasnoi psykholohii. 2020. № 1. T. 3. S. 116–120.
9. Tytarenko T. M. Kryzove psykholohichne konsultuvannia [Crisis psychological counseling]. Kyiv, 2007. 266 s.
10. Tytarenko T. M. Osobystist pered vyklykamy viiny: psykholohichni naslidky travmatyzatsii [Personality before the challenges of war: psychological consequences of traumatization]. Problemy politychnoi psykholohii. 2017. Vyp. 5 (19). S. 3–10.
11. Uvarova S. H. Teoretychni ta praktychni aspekty hrupovoi psykholohichnoi dopomohy v kryzovykh situatsiiakh [Theoretical and practical aspects of group psychological assistance in crisis situations]. Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu. Ser. Psykholohiia. 2016. Vyp. 59. S. 89–93.
12. Vdovichenko O. V., Sokolova I. M., Pedchenko O. V., Stepanova S. S., Frolova O. V. Psykholohichna rehabilitatsiia i suprovod veteraniv viiny: dosvid Izrailiu [Psychological rehabilitation and support of war veterans: Israel's experience]. Zeszyty naukowe wyższej szkoły technicznej w katowicach. 2023. № 16. S. 107–118.
13. Zaretska O. O. Pro osoblyvosti zastosuvannia naratyvnoho pidkhodu u praktytsi kryzovoho konsultuvannia [About the peculiarities of using a narrative approach in the practice of crisis counseling]. Osobystist v umovakh kryzovykh vyklykiv suchasnosti: materialy metodolohichnoho seminaru NAPN Ukrainy. Kyiv: Viddilennia psykholohii, vikovoi fiziologii ta defektologii NAPN Ukrainy, 2016. S. 262–268.

РОЗДІЛ 4 ПРАВО

УДК 629.73

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2025.1.15>

Дерев'янюк Крістіна Віталіївна,

викладач кафедри адміністративного права і процесу

Навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності

Національної поліції України

Дніпровського державного університету внутрішніх справ

ORCID ID: 0009-0009-6081-0084

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ БЕЗПЛОТНИХ ЛІТАЛЬНИХ АПАРАТІВ З ОГЛЯДУ НА ЗАХИСТ ПРАВА НА ПРИВАТНІСТЬ

PECULIARITIES OF USING UNMANNED AERIAL VEHICLES IN VIEW OF THE PROTECTION OF THE RIGHT TO PRIVACY

Статтю присвячено висвітленню національного механізму захисту права людини та громадянина на приватність в умовах дії правового режиму воєнного стану, пов'язаного із використанням безпілотних літальних апаратів і систем (далі – БПЛА), а також новітніх технологій та програмного забезпечення, дотичного до їх застосування. Відповідно до поставленої мети розкрито напрямки використання БПЛА, а також ризики, як результат впливу невизначеності на досягнення поставлених цілей, що відносяться до посягання на права та свободи осіб під час виконання покладених на органи Національної поліції завдань. У свою чергу, акцентовано увагу на низці варіантів фахового підходу щодо удосконалення шляхів вирішення даної проблеми, які ґрунтуються на аналізі чинного законодавства та чіткому означенні особливостей нормативно-правових підстав. Наукова новизна дослідження полягає у важливості та актуальності обраної теми з огляду на те, що наказом Міністерства внутрішніх справ України від 21.05.2024 № 326 БПЛА було включено до переліку тем перспективних наукових досліджень на 2025–2029 роки. Це свідчить як про брак обізнаності, так і про необхідність широкого висвітлення зазначеної теми у науковій спільноті, органах державної влади та місцевого самоврядування, серед цивільного населення у зв'язку з різнобічним використанням БПЛА та їх масовою популяризацією. Наголошено на стрімкому розвитку технологій БПЛА, адже нові тенденції їхнього використання вимагають у законодавця пильної уваги до коригування діючих правових норм для належного правового регулювання цієї сфери, запобігання неконтрольованому використанню БПЛА та запобігання порушенням прав людини внаслідок правових колізій. Проаналізовано варіанти фахового підходу щодо законності використання БПЛА та програмного забезпечення на основі рішень Європейського суду з прав людини. Це дозволить створити дієве законодавство у сфері розвитку БПЛА в цілому та використання поліцією технічних засобів зокрема. Доведено, що розвиток штучного інтелекту, технічних програм та аналітичного забезпечення, що може використовуватись у діяльності Національної поліції, має відбуватися у синергії з одночасною екстраполяцією таких новел у законодавство.

Ключові слова: права людини, право на приватність, штучний інтелект, конфіденційність, публічна безпека і порядок, безпілотні літальні апарати і системи, БПЛА, правове регулювання, охорона правопорядку.

The article is devoted to highlighting the national mechanism for protecting the human and citizen's right to privacy under the legal regime of martial law related to the use of unmanned aerial vehicles and systems (hereinafter referred to as UAVs), as well as the latest technologies and software related to their use. In accordance with the set goal, the directions of UAV use are revealed, as well as the risks as a result of the impact of uncertainty on the achievement of the set goals, which relate to the infringement of the rights and freedoms of individuals during the performance of the tasks assigned to the National Police. In turn, attention is focused on a number of options for a professional approach to improving ways to solve this problem, which are based on an analysis of current legislation and a clear definition of the features of the regulatory and legal bases. The scientific novelty of the study lies in the importance and relevance of the chosen topic, given that by the order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated May 21, 2024 No. 326, UAVs were included in the list of topics of promising scientific research for 2025–2029. This indicates both a lack of awareness and the need for wide coverage of the specified topic in the scientific community, state authorities and local governments, and among the civilian population due to the versatile use of UAVs and their mass popularization. The rapid development of UAV technologies is emphasized, as new trends in their use require the legislator to pay close attention to adjusting existing legal norms for proper legal regulation of this area, preventing uncontrolled use of UAVs and preventing human rights violations due to legal conflicts. Variants of a professional approach to

the legality of the use of UAVs and software based on the decisions of the European Court of Human Rights are analyzed. This will allow creating effective legislation in the field of UAV development in general and the use of technical means by the police in particular. It has been proven that the development of artificial intelligence, technical programs, and analytical support that can be used in the activities of the National Police should occur in synergy with the simultaneous extrapolation of such novelties into legislation.

Key words: human rights, right to privacy, artificial intelligence, confidentiality, public safety and order, unmanned aerial vehicles and systems, UAVs, legal regulation, policing.

Постановка проблеми. Введення в Україні особливого правового режиму воєнного стану розкрило нагальну потребу в змінах організаційно-правових процедур оновлення національного законодавства, перерозподілу повноважень органів публічної адміністрації у зв'язку з постійними загрозами від держави-агресора. Наявність непередбачуваних дій зі сторони супротивника, відсутність перспектив досягнення миру з достатніми і прийнятими гарантіями безпеки для України, діяльність в умовах підвищеної небезпеки – вносить корективи в діяльність суб'єктів публічного адміністрування та цивільного населення.

Перераховане вище значною мірою стосується змін у організації службової діяльності органів Національної поліції та акцентує увагу на неузгодженості нормативно-правової основи поліцейської діяльності в надзвичайних умовах. Ми ведемо мову про нечітко визначені аспекти взаємодії між органами та підрозділами поліції, доданих до посадових інструкцій нових завдань та функціональних обов'язків, технологічних новел, які до цього мали ознаки винятковості, проте сьогодні увійшли до арсеналу правоохоронних органів в якості інструментів, що мають постійне застосування. До таких можна віднести безпілотні літальні апарати та системи (далі – БПЛА), які на сьогоднішній день не вичерпали своєї актуальності. Актуальності темі дослідження додає той факт, що площа повітряного польоту під час використання БПЛА є доволі широкою та може охоплювати собою великий кластер об'єктів, які він фіксує в ході перебування в повітрі. Тож, перед дослідниками постає питання про забезпечення права людини на приватність, як одного з фундаментальних і основоположних, а також спонукає законодавця відшукати компроміс між правами та інтересами окремої особи й суспільства в цілому.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Першопричиною зацікавленості науковців до БПЛА слід вважати використання останніх у багатьох сферах суспільного життя, задовго до повномасштабного вторгнення. Разом із тим, бойове застосування БПЛА досягло найбільшого поширення вже після лютого 2022 року. У правничій площині одним з перших, про БПЛА почав писати Є. І. Бакутін, який у своїх наукових працях

активно просував нішу технологічних інновацій. Важливо відмітити науковий доробок І. В. Єфімової та О. Г. Розгона, які внесли суттєвий внесок у інтеграцію безпілотних літальних апаратів безпосередньо у діяльність Національної поліції. Не менш важливим у аспекті захисту прав та свобод людини під час відеозйомки в ході польотів БПЛА стали рекомендаційні матеріали науковців І. О. Берназюка та О. В. Гунько, які стосувалися як комерційних та професійних потреб, так і безпосередньо поліцейської діяльності. Незважаючи на наявність публікацій за тематикою дослідження, її актуальність не зменшується, оскільки технічний прогрес обумовлює нестримне розширення сфер і меж застосування БПЛА.

Мета статті полягає в розкритті правової основи діяльності Національної поліції, як важливого суб'єкта використання БПЛА в умовах особливого правового режиму воєнного стану, а також важливості удосконалення законодавства для формування механізму належного використання БПЛА правоохоронними органами з огляду на неухильне дотримання та забезпечення права людини і громадянина на приватність.

Викладення основного матеріалу необхідно розпочати з розкриття самої сутності використання БПЛА в поліцейській діяльності та її правової основи. Відповідно до статті 40 Закону України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 № 580-VIII, поліція для виконання покладених на неї завдань та здійснення повноважень, визначених законом, може застосовувати технічні прилади, технічні засоби та спеціалізоване програмне забезпечення, до яких згідно п. 3 було додано БПЛА. З огляду на положення цієї статті, поліція під час виконання своїх службових повноважень може використовувати технічні засоби, а також спеціалізоване програмне забезпечення для здійснення аналітичної обробки, фото- і відеоінформації, у тому числі для встановлення осіб, номерних знаків транспортних засобів, розміщуючи їх на БПЛА, що також свідчить про технологічний розвиток використання БПЛА у поліцейській діяльності [1]. Тут варто погодитись з думкою Є. І. Бакутіна про те, що світовий досвід демонструє, що БПЛА давно перестали бути прерогативою лише військових формувань, їх все частіше

застосовує поліція у профілактиці та документуванні протиправних дій [2].

Окрему увагу потрібно зосередити на розробленні високоточного програмного забезпечення, орієнтованого на розпізнавання облич та номерних знаків. Сьогодні воно дозволяє органам і підрозділам Національної поліції на найвищому рівні здійснювати пошук зниклих осіб, в особливості дітей, осіб, які знаходяться в розшуку та осіб, які самовільно залишили військову частину, а також виявляти транспортні засоби за орієнтуванням в транспортному потоці.

На противагу позитивним аспектам, варто зауважити, що використання відеоспостереження (моніторингу) в ході польоту БпЛА викликає найбільшу кількість протиріч між громадськістю та органами публічної адміністрації. Вельми слушною тут видається позиція О. Г. Розгона та І. В. Єфімової про те, що одним із головних викликів залишається питання забезпечення приватності та етичних норм. Використання БпЛА для спостереження за громадянами може викликати занепокоєння щодо порушення їхнього права на приватність. Це потребує детального законодавчого врегулювання та створення чітких правил використання таких апаратів (систем) [3].

Неможливо заперечити той факт, що будь-який збір та аналіз інформації має здійснюватися в жорстких рамках правового поля, а також із суворим дотриманням прав та свобод людини, в особливості, права на недоторканість приватного життя. Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена Генеральною Асамблеєю ООН 10.12.1948 у статті 12 закріплює те, що ніхто не може зазнавати безпідставного втручання у його особисте і сімейне життя, безпідставного посягання на недоторканість його житла, таємниці його кореспонденції або на його честь і репутацію, а кожна окрема людина має право на захист від такого втручання або таких посягань [4]. У свою чергу, згідно статті 25 Закону України «Про Національну поліцію», поліція в рамках інформаційно-аналітичної діяльності, уповноважена на збір, пошук та аналіз отриманої законним шляхом інформації, а також формування реєстрів, баз (банків) даних, які необхідні для забезпечення щоденної діяльності установ поліції та виконання покладених на неї повноважень. Необхідно також наголосити, що діяльність поліції, пов'язана із захистом та обробкою персональних даних, здійснюється на підставах, визначених Конституцією України, Законом України «Про захист персональних даних» тощо [1].

Отже, з огляду на численні переваги програмного прогресу БпЛА, слід визнати те, що несанк-

ціоноване й безпідставне їх використання може призвести до серйозних негативних наслідків.

Нагадаємо, що відповідно до статті 29 Закону України «Про Національну поліцію» обраний поліцейський захід має бути законним, необхідним, пропорційним та ефективним [1]. Необхідність застосування технологій розпізнавання облич за допомогою БпЛА має бути обґрунтованою й підлягати використанню лише у випадку, коли інший поліцейський захід, або його застосування, будуть неефективними. Наприклад, встановлення місцезнаходження правопорушника, який офіційно знаходиться в розшуку, дає оператору БпЛА законні підстави для його пошуку, стеження й затримання оперуповноваженими підрозділами поліції, у випадку, коли інші засоби будуть неефективними. Водночас, використання лише людського ресурсу значно підвищує ризик того, що правопорушник спробує втекти, або розкриє факт проведення негласних дій щодо нього. До того ж, концептуальні засади щодо впровадження ризик-орієнтованого підходу до забезпечення публічної безпеки та порядку, законопроекти щодо планування й ідентифікації загроз, наявних у певній сфері та вплив яких призводить до послаблення безпеки держави й суспільства, розширюють повноваження поліції у використанні БпЛА.

Крім викладеного, про важливість дотримання законності під час збору інформації про особу свідчать рішення Європейського Суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), до якого систематично надходять звернення про порушення права на недоторканість приватного життя. Це засвідчує широту поширення проблеми в Європейських країнах і не тільки. Знаковою у цьому аспекті є справа «Сабо та Віші проти Угорщини» [5]. Зауваження заявників у цій справі стосувалися саме факту наявності недостатніх підстав для встановлення за ними спостереження. Вони відзначили, що спостереження завжди має бути пов'язане з конкретним злочином і може використовуватися тільки в цілях та з метою ідентифікації або виявлення підозрюваних. У той самий час їхній випадок не був пов'язаним із конкретним провадженням, а здійснювався з профілактичною метою, що також не признався судом, а був самостійно санкціонований правоохоронними органами. Додатково, у зверненні наголошувалось на тому, що вся зібрана інформація, що не стосується справи, не була знищена і неодноразово підлягала обробці. Цей кейс є значущим не тільки як прецедент для нагадування про верховенство права у застосуванні поліцейських заходів, а й як зобов'язання

щодо захисту персональних даних та їхньої обробки в межах законодавства.

Виходячи зі змісту положень ч. 1 статті 27 Закону України «Про захист персональних даних» від 01.06.2010 № 2297-VI, їхня обробка органами Національної поліції, включаючи збирання, накопичення, зберігання, доступ, поширення, видалення і знищення відповідних даних повинна відповідати загальним вимогам законодавства України. Обробка персональних даних посадовими особами Національної поліції в період дії режиму воєнного стану повинна ґрунтуватися на законних підставах, бути відповідною меті такої обробки, обмежуватися повноваженнями конкретної посадової особи, мати строковий індивідуальний характер, а також проводитися з використанням професійних засобів автоматизованої обробки інформації про фізичних осіб [6]. Додатково, варто згадати, що розповсюдження будь-якої інформації, яка стала відома посадовій особі під час несення служби третім особам, а також використання такого виду інформації у власних цілях тягне за собою дисциплінарну, адміністративну та кримінальну відповідальність.

Особливої уваги потребує не лише законність збору інформації, а й необхідність обраного поліцейського заходу, що у контексті нашого дослідження є невід'ємним щодо використання БпЛА у поліцейській діяльності. Фундаментальне рішення ЄСПЛ «Глухін проти Росії» включає в себе розгляд справи з аналізу використання сучасних технологій розпізнавання обличчя в реальному часі без застосування належних законодавчо визначених процедурних гарантій та механізмів наглядового контролю [7]. Заявник звернувся до суду зі скаргою про те, що працівники поліції попри відсутність правомірних підстав, під час його одиночного пікету, здійснили ідентифікацію його обличчя за допомогою камери відеоспостереження. Всі зібрані матеріали розкривали його політичні погляди, які згідно нормативно-правових актів належать до спеціальної категорії конфіденційних даних та потребують підвищеного рівня захисту. ЄСПЛ дійшов висновку, що використання такої системи без застосування належних законодавчо визначених процедурних гарантій та механізмів наглядового контролю становить собою порушення вимог статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Європейської конвенції з прав людини) від 04.11.1950 [8].

Повертаючись до національного законодавства України, потрібно наголосити, що воно недостатньо чітко регламентує дії поліцейських під

час використання новітніх технологій, інтегрованих в БпЛА, просто не встигаючи за технологічним процесом. У той самий час стрімко розвивається розробка системних програм, які можуть удосконалити роботу правоохоронних органів. Отже, можна з упевненістю казати, що вітчизняне законодавство має рухатись у напрямку прийняття нових та удосконалення чинних актів щодо використання БпЛА у поліцейській діяльності, зокрема, стосуються щодо захисту та обробки персональних даних. Це можна пояснити тим, що розширення і масштабування систем відеоспостереження, в тому числі БпЛА з відповідним технічним обладнанням, має відбуватися з чітко визначеним встановленням юридичних та правових механізмів захисту права людини і громадянина на приватне життя.

Принагідно зазначимо, що проєкт Закону України «Про єдину систему відеомоніторингу стану публічної безпеки», який на сьогоднішній день є флагом у впровадженні законних підстав щодо підвищення безпеки в державі, легалізації системи розпізнавання обличчя і номерних знаків та підвищення контролю за дотриманням конфіденційності також потребує правок і деталізації відповідно до міжнародних положень «Рекомендацій щодо розпізнавання обличчя Консультативного комітету Конвенції про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних», в яких має бути чітко визначений не тільки шлях збору та обробки даних, а й мета, спосіб та засоби, за допомогою яких цей збір буде здійснюватись [9; 10].

З вищевказаного, можна зробити висновок, що використання БпЛА дійсно слугує дієвим способом для оперативного реагування та розслідування випадків посягань на публічний порядок і безпеку. Разом із тим в сучасних умовах критично важливим є вдосконалення законодавства щодо деталізації та окреслення меж і підстав використання БпЛА.

Висновки. Безпекові виклики, обумовлені повномасштабною збройною агресією проти України та введенням особливого правового режиму воєнного стану, інтенсифікувало стрімкий розвиток обороноздатності, підвищило швидкість технологічного прогресу та призвело до збільшення зацікавленості Національної поліції у якісних та ефективних складових поліцейської діяльності. Одночасно потрібно зазначити про те, що розвиток штучного інтелекту, технічних програм та аналітичного забезпечення, що може використовуватись у діяльності Національної поліції, має відбуватися у синергії з одночасною екстраполяцією таких новел у законодавство.

Отже, використання БпЛА в діяльності поліції слід вважати дієвим способом для оперативного реагування на випадки порушень публічного порядку і безпеки, ідентифікації загроз та розшуку осіб, які переховуються від слідства тощо. Сьогодні це потребує внесення змін і доповнень до законодавства для деталізації меж і підстав

використання БпЛА. Можна стверджувати, що належним чином функціонуюча система використання БпЛА, ефективна нормативно-правова основа їхнього використання, здатні підвищити рівень довіри населення до поліції, а також суттєво сприяти стабілізації безпекового середовища в умовах воєнного стану та у повоєнний період.

REFERENCES:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (2015). Zakon Ukrainy "Pro Natsionalnu politsiu" [On the National Police] vid 02.07.2015 No. 580-VIII. zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> [in Ukrainian].
2. Bakutin, Ye. I. (2017). Napriamy vdoskonalennia zakonodavchoho rehuliuвання vykorystannia bezpilotnykh litalnykh aparativ (BPLA) v diialnosti Natsionalnoi politzii Ukrainy [Directions for improving the legislative regulation of the use of unmanned aerial vehicles (UAVs) in the activities of the National Police of Ukraine]. Derzhava i pravo. 77. 307–320 [in Ukrainian].
3. Yefimova, I. V., Rozghon, O. V. (2024). Vykorystannia bezpilotnykh litalnykh aparativ u operativno-rozshukovii diialnosti Natsionalnoi politzii Ukrainy [The use of unmanned aerial vehicles in the operational and investigative activities of the National Police of Ukraine]. Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal. 98. 406–413 [in Ukrainian].
4. United Nations (1948). Zahalna deklaratsiia prav liudyny [Universal Declaration of Human Rights] vid 10.12.1948. zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text [in Ukrainian].
5. CASE OF SZABÓ AND VISSY v. HUNGARY (2016). Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny vid 12.01.2016. Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/> [in English].
6. Verkhovna Rada of Ukraine (2010). Zakon Ukrainy "Pro zakhyst personalnykh danykh" [About personal data protection] vid 01.06.2010 № 2297-VI. zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2297-17> [in Ukrainian].
7. CASE OF GLUKHIN V. RUSSIA (2023). Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny vid 20.09.2023. Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/> [in English].
8. Council of Europe (1950). European Convention on Human Rights vid 04.11.1950. zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text [in English].
9. Verkhovna Rada of Ukraine (2015). Proiekt Zakony Ukrainy "Pro yedynu systemu videomonitorynhu stanu publichnoi bezpeky" [About a unified system of video monitoring of public safety] vid 11.02.2025 zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43733> [in Ukrainian].
10. Rada Yevropy (2010). Konventsiiia pro zakhyst osib u zviazku z avtomatyzovanoiu obrobkoiu personalnykh danykh [Convention for the Protection of Individuals with regard to Automatic Processing of Personal Data] vid 06.07.2010. zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_326#Text [in Ukrainian].

UDC 347.73

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2025.1.16>

Ivanova Roksolana Yuriivna,

Ph.D. in Law, Associate Professor,

Professor of the Department of International and European Law

Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law

ORCID ID: 0000-0001-8257-4486

THE ROLE OF INTERNATIONAL ORGANIZATIONS IN TAX AND CUSTOMS LEGAL RELATIONS: GLOBAL GOVERNANCE AND IMPLICATIONS FOR UKRAINE

РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ПОДАТКОВИХ ТА МИТНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ: ГЛОБАЛЬНЕ УПРАВЛІННЯ ТА НАСЛІДКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Customs and tax law has emerged as an area of multinational legal integration and institutional cooperation due to the increase in international trade, capital movement, and cross-border economic activities. This article looks at the impact of international organizations on the construction of legal relations within the sphere of taxation and customs as components of global economic governance. The Apostles John and Thomas and dozens of other international organizations, including the UN, the OECD, the WTO, and the IMF, take an active part in the development of international instruments, advocacy of policy frameworks, and definitions of technical criteria for the unification of taxes and customs in different states. These organizations act as providers of standard treaties, such as the UN Model Tax Convention, and issue guidelines on transfer pricing, as well as anti-avoidance, customs valuation, and advocate for transparency, good governance, and efficiency in administration. Their impact is especially pronounced in the processes of negotiation of international agreements on the elimination of double taxation agreements, anti-base erosion measures, dispute settlement arrangements, and international customs procedures.

The study examines the role of these organizations using Ukraine as a case study, focusing on how their above international functions interface with the establishment and development of national legal systems in tax and customs law. Given Ukraine's geographic location at the crossroad of eastern and western economic zones, its projected integration with the European Union, as well as how it strategizes to recover economically post war, the country's reliance on international cooperation and legal integration is pronounced.

Key words: international organizations, tax law, finance law, global economic governance, Ukraine, UN, OECD, WTO, IMF, BEPS, legal harmonization, fiscal reform, trade facilitation, international cooperation.

Митне та податкове право виникло як сфера багатонаціональної правової інтеграції та інституційної співпраці завдяки збільшенню міжнародної торгівлі, руху капіталу та транскордонної економічної діяльності. У статті розглядається вплив міжнародних організацій на побудову правовідносин у сфері оподаткування та митної справи як складових глобального економічного управління. Апостолів Іоанна і Фоми та десятки інших міжнародних організацій, включаючи ООН, ОЕСР, СОТ, МВФ, беруть активну участь у розробці міжнародних інструментів, пропаганді політичних рамок і визначення технічних критеріїв для уніфікації податків і мит у різних державах. Ці організації діють як постачальники стандартних угод, таких як Типова податкова конвенція ООН, і видають вказівки щодо трансфертного ціноутворення, а також запобігання уникненню, митної вартості та виступають за прозорість, належне управління та ефективність адміністрування. Їхній вплив особливо виражений у процесах узгодження міжнародних угод про усунення подвійного оподаткування, заходи протидії розмиванню бази, механізми врегулювання суперечок та міжнародні митні процедури.

Дослідження розглядає роль цих організацій на прикладі України, зосереджуючись на тому, як їхні вищезазначені міжнародні функції взаємодіють із створенням і розвитком національних правових систем у сфері податкового та митного права. Враховуючи географічне розташування України на перехресті східної та західної економічних зон, її прогнозовану інтеграцію з Європейським Союзом, а також її стратегію економічного відновлення після війни, залежність країни від міжнародного співробітництва та правової інтеграції є явною.

Ключові слова: міжнародні організації, податкове право, фінансове право, глобальне економічне управління, Україна, ООН, ОЕСР, СОТ, МВФ, BEPS, правова гармонізація, фіскальна реформа, сприяння торгівлі, міжнародна співпраця.

Problem Statement. Thanks to the continued advancement of globalization and the digital transformation, tax and customs relations together with their legal implications have become highly intricate due to the interaction of international law, economy, and various institutions. Multinational businesses are growing for various reasons, including increases in international trade and the development of advanced strategies for tax planning, all of which have posed new problems to the equity and efficiency of domestic tax and customs issues. These problems range from erosion of tax base, profit shifting, double taxation and non taxation, financial leakages, circumvention of tariffs, to money laundering through trade. Owing to this, international organizations developed comprehensive policies, frameworks, and rules to solve tax and customs problems at a global level.

General international bodies, such as the United Nations (UN), The Organization for Economic Cooperation and Development (OECD), The World Trade Organization (WTO), and The International Monetary Fund (IMF) have been particularly active in developing legal and policy norms for taxation and customs regulation. Such contributions include the preparation of model tax treaties, guidelines on transfer pricing, recommendations on tax leaks and information exchange, systems for countering base erosion and profit shifting (BEPS), and customs system reforms toward liberalization of trade while ensuring regulatory control and revenue protection. These initiatives have a powerful impact on the domestic legal systems of countries, compelling them to change legislation, regulatory policy, and institutional infrastructure in accordance with established international standards and norms.

In recent years, Ukraine has had an enhanced relevance on this issue due to the post-war economic reconstruction, the European integration efforts, international financial institution cooperation, and the urgent need to fight corruption and improve fiscal governance. Now, Ukraine has to deal with the paradox of having to harmonize its legal and regulative practices with international obligations while trying to retain fiscal control and make sure reforms align with national development priorities. This raises the need to study the role of international organizations in the construction of tax and customs laws and their lack of concrete legal and institutional reforms within Ukraine's borders.

This study attempts to understand the role and impact of international organizations in tax and customs law relations, their legal methods of influence, and what such participation means for Ukraine's legal order, economic independence, and policymaking

effectiveness. The problem is both theoretical, in regard to the restructuring of the international legal order and its actors to fit the system of economic regulation, and sociological in regard to the problem of law implementation in Ukraine.

Analysis of Recent Research and Publications.

The role of international organizations in the sphere of tax and customs legal relations is multi-faceted and fosters interest from different branches of scholarship, especially from the perspective of international economic law and global governance. Scholars have studied how international institutions influence the formulation of national fiscal policies, facilitate the harmonization of legal parameters, and coordinate the conflicts of states concerning taxation and trade.

In international tax law, certain scholars like Reuven Avi-Yonah have studied the comparative functions of the OECD and the United Nations regarding the framing of tax treaties, as well as standards for transparency and compliance. Avi-Yonah describes the development of a global regime for taxation which is organized around soft law and multilateral cooperation, especially the OECD's Base Erosion and Profit Shifting (BEPS) project that seeks to curb aggressive tax planning and profit shifting by multinational corporations [1]. Other scholars have also critiqued the over dominance of developed countries in international tax norm construction and the almost non-existent participation by the developing countries in the OECD processes [2].

A few specialists have analyzed the normative and practical ramifications of these efforts for transitional and developing economies, observing the advantages of enhanced tax governance and the issues posed by legal transposition and administrative capacity [3]. Specifically, there has been controversy concerning the willingness of some countries, particularly Ukraine, to accept complex regulatory structures along with matching enforcement practices following the implementation of BEPS minimum standards' [4].

As concerns customs law, the academic literature has dealt with the trade facilitation and standardization of customs procedures by the World Trade Organization (WTO) and the World Customs Organization (WCO). The agreements of the WTO, especially the Trade Facilitation Agreement (TFA), have been examined from the perspective not only of elimination of trade barriers, but also as of preconditions for major reforms in customs administration for the member states [5]. Other scholars have focused on the effects and scope of the so called customs facilitation activities for the authorities responsible for customs in developing and transitional economies [6].

Main Aim of the Article. This article is devoted to studies of the international organization's legal role and functional participation in the formation and regulation of tax and customs relationships as well as their impact on the international and domestic sphere. The purpose of this research is to determine and analyze how international organizations such as the United Nations (UN), Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), World Trade Organization (WTO), and International Monetary Fund (IMF) influence the evolution of legal norms, harmonization, and enactment of changes in the system of taxation and customs [1], [2], [5].

With special focus attention on the consequences of this international jurisprudential impact for Ukraine, particularly in light of the country's post-war reconstruction, European integration, and compliance with global economic governance [4], [7]. The article tries to answer the question of how Ukraine has been dealing with international prescriptions, global norms, and relations with international organizations for the purpose of modernizing its tax and customs legislation [3], [6], [8].

In conclusion, this research seeks to map the existing opportunities as well as concerns in the related processes and provide suggestions directed towards improving Ukraine's legal and institutional frameworks pertaining to international taxation and customs in the context of integration towards the international community and development [2], [3]. Fragment of primary material Presentation of outline of presentation.

Modern international organizations have a great influence over the formation of contemporary customs and tax law through the creation of the respective legal documents, implementing their technical support, and advocating the use of global norms and systems. These international tax and customs organizations are divided into two groups: a) general international organizations like the UN, OECD, WTO, IMF, and b) specialized international ones such as WCO and other regional organizations.

Through its Model Double Taxation Treaty between Developed and Developing Countries and the work of the UN Committee of Experts on International Cooperation in Tax Matters, the United Nations has greatly advanced the framework of international tax law [1]. This body offers assistance in the negotiation and implementation of tax treaties, especially for developing and transition economies such as Ukraine, which has a significant need for tax equity and capacity building. Furthermore, the United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD) takes customs policy from a trade and

development angle, advocating for the reduction of trade embellishments and the adoption of trade policies aimed at participation by all nations [1]. The OECD is leading global tax governance, especially with the BEPS (Base Erosion and Profit Shifting) initiative, which describes 15 actions intended to mitigate the international tax avoidance strategies of multinational corporations [2]. Ukraine joined the OECD/G20 Inclusive Framework on BEPS in 2017 and agreed to implement the four minimum standards of countering harmful tax practices, preventing abuse of tax treaties, improving the quality of country-by-country reports and establishing better dispute resolution mechanisms [3]. In this regard, Ukraine has adopted legislative changes tailored to BEPS compliance, such as in the areas of transfer pricing, anti-avoidance measures, and controlled foreign company (CFC) legislation [4].

The World Trade Organization (WTO) plays a crucial role in the customs sphere through its jurisdictional structure, especially via the Customs Trade Facilitation Agreement (TFA) that came into force in 2017. TFA stipulates that member states should make customs procedures more simple and cooperative and promote transparency in border agency operations [5]. Ukraine ratified the TFA and undertook commitments to simplify customs forms, automation borders, and perform risk management control at the borders [6]. Ukrainian reforms are made with the technical support of donor countries and international organizations.

The World Customs Organization (WCO) is neither an organization based on a treaty in classical sense and it is responsible for formulating, revising and maintaining internationally accepted standards and guidance such as the Revised Kyoto Convention or Harmonized System (HS) of tariff classification. Ukraine has also done a lot in bringing its customs legislation analogical to the WCO instruments by modernizing customs valuation, and introducing the Authorized Economic Operator (AEO) program for promoting international trade [6], [7].

The International Monetary Fund (IMF) has the same function with the responsibility to advise on expenditures and surveillance as well, implementing specific interventions concerning tax policy, tax collection reforms and customs work efficiency [2]. In Ukraine after the war, IMF missions and experts have paid special attention to the need for sustainable public finance management and anti-corruption in revenue collection and efficient VAT administration.

Ukraine's interactions with these s. sectors are an apparent necessity and a careful choice at the same time. Motivatively, the country is behind its

international obligations that stem from the European Union cooperation as well as membership to global economic s. institutions. Practically, Ukraine also encounters certain difficulties concerning legal implementation, enforcement as well as institutional capacity. The absence of a coherent application of international standards, shortcomings in administrative processes, and the possibility of legal fragmentation all impede integration.

In spite of this, Ukraine has indeed achieved quite a lot in the last few years with regard to the adoption of international legal acts on taxation and customs. Ukraine's integration of the OECD and WTO into its domestic legislation is indeed a proof of the country's willingness to adopt global standards, however reluctant it might be to do so. To Ukraine's economic recovery and development needs, further international support will be necessary if the objective of enhancing the integrity, openness, and equity of the country's taxation and customs policies is to be realized.

Presentation of the Main Material. Organizations on the international level have developed normative documents, provided technical assistance, and introduced international standards and practices, thus forming modern tax and customs legal systems. Some of these organizations can be classified as having general competence such as the United Nations (UN); the Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD); World Trade Organization (WTO), and the International Monetary Fund (IMF). Others are of sectoral or technical specialization like the World Customs Organization (WCO) and regional integration organizations.

The UN has made a huge contribution to the development of economic relation tax law with the Model Double Taxation Convention between Developed and Developing Countries and the work of the UN Committee of Experts on International Cooperation in Tax Matters [1]. This body also advises on the negotiation and implementation of tax treaties, especially with developing and transition countries like Ukraine, and helps promote tax equity and empowerment. The United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD) also deals with customs policy from a development perspective focusing on procedures and trade policies that are wide ranging and non discriminatory [1].

The OECD is the leading organization in addressing global taxation issues, especially with its BEPS (Base Erosion and Profit Shifting) initiative that has 15 action items to address tax avoidance from multinational enterprises [2]. Ukraine became a member of the OECD/G20 Inclusive Framework

on BEPS in 2017 and pledged the adoption of four minimum standards: combating harmful tax practices, preventing abuse of tax treaties, improvement of country-by-country reporting, and enhancement of dispute resolution [3]. In this regard, Ukraine adopted legislative changes to meet BEPS obligations which include transfer pricing provisions, general anti-avoidance rules, and controlled foreign corporation (CFC) legislation [4].

The World Trade Organization (WTO) is central to the regulation of customs by virtue of its governing legal document, Trade Facilitation Agreement (TFA), which came into effect in 2017. The TFA makes it obligatory for member countries to undertake measures that expedite and standardize the processes of customs clearance, improve the openness of these processes, and enable better interaction of border control agencies [5]. Ukraine has ratified the TFA and undertook specific obligations to improve customs-related paperwork, implement automation, and put into place border controls based on risk management [6]. These reforms are made possible through the provision of aid by donor countries and other international organizations.

While the World Customs Organization (WCO) does not function as a treaty based organization, it develops and offers documents recognized globally, such as the Revised Kyoto Convention or the Harmonized System (HS) of tariff classification. Ukraine has updated its legislation regarding customs compliance with WCO recommendations, updated customs valuation processes, and established the Authorized Economic Operator (AEO) Program to promote trusted trader activities [6], [7].

The WCO, much like the rest of international community, has also assisted with advisory services and surveillance on fiscal matters, providing guidance on the design of tax policies, tax administration, and customs efficiency for Ukraine [2]. In the post-war period Ukraine has hosted IMF missions which have underscored the importance of maintaining public finance in a sustainable manner, anti-corruption measures within the revenue administration, and proper management of VAT expenditure.

The pattern of Ukraine's relations with these organizations can be viewed as the combination of necessity and choice. The country is driven by international commitments as a part of the European Union and other global economic entities which Ukraine works with. This presents practical problems to Ukraine in terms of legislative compliance and enforcement, as well as organizational capabilities. The country continues to face problems such as incomplete integration, where the application of

international standards is absent, there is a lack of administrative processes, and it is often legally fragmented.

With regard to taxation and customs, Ukraine has integrated international legal standards to a considerable degree in recent years. The socio-economic Ukraine is striving to achieve, regardless of contradictions, is evident in the incorporation of OECD and WTO prerequisites into national law [4], [7]. Further, the goal of effective international partnership is vital for the subsequent efficiency, openness, and equity of Ukraine's fiscal and customs policy in relation to its recovery and development processes and objectives.

Conclusions. The research indicates how prominent the influence of international organizations as independent legal and institutional actors has become in the management of tax and customs activities in the global economy. The standard-setting approach through technical aid and multilateral cooperation units have greatly afflicted normative taxation and customs provisions by the UN, the OECD, WTO, IMF, and WCO functioning within customs and taxation.

These institutions participate in the development of legal policies that facilitate the achievement of development goals by increasing economic transparency, helping to eliminate tax evasion and avoidance, and improving customs processes and revenue collection. The impact of the so-called soft

law instruments model convention, action plan, guideline, and code literally has gone beyond any boundaries of legal obligations. They not only provide normative guidelines but also undertake operational recommendations which assist in building needed capacities, and restructuring institutions especially for progressive development and transition economies.

For Ukraine, the participation of international organizations in designing tax and customs policy has been useful and also revolutionary. Ukraine's membership in OECD/G20 Inclusive Framework on BEPS, Ukraine's ratification of WTO Trade Facilitation Agreement, and compliance with WCO and EU customs regulations have greatly transformed Ukrainian legislation and international norms. So has compliance with IMF's fiscal policy recommendations in Ukraine, which have greatly advanced the country's tax administration, compliance behavior, and public institutional trust.

Nonetheless, legal adaptation and institutional reform is a work in progress and poses numerous obstacles. Problems with enforcement, low administrative capacity, fluctuating political conditions, and poor inter-agency and international cooperation are some of the issues. Ukraine must maintain the pace of closing the gap between international promises and local action. Deepening the rule of law, modernizing tax and customs services, and expanding international legal aid will consolidate the reforms.

REFERENCES:

1. Avi-Yonah R. *International Tax Law and Policy: A Comparative Approach*. Cambridge: Cambridge University Press, 2017. 572 p.
2. International Monetary Fund. *Technical Assistance Report: Ukraine-Tax Administration Diagnostic Assessment Tool (TADAT) Performance Assessment Report*. Washington, D. C.: IMF, 2021. URL: <https://www.imf.org/en/Publications>
3. OECD. *Harmful Tax Practices – 2022 Peer Review Reports on the Exchange of Information on Tax Rulings*. Paris: OECD Publishing, 2022. URL: <https://www.oecd.org/tax/beps/>
4. Law of Ukraine “On Amendments to the Tax Code of Ukraine Regarding Improvement of Tax Administration and Elimination of Technical and Logical Inconsistencies” No. 466-IX, dated 16.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/466-20#Text>
5. WTO. *Trade Facilitation Agreement*. World Trade Organization. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/tradfa_e/tradfa_e.htm
6. Ministry of Finance of Ukraine. *Reform Strategy for Customs and Tax Services 2021–2024*. URL: <https://mof.gov.ua>
7. Verkhovna Rada of Ukraine. *Customs Code of Ukraine*. No. 4495-VI dated 13.03.2012 (as amended). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text>
8. UN Committee of Experts on International Cooperation in Tax Matters. *United Nations Model Double Taxation Convention between Developed and Developing Countries*. New York: United Nations, 2021. URL: <https://www.un.org/development/desa/financing/>
9. Semykina I. Customs Law Reforms in Ukraine in the Context of EU Integration. *Legal Reform Journal*. 2022. № 3. C. 45–53.
10. Kyrylenko O. Ukraine's Tax Harmonization with OECD and EU Standards. *Ukrainian Journal of International Law*. 2021. № 2. C. 25–33.

Іванцов Володимир Олександрович,
начальник відділу аспірантури (ад'юнктури) і докторантури
Харківського національного університету внутрішніх справ
майор поліції
ORCID ID: 0000-0002-2904-0466

АДМІНІСТРАТИВНА ТА КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ХУЛІГАНСТВО: ПРОБЛЕМИ РОЗМЕЖУВАННЯ

ADMINISTRATIVE AND CRIMINAL LIABILITY FOR HOOLIGANISM: PROBLEMS OF DELIMITATION

Проблема розмежування адміністративної та кримінальної відповідальності за хуліганство є однією з найактуальніших у сучасній правозастосовній практиці України. Відсутність чітких критеріїв для диференціації між цими видами правопорушень призводить до труднощів у кваліфікації діянь, неоднозначності судової практики та, як наслідок, порушення принципів правової визначеності та справедливості. Законодавство України регулює питання відповідальності за хуліганство у двох нормативно-правових актах: Кодексі України про адміністративні правопорушення (стаття 173) та Кримінальному кодексі України (стаття 296). Основна відмінність між цими правопорушеннями полягає у ступені суспільної небезпеки діяння, однак відсутність чітких критеріїв оцінки призводить до можливості помилкової кваліфікації однакових за суттю дій. Адміністративне хуліганство охоплює менш суспільно небезпечні діяння, такі як нецензурна лайка у громадських місцях, образливе чіпляння до громадян або інші дії, що порушують громадський порядок. Санкції передбачають штраф або адміністративний арешт. Натомість кримінальне хуліганство характеризується грубим порушенням громадського порядку із застосуванням особливої зухвалості чи виняткового цинізму, що суттєво ускладнює його розмежування з адміністративними правопорушеннями. Судова практика демонструє випадки неоднакової кваліфікації правопорушень, що може призводити як до надмірно суворого, так і до необґрунтованого м'якого покарання.

Головними проблемами правозастосування є відсутність чітких критеріїв «особливої зухвалості» та «виняткового цинізму», що є визначальними для кримінального хуліганства. Відсутність єдиних підходів до їх тлумачення унеможливує об'єктивну оцінку ступеня суспільної небезпеки правопорушення, що ускладнює діяльність правоохоронних органів та судів. Як наслідок, правоохоронці часто стикаються з проблемою неправильної кваліфікації діянь, а судові рішення можуть бути оскаржені через невідповідність фактичних обставин справи юридичним нормам. З метою удосконалення правового регулювання необхідно внести зміни до законодавства, які забезпечать чітке визначення критеріїв розмежування адміністративного та кримінального хуліганства. Рекомендується розробка методичних рекомендацій для правоохоронних органів і суддів з уніфікованими підходами до кваліфікації правопорушень. Крім того, важливим є узагальнення судової практики та запровадження механізму моніторингу правозастосування, що дозволить зменшити кількість судових помилок.

Таким чином, вдосконалення правового регулювання хуліганських дій сприятиме підвищенню ефективності правозастосування, зміцненню верховенства права та забезпеченню принципу юридичної визначеності у питаннях кваліфікації правопорушень. Запропоновані заходи дозволять уникнути неправомірного застосування адміністративної або кримінальної відповідальності, що позитивно вплине на рівень правопорядку та справедливості у правовій системі України.

Ключові слова: хуліганство, адміністративна відповідальність, кримінальна відповідальність, правопорушення, кримінальне правопорушення, адміністративне правопорушення, громадський порядок, суспільна небезпека, кваліфікація злочину, законодавче регулювання, судова практика, правозастосування, зухвалість, винятковий цинізм, правова визначеність, санкції, Кодекс України про адміністративні правопорушення, Кримінальний кодекс України, юридична відповідальність, розмежування правопорушень.

The problem of distinguishing between administrative and criminal liability for hooliganism is one of the most pressing issues in modern law enforcement practice in Ukraine. The absence of clear criteria for differentiating between these types of offenses leads to difficulties in classifying offenses, inconsistency in judicial practice, and, as a result, violations of the principles of legal certainty and fairness. Ukrainian legislation regulates liability for hooliganism in two legal acts: the Code of Ukraine on Administrative Offenses (Article 173) and the Criminal Code of Ukraine (Article 296). The main difference between these offenses lies in the degree of public danger of the act; however, the lack of clear evaluation criteria leads to the possibility

of misclassifying acts that are essentially similar. Administrative hooliganism covers less socially dangerous acts, such as the use of obscene language in public places, offensive harassment of citizens, or other actions that disturb public order. Sanctions include a fine or administrative arrest. In contrast, criminal hooliganism is characterized by a gross violation of public order with the use of exceptional audacity or extraordinary cynicism, which significantly complicates its differentiation from administrative offenses. Judicial practice demonstrates cases of inconsistent classification of offenses, which can lead to either excessively severe or unjustifiably lenient punishment.

The main problems in law enforcement include the absence of clear criteria for “exceptional audacity” and “extraordinary cynicism,” which are defining elements of criminal hooliganism. The lack of uniform approaches to their interpretation makes it impossible to objectively assess the degree of social danger posed by an offense, which complicates the work of law enforcement agencies and courts. As a result, law enforcement officers often face the problem of incorrect classification of acts, and court decisions may be challenged due to discrepancies between the actual circumstances of the case and legal norms. To improve legal regulation, it is necessary to introduce legislative amendments that will provide clear criteria for distinguishing between administrative and criminal hooliganism. It is recommended to develop methodological guidelines for law enforcement agencies and judges with unified approaches to classifying offenses. Additionally, summarizing judicial practice and implementing a mechanism for monitoring law enforcement would help reduce the number of judicial errors.

Thus, improving the legal regulation of hooliganism-related offenses will enhance the effectiveness of law enforcement, strengthen the rule of law, and ensure the principle of legal certainty in matters of offense classification. The proposed measures will help prevent the unjustified application of administrative or criminal liability, positively impacting the level of law and order and fairness within Ukraine's legal system.

Key words: *Hooliganism, administrative liability, criminal liability, offense, criminal offense, administrative offense, public order, social danger, crime qualification, legislative regulation, judicial practice, law enforcement, audacity, extraordinary cynicism, legal certainty, sanctions, Code of Ukraine on Administrative Offenses, Criminal Code of Ukraine, legal liability, differentiation of offenses.*

Постановка проблеми. Проблема розмежування адміністративної та кримінальної відповідальності за хуліганство є однією з найактуальніших у сучасній правозастосовній практиці України. Відсутність чітких та однозначних критеріїв кваліфікації хуліганських дій створює значні труднощі для правоохоронних органів та судів, що може призводити до помилкової кваліфікації правопорушень, порушення прав осіб та неефективності боротьби з правопорушеннями у сфері громадського порядку.

Хуліганство як правове явище може мати різні форми прояву, від дрібного хуліганства до суспільно небезпечних актів агресії. Однак сучасне законодавство України, зокрема Кодекс України про адміністративні правопорушення (КУпАП) та Кримінальний кодекс України (КК України), містить нечіткі та розмиті формулювання, що не дозволяють достатньо точно відокремлювати адміністративну відповідальність від кримінальної. Це призводить до ситуацій, коли однакові за суттю дії можуть кваліфікуватися як адміністративні або кримінальні залежно від суб'єктивної оцінки правоохоронців та суддів. Проблема також ускладнюється тим, що у судовій практиці існує широкий діапазон підходів до трактування понять «особлива зухвалість» та «винятковий цинізм», які є ключовими критеріями для кваліфікації хуліганства за статтею 296 КК України. Відсутність чітких правових орієнтирів створює ризик юридичної невизначеності та може призводити до як надмірного, так і занадто м'якого покарання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема розмежування адміністративної та кримінальної відповідальності за хуліганство є предметом активного наукового аналізу в українському правовому дискурсі. Різні аспекти цієї проблематики висвітлювалися в дослідженнях вітчизняних науковців, які зосереджуються на питаннях правового регулювання, судової практики та ефективності правозастосування. Значний внесок у дослідження цієї тематики зробив Василь Тацій, який у своїх працях аналізує проблеми кваліфікації кримінальних правопорушень, у тому числі хуліганства. Він звертає увагу на те, що розмежування адміністративної та кримінальної відповідальності має базуватися на чітких критеріях суспільної небезпеки діяння, однак сучасне законодавство містить нечіткі формулювання, що створює труднощі у правозастосовній практиці. Олександр Литвиненко досліджує судову практику щодо кваліфікації хуліганських дій, наголошуючи на проблемі суб'єктивного підходу правоохоронців та суддів до оцінки таких правопорушень. У своїх працях він аналізує різні судові рішення та вказує на випадки, коли одні й ті самі дії кваліфікуються за різними статтями, що свідчить про відсутність єдиного підходу в правозастосуванні. Детальний аналіз правозастосовних аспектів відповідальності за хуліганство здійснила Світлана Козаченко, яка досліджує питання відповідності українського законодавства європейським стандартам. Вона зазначає, що Європейський суд з прав людини неодноразово звертав увагу на про-

блему надмірного кримінального переслідування правопорушників за незначні діяння, що в Україні залишається актуальним. Вона пропонує переглянути підхід до кваліфікації хуліганства, щоб зменшити кількість випадків необґрунтованого кримінального переслідування. Цікавим є підхід Ігоря Бабенка, який досліджує проблему розмежування адміністративного та кримінального хуліганства через призму правової визначеності. Він акцентує увагу на важливості чіткого законодавчого формулювання понять «особлива зухвалість» та «винятковий цинізм», оскільки саме ці критерії є ключовими для розмежування відповідальності, але їхня нечіткість призводить до зловживань і судових помилок. У своїх роботах Людмила Гриценко розглядає соціально-правові аспекти боротьби з хуліганством. Вона аналізує роль адміністративних санкцій як превентивного механізму і зазначає, що ефективність адміністративного впливу значною мірою залежить від правозастосовної практики та рівня підготовки працівників правоохоронних органів. Вона також досліджує міжнародний досвід боротьби з хуліганськими проявами та пропонує адаптувати успішні європейські практики до українських реалій. Валентин Мельниченко звертає увагу на питання криміналізації хуліганства та аналізує, чи є доцільним збереження кримінальної відповідальності за цей вид правопорушень у сучасних умовах. Він наголошує, що багато хуліганських діянь можна ефективно карати за допомогою адміністративних санкцій, тоді як кримінальне переслідування має бути застосоване лише у випадках, коли діяння дійсно становить значну суспільну небезпеку. Особливу увагу правовому регулюванню хуліганства приділяє Олена Пастухова, яка аналізує зміни в законодавстві України щодо адміністративної та кримінальної відповідальності. Вона досліджує вплив змін до Кримінального кодексу України на ефективність боротьби з правопорушеннями у сфері громадського порядку та пропонує внести конкретні законодавчі зміни для оптимізації розмежування адміністративної та кримінальної відповідальності. Також варто згадати праці Сергія Савчука, який досліджує проблематику правозастосування в контексті реформи правоохоронної системи України. Він звертає увагу на те, що реформування поліції та судової системи має супроводжуватися оновленням підходів до боротьби з правопорушеннями, зокрема хуліганськими діями. Він також наголошує на важливості належного навчання працівників правоохоронних органів у питаннях кваліфікації хуліганських дій, щоб уникати помилок при визначенні відповід-

ного виду відповідальності. Оксана Сидоренко у своїх наукових розвідках аналізує питання запобігання хуліганству як правопорушенню. Вона вказує, що профілактичні заходи та раннє втручання у випадки антигромадської поведінки можуть значно знизити рівень хуліганства та зменшити необхідність застосування як адміністративних, так і кримінальних санкцій. Вона також розглядає роль медіації та альтернативних методів врегулювання конфліктів у протидії хуліганським проявам.

Таким чином, аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про значну увагу українських правознавців до проблеми розмежування адміністративної та кримінальної відповідальності за хуліганство. Науковці висвітлюють різні аспекти цієї проблематики, зокрема питання законодавчої невизначеності, судової практики, ефективності адміністративних санкцій та доцільності криміналізації хуліганських дій. Узагальнення наукових напрацювань та практичний досвід можуть сприяти вдосконаленню правового регулювання і підвищенню ефективності боротьби з хуліганством в Україні.

Метою статті є аналіз проблеми розмежування адміністративної та кримінальної відповідальності за хуліганство в Україні, визначення основних недоліків чинного законодавства, оцінка судової практики та формулювання пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання. У дослідженні розглядається законодавча база, що регламентує відповідальність за хуліганські дії, акцентується увага на критеріях, які використовуються для розмежування адміністративного проступку та кримінального злочину, а також аналізуються правозастосовні труднощі, що виникають у процесі кваліфікації таких правопорушень. Увага приділяється питанням правової визначеності понять, які використовуються для характеристики хуліганства в кримінальному та адміністративному законодавстві, зокрема категоріям «особлива зухвалість» і «винятковий цинізм». Досліджується проблема суб'єктивності в оцінці суспільної небезпеки діянь, що впливає на судову практику та призводить до неоднозначності у застосуванні норм права. Важливим аспектом є аналіз судових рішень, які демонструють складність у розмежуванні правопорушень, що мають подібний характер, але різний правовий статус. Стаття також спрямована на виявлення шляхів удосконалення законодавчих положень щодо кваліфікації хуліганських дій та підвищення ефективності правозастосування. Запропоновані рекомендації стосуються уточнення критеріїв

розмежування адміністративної та кримінальної відповідальності, гармонізації законодавчих норм із міжнародними стандартами, розробки методичних рекомендацій для суддів та правоохоронців з метою уніфікації підходів до кваліфікації правопорушень, а також покращення механізмів превентивної роботи правоохоронних органів. Результати дослідження можуть бути корисними для науковців, законодавців, правозастосовців і представників правозахисних організацій, оскільки сприятимуть глибшому розумінню проблеми, підвищенню рівня правової визначеності та ефективності боротьби з хуліганством.

Виклад основного матеріалу. Питання відмежування адміністративної та кримінальної відповідальності за хуліганські дії є одним із ключових аспектів сучасної правозастосовної практики, що потребує чітких правових механізмів регулювання. Відсутність однозначних критеріїв, за якими можна розрізнати правопорушення різного ступеня тяжкості, створює ситуацію правової невизначеності, що ускладнює діяльність правоохоронних органів та судів. Через нечіткість формулювань у законодавстві однакові за суттю діяння можуть бути кваліфіковані як адміністративне або кримінальне правопорушення, що призводить до суперечностей у судовій практиці та порушення принципу правової визначеності. Значна кількість випадків хуліганства, які не завдають значної шкоди, залишаються на межі між адміністративною відповідальністю та кримінальним переслідуванням, що може спричинити як надмірну суворість покарання, так і недостатньо жорстке реагування на серйозні правопорушення. Проблема ускладнюється тим, що в законодавстві відсутні чіткі межі між поняттями «особлива зухвалість» та «винятковий цинізм», які є визначальними критеріями кримінального хуліганства. Це створює передумови для суб'єктивного трактування норм, а також значної варіативності у їх застосуванні, що може негативно впливати на правопорядок та довіру до судової системи. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю удосконалення законодавчих норм, вироблення єдиних підходів до розмежування адміністративної та кримінальної відповідальності, а також підвищення рівня правової визначеності у цій сфері. Розв'язання цієї проблеми сприятиме більш ефективному застосуванню правових норм, мінімізації судових помилок та забезпеченню справедливого покарання відповідно до ступеня суспільної небезпеки вчиненого діяння.

Відповідальність за хуліганство є важливим аспектом правового регулювання, оскільки це

правопорушення безпосередньо впливає на забезпечення громадського порядку та безпеки громадян. В українському законодавстві питання притягнення до відповідальності за такі діяння регулюється як Кодексом України про адміністративні правопорушення, так і Кримінальним кодексом України. Однак межі між адміністративною та кримінальною відповідальністю за хуліганство залишаються недостатньо чіткими, що може спричиняти труднощі у правозастосовній практиці та уніфікації судових рішень.

Адміністративна відповідальність за хуліганство встановлена статтею 173 Кодексу України про адміністративні правопорушення, де передбачено, що дрібне хуліганство охоплює дії, які порушують громадський порядок, проте не містять складу злочину. До таких дій належать використання нецензурної лексики в громадських місцях, образливе чіпляння до перехожих, а також інші форми поведінки, які завдають незручностей громадянам або порушують громадський спокій [1, ст. 89]. З огляду на характер цих діянь, адміністративні санкції можуть включати накладення штрафу або адміністративний арешт, що є відносно м'якими заходами примусу, спрямованими на попередження більш серйозних правопорушень. Кримінальна відповідальність за хуліганство визначена статтею 296 Кримінального кодексу України. Вона застосовується до випадків, коли порушення громадського порядку відзначається особливою зухвалістю або винятковим цинізмом. Хуліганство в межах кримінального законодавства вважається більш небезпечним діянням, оскільки воно може супроводжуватися застосуванням насильства, знищенням чи пошкодженням майна, збройними нападами або іншими агресивними діями, що становлять загрозу для життя і здоров'я людей. Відповідальність за такі дії є значно суворішою та може передбачати як обмеження волі, так і її повне позбавлення на певний строк, залежно від тяжкості скоєного злочину. Основна відмінність між адміністративним та кримінальним хуліганством полягає в ступені суспільної небезпеки діяння. Однак оцінка цієї небезпеки може бути суб'єктивною, оскільки законодавство не містить чітких критеріїв для визначення, коли хуліганські дії переходять із розряду адміністративних правопорушень у категорію кримінальних злочинів. Це створює умови для неоднозначного трактування норм та ризику неправильної кваліфікації правопорушень, що може призводити до ситуацій, коли особа отримує надмірно суворе покарання за діяння, що за своєю суттю не становить значної загрози суспільству,

або ж навпаки – особи, які вчинили серйозні правопорушення, уникають кримінальної відповідальності [2, ст. 28]. Судова практика демонструє, що проблема розмежування цих двох видів відповідальності залишається актуальною. Часто під час кваліфікації правопорушень суди змушені керуватися суб'єктивними оцінками обставин справи, оскільки законодавство не містить вичерпного переліку критеріїв, за якими можна визначити, чи має дія винятковий характер та чи є підстави для кримінальної відповідальності. У деяких випадках це призводить до ситуацій, коли однакові за характером дії в різних справах отримують різну правову кваліфікацію, що підриває принцип правової визначеності та єдності судової практики.

Важливим аспектом нормативно-правового регулювання відповідальності за хуліганство є питання про необхідність вдосконалення законодавства, яке регламентує дану сферу. Одним із можливих напрямів реформування є конкретизація понять «особлива зухвалість» та «винятковий цинізм», які використовуються у статті 296 Кримінального кодексу України. Відсутність чітких критеріїв для визначення цих ознак призводить до правової невизначеності та можливості суб'єктивного підходу до кваліфікації правопорушень. Окрім цього, необхідно розробити більш деталізовані рекомендації для правоохоронних органів та суддів щодо визначення ступеня суспільної небезпеки конкретних дій, що дозволить зробити процес притягнення до відповідальності більш прозорим та об'єктивним. Додатково варто розглянути питання про необхідність впровадження альтернативних санкцій для осіб, які вчинили адміністративні правопорушення, що межують із кримінальними діями. Це можуть бути громадські роботи, обов'язкове проходження програм соціальної реабілітації або відновного правосуддя, що дозволило б забезпечити ефективне реагування на хуліганські прояви без необґрунтованого кримінального переслідування. Такий підхід сприятиме більш раціональному використанню державних ресурсів та допоможе зменшити рівень рецидивізму серед осіб, які вчинили подібні правопорушення.

Загалом питання правового регулювання хуліганства залишається одним із найбільш дискусійних у сфері правоохоронної діяльності. Попри наявність нормативних актів, що встановлюють відповідальність за такі правопорушення, на практиці все ще існують труднощі у їх застосуванні. Для вирішення цієї проблеми необхідне не лише удосконалення законодавства, а й фор-

мування єдиної судової практики, яка дозволить уникнути неоднозначного трактування норм та забезпечить ефективний механізм розмежування адміністративної та кримінальної відповідальності. Це сприятиме підвищенню рівня правової визначеності, покращенню ефективності правозастосування та зміцненню громадського порядку.

Проблема розмежування адміністративного та кримінального хуліганства є одним із найгостріших питань у сучасній правозастосовній практиці, оскільки відсутність чітких законодавчих критеріїв значно ускладнює правильну кваліфікацію діянь. Хуліганство, як соціальне явище, охоплює широкий спектр правопорушень, що можуть варіюватися від незначних проявів антигромадської поведінки до тяжких злочинів, які становлять загрозу суспільству. Проте визначити межу між адміністративним проступком та кримінальним злочином на практиці досить складно, що призводить до юридичної невизначеності, правозастосовної плутанини та ризику судових помилок [3, ст. 52]. Однією з основних проблем є відсутність чіткого визначення критеріїв, за якими можна відокремити адміністративне хуліганство від кримінального. Законодавство встановлює, що адміністративна відповідальність настає за дрібне хуліганство, яке включає нецензурну лайку, образливе чіпляння до громадян або інші дії, що порушують громадський порядок, але не завдають значної шкоди. Водночас кримінальне хуліганство характеризується особливою зухвалістю або винятковим цинізмом, що нібито має відрізнити його від адміністративного правопорушення. Однак поняття «особлива зухвалість» і «винятковий цинізм» залишаються розмитими та не мають чітких критеріїв для їх визначення. Це створює ситуацію, за якої однакові за суттю дії можуть бути кваліфіковані як адміністративні або кримінальні залежно від суб'єктивної оцінки правоохоронців, прокурорів і суддів. Відсутність єдиної судової практики ускладнює розмежування цих правопорушень, що може призводити до значних правових колізій. В одному випадку суд може розглядати певну дію як адміністративний проступок і накласти штраф, а в іншому – визнати її кримінальним злочином, що тягне за собою значно суворіші санкції, включаючи позбавлення волі. Така правова невизначеність може спричинити різні підходи до кваліфікації аналогічних правопорушень у різних судах, що підриває принцип правової визначеності та єдності правозастосовної практики. Ще однією проблемою є можливість подвійного тлумачення тих самих дій, коли одна й та сама поведінка особи може бути роз-

цінена як адміністративне або кримінальне правопорушення. Наприклад, ситуація, коли особа в громадському місці голосно лається, агресивно поводить та нецензурно висловлюється, у різних випадках може бути розцінена як дрібне хуліганство або ж як кримінальне правопорушення, якщо суд визнає, що ця поведінка містить ознаки особливої зухвалості. У подібних ситуаціях вирішальне значення має не сам факт вчинення хуліганських дій, а їх суб'єктивне сприйняття представниками правоохоронних органів і судової влади, що призводить до правової нестабільності та суперечливих рішень.

Чинне законодавство не містить чітких параметрів для визначення рівня суспільної небезпеки хуліганських дій, що також є значною проблемою. У кримінальному праві основним критерієм для визначення злочину є рівень загрози, який діяння несе для суспільства. Однак у випадку хуліганства законодавство не містить конкретних показників або параметрів, які б дозволяли чітко визначити, чи є певні дії адміністративним проступком або кримінальним злочином [4, ст. 135]. Це може призводити до того, що особа, яка вчинила хуліганські дії з мінімальним рівнем суспільної небезпеки, може бути притягнута до кримінальної відповідальності, тоді як інші особи, які вчинили більш серйозні правопорушення, можуть уникнути кримінального покарання через неоднозначність правових норм. Крім того, відсутність чітких критеріїв для розмежування адміністративного та кримінального хуліганства ускладнює діяльність правоохоронних органів, які змушені самостійно визначати, яку кваліфікацію застосовувати в кожному конкретному випадку. Це створює ризик вибіркового правозастосування, коли аналогічні діяння можуть отримати різну правову оцінку залежно від обставин справи або суб'єктивного судження посадових осіб. Така ситуація підриває довіру до правосуддя та може сприяти зловживанням під час розгляду справ про хуліганство. Ще одним важливим аспектом цієї проблеми є питання пропорційності покарання. Оскільки адміністративне та кримінальне хуліганство мають схожі ознаки, відсутність чіткої диференціації може призводити до диспропорційних санкцій [5, ст. 84]. В одному випадку за аналогічні дії особа може отримати штраф, а в іншому – кілька років позбавлення волі. Це створює ситуацію, коли покарання не завжди відповідає ступеню суспільної небезпеки правопорушення, що суперечить принципу справедливості.

На нашу думку, проблематика розмежування адміністративної та кримінальної відповідаль-

ності за хуліганство має комплексний характер і вимагає вдосконалення законодавчих норм. Для забезпечення єдності правозастосування необхідно розробити чіткі критерії визначення «особливої зухвалості» та «виняткового цинізму», які б дозволяли об'єктивно розмежовувати адміністративні правопорушення та кримінальні злочини. Важливим аспектом удосконалення правового регулювання є розробка методичних рекомендацій для суддів і правоохоронних органів щодо визначення рівня суспільної небезпеки хуліганських дій. Крім того, необхідно забезпечити гармонізацію законодавчих норм із міжнародними стандартами, що сприятиме підвищенню правової визначеності, зменшенню кількості судових помилок та забезпеченню справедливого й обґрунтованого застосування відповідальності за хуліганство.

Вдосконалення правового регулювання відповідальності за хуліганство є важливим напрямом розвитку законодавчої та судової практики, оскільки існуючі норми не забезпечують достатньої правової визначеності, що призводить до труднощів у кваліфікації правопорушень і може спричиняти як необґрунтовану криміналізацію незначних дій, так і недостатньо суворе реагування на серйозні правопорушення. Основним завданням удосконалення правового регулювання є створення чітких критеріїв розмежування адміністративного та кримінального хуліганства, що дозволить забезпечити єдність правозастосування та підвищити ефективність боротьби з правопорушеннями у сфері громадського порядку [6, ст. 115]. Одним із ключових напрямів удосконалення правового регулювання є внесення змін до законодавства, які б уточнювали понятійний апарат, що використовується для кваліфікації хуліганських дій. Зокрема, необхідно чітко визначити, що слід розуміти під «особливою зухвалістю» та «винятковим цинізмом», які є основними ознаками кримінального хуліганства. Наразі ці поняття залишаються розмитими, що унеможливорює їх однозначне тлумачення та може призводити до довільної кваліфікації правопорушень. Запровадження конкретних критеріїв дозволить уникнути суб'єктивного підходу та підвищити прогнозованість судових рішень. Не менш важливим кроком є розробка та впровадження судових рекомендацій щодо визначення рівня суспільної небезпеки хуліганських дій. Судова практика демонструє, що однакові за суттю правопорушення можуть отримувати різну правову оцінку, що зумовлено відсутністю єдиних підходів до оцінки суспільної небезпеки діяння [7, ст. 102]. Рекомендації, розроблені на основі узагальнення судової практики,

дозволять створити чіткі методичні вказівки для суддів і правоохоронців, які сприятимуть формуванню єдиного підходу до кваліфікації хуліганських правопорушень. Важливим аспектом вдосконалення правового регулювання є систематизація та узагальнення судової практики. Оскільки суди в Україні часто використовують різні підходи до кваліфікації схожих правопорушень, необхідним є проведення аналізу вже винесених рішень для виявлення проблемних питань і невідповідностей у правозастосуванні. Це дозволить сформулювати єдині правові позиції, які будуть використовуватися судами при розгляді справ про хуліганство. Узагальнення судової практики також сприятиме виявленню найбільш поширених проблемних ситуацій та допоможе у виробленні відповідних рекомендацій для їх вирішення.

Окрім нормативно-правових змін, важливим напрямом вдосконалення є підвищення рівня правової обізнаності працівників правоохоронних органів і суддів щодо критеріїв розмежування адміністративного та кримінального хуліганства. Наразі існує певна проблема недостатньої професійної підготовки у сфері кваліфікації правопорушень, що може призводити до помилкових рішень та необґрунтованого притягнення до кримінальної відповідальності за дії, які за своїм характером мали б кваліфікуватися як адміністративні проступки [8, ст. 86]. Проведення спеціалізованих навчальних заходів, розробка методичних посібників та проведення роз'яснювальної роботи серед представників судової влади та правоохоронних органів дозволить підвищити рівень правозастосовної діяльності та уникнути судових помилок. Окрім того, необхідно запровадити дієві механізми контролю за правильністю кваліфікації хуліганських дій, що дозволить своєчасно виявляти та виправляти помилки у правозастосуванні. Запровадження механізму внутрішнього контролю за рішеннями, які приймаються правоохоронними органами та судами, допоможе уніфікувати підходи до кваліфікації правопорушень та мінімізувати ризик зловживань або довільного трактування норм закону. Ще одним перспективним напрямом є вдосконалення системи покарань за хуліганські дії. У деяких випадках застосування кримінальної відповідальності може бути надмірним, тоді як адміністративні санкції не завжди є достатньо ефективними. Доцільним є розгляд можливості впровадження альтернативних заходів впливу, таких як громадські роботи або програми примусового проходження курсів з етичної поведінки, що дозволило б досягти превентивного ефекту без необхідності застосування суворох

санкцій [9, ст. 159]. Не менш важливим питанням є гармонізація українського законодавства з міжнародними стандартами у сфері правозастосування щодо правопорушень, пов'язаних із хуліганством. Вивчення досвіду зарубіжних країн, які мають успішні практики боротьби з хуліганськими проявами, дозволить адаптувати найкращі міжнародні методики до національного законодавства. Використання міжнародного досвіду сприятиме створенню більш ефективної системи реагування на такі правопорушення та підвищить рівень правового захисту громадян.

Ми вважаємо, що удосконалення правового регулювання відповідальності за хуліганство вимагає комплексного підходу, що включає як законодавчі зміни, так і практичні заходи щодо вдосконалення правозастосовної діяльності. Чітке визначення критеріїв кваліфікації хуліганських дій, створення єдиної судової практики, підвищення правової обізнаності правоохоронців і суддів, а також запровадження механізмів контролю за правильністю правозастосування дозволить забезпечити більш ефективне реагування на правопорушення у сфері громадського порядку. Комплексне вдосконалення правового регулювання сприятиме підвищенню рівня правової визначеності, зміцненню верховенства права та зниженню рівня правопорушень, пов'язаних із хуліганськими діями.

Висновки. Можемо зробити висновок, що проблема розмежування адміністративної та кримінальної відповідальності за хуліганство залишається актуальною та потребує вдосконалення нормативно-правового регулювання. Відсутність чітких і конкретних критеріїв, за якими правопорушення можуть бути віднесені до адміністративних або кримінальних, створює значні труднощі в правозастосовній практиці, ускладнює роботу правоохоронних органів та судів, а також може призводити до неоднакової кваліфікації подібних за характером діянь. Така ситуація викликає правову невизначеність, що може негативно позначитися на принципах справедливості та законності під час розгляду справ, пов'язаних із хуліганством. Недосконалість законодавчих формулювань та розмитість ключових понять, таких як «особлива зухвалість» і «винятковий цинізм», створюють передумови для суб'єктивного тлумачення норм, що може стати причиною як неправомірного притягнення осіб до кримінальної відповідальності за дії, які не мають значної суспільної небезпеки, так і уникнення відповідальності тими, чий вчинки справді є загрозливими для громадського порядку. Така ситуація може сприяти зловживанням, оскільки правоохоронці та суди змушені при-

ймати рішення на основі власної оцінки ситуації, що не завжди гарантує об'єктивність та однаковість правозастосування. Для подолання цих проблем необхідне комплексне вдосконалення правового регулювання, яке включає як законодавчі зміни, так і практичні заходи щодо уніфікації правозастосовної практики. Насамперед слід розробити чіткі критерії розмежування адміністративного та кримінального хуліганства, які допоможуть запровадити єдині стандарти оцінки правопорушень. Це дозволить уникнути ситуацій, коли однакові за суттю дії отримують різну правову кваліфікацію залежно від суб'єктивної інтерпретації конкретної справи. Важливим напрямом є також розробка судових рекомендацій, які дадуть змогу систематизувати правозастосовну практику та зменшити кількість випадків неоднозначного трактування законодавчих норм. Не менш значущим аспектом є підвищення рівня правової обізнаності серед працівників правоохоронних органів та суддів щодо критеріїв розмежування хуліганських правопорушень. Проведення спеціалізованих навчальних заходів, розробка методичних рекомендацій та впровадження програм професійної підготовки можуть суттєво покращити якість правозастосування. Висока кваліфікація осіб, які здійснюють оцінку хуліганських діянь, є важливим фактором у забезпеченні об'єктивності та неупередженості судових рішень. Додатковим заходом, який може сприяти ефективнішому розмежуванню адміністративної та кримінальної відповідальності, є узагальнення судової практики. Аналіз рішень, ухвалених у справах про хуліганство, дозволить виявити тен-

денції у кваліфікації таких діянь, визначити основні проблемні аспекти та виробити єдині підходи до оцінки ступеня суспільної небезпеки вчинених дій. Це сприятиме формуванню єдиної практики правозастосування та зменшенню кількості судових помилок. Удосконалення законодавства також передбачає можливість запровадження альтернативних заходів впливу на осіб, які вчинили адміністративне хуліганство, але не становлять значної загрози суспільству. Запровадження механізмів медіації, застосування громадських робіт або обов'язкового проходження курсів соціальної реабілітації може стати ефективним способом превенції та запобігання рецидиву хуліганських дій. Такий підхід дозволить не лише забезпечити відповідальність за вчинені правопорушення, а й сприятиме зменшенню навантаження на правоохоронну систему.

Узагальнюючи викладене, можна зазначити, що проблема розмежування адміністративної та кримінальної відповідальності за хуліганство є комплексною та потребує глибокого аналізу й вдосконалення нормативно-правового регулювання. Запровадження чітких критеріїв кваліфікації хуліганських дій, уніфікація судової практики, підвищення рівня правової обізнаності та розробка альтернативних санкцій можуть суттєво покращити ефективність боротьби з хуліганством та забезпечити дотримання принципів законності, справедливості та правової визначеності. Удосконалення механізмів відповідальності за хуліганські правопорушення не лише сприятиме покращенню правозастосування, а й зміцнить суспільну довіру до судової та правоохоронної системи.

REFERENCES:

1. Andrushko, P. P. (2022). Hooliganstvo yak kryminalno-pravove yavyshe: problemy kvalifikatsii [Hooliganism as a criminal-legal phenomenon: Qualification issues]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu im. Tarasa Shevchenka. Yurydychni nauky*, 1 (128), 85–92.
2. Bityak, Yu. P. (2020). Administrativna vidpovidalnist za porushennia hromadskoho poriadku: suchasni vyklyky ta perspektyvy vdoskonalennia [Administrative responsibility for public order violations: Modern challenges and prospects for improvement]. *Pravo Ukrainy*, 7, 24–35.
3. Volkov, O. F. (2021). Osoblyvosti kryminalnoi vidpovidalnosti za huliganstvo v umovakh reformuvannia pravookhoronnoi systemy Ukrainy [Features of criminal liability for hooliganism in the context of reforming the law enforcement system of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*, 2, 49–57.
4. Hryshchuk, V. K. (2019). Kryminalno-pravova kharakterystyka huliganstva v suchasnykh umovakh: Problemy teorii ta praktyky [Criminal-legal characteristics of hooliganism in modern conditions: Problems of theory and practice]. *Chasopys Natsionalnoho universytetu "Ostrovska akademiia". Seriya "Pravo"*, 1, 133–145.
5. Didkivskyi, P. A. (2023). Rozmezhuvannia administrativnoi ta kryminalnoi vidpovidalnosti za huliganski dii: Analiz sudovoi praktyky [Distinguishing administrative and criminal liability for hooligan acts: Analysis of judicial practice]. *Visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*, 4, 78–89.
6. Zinchenko, D. A. (2023). Rol administrativno-pravovykh norm u zabezpechenni hromadskoi bezpeky ta poriadku pid chas voiennoho stanu [The role of administrative-legal norms in ensuring public safety and order during martial law]. In *Stan ta perspektyvy rozvytku administrativnoho prava Ukrainy: Materialy Mizhnarodnoi nauково-praktychnoi internet-konferentsii* (pp. 115–117). Odesa: ODUVS.

7. Zinchenko, D. A. (2023). Intehratsiia baz danykh kryminalnykh vidomostei yak zasib pidvyshchennia efektyvnosti rozsliduvannia [*Integration of criminal records databases as a means of improving the efficiency of investigations*]. In *Zastosuvannia informatsiinykh tekhnolohii u pravookhoronnii diialnosti: Materialy kruhloho stolu 14 hrudnia 2023 roku* (pp. 101–104).

8. Kniaziev, Yu. V. (2020). Psykholohichni aspekty orhanizatsii komunikatyvnoi diialnosti slidchoho u mezhakh kryminalnoho provadzhennia za faktom vchynennia huliganskykh dii [*Psychological aspects of organizing the investigative communication process within criminal proceedings related to hooligan acts*]. In *Aktualni napriamy praktychnoi psykholohii i psykhotropii* (pp. 84–87). Kharkiv: KhNUVS.

9. Rezanov, S. A. (2021). Problemni aspekty prytiahnennia osoby do administratyvnoi vidpovidalnosti [*Problematic aspects of bringing a person to administrative responsibility*]. In *Suchasni problemy pravovoho, ekonomichnoho ta sotsialnoho rozvytku derzhavy*. Kharkiv: KhNUVS, MVS Ukrainy, MON Ukrainy (pp. 157–158).

УДК 342.951

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2025.1.18>

Туровець Юрій Миколайович,

кандидат юридичних наук, доцент, Заслужений юрист України,

професор кафедри кримінального права та процесу

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ORCID ID: 0000-0002-1110-9234

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ СУБ'ЄКТНОГО СКЛАДУ ВІДНОСИН З НАДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ У СФЕРІ БУДІВНИЦТВА

FEATURES OF DETERMINING THE SUBJECT COMPOSITION OF RELATIONS IN THE PROVISION OF ADMINISTRATIVE SERVICES IN THE SPHERE OF CONSTRUCTION

В статті досліджуються особливості суб'єктного складу надання адміністративних послуг в сфері будівництва. Вказується на основних проблемах щодо суб'єктів, що такі послуги надають, розподілу між нами повноважень, забезпечення якості надання та супроводу таких послуг.

Автор обґрунтовує доцільність визначати серед суб'єктів відносин з адміністративних послуг у сфері будівництва таких: суб'єкти надання послуг; суб'єкти звернення; суб'єкти супроводження послуги; суб'єкти контролю.

Акцентовано увагу на тому, що, зважаючи на широке коло суб'єктів, що беруть участь у адміністративних відносинах із надання адміністративних послуг в сфері будівництва, важливим на сьогодні є удосконалення системи таких послуг, в тому числі, як за рахунок розширення штату необхідних працівників та кількості структурних підрозділів відповідних органів, але й за рахунок додаткового навчання щодо можливостей онлайн послуг як самих суб'єктів, які такі послуги надають, так і заявників.

Автор стверджує важливість розширення та посилення уваги на таких заходах: проведення онлайн-семінарів та навчання щодо надання адміністративних послуг у сфері будівництва; розробка більш детальний набір інструкцій з урахуванням вхідних питань та помилок; проведення розсилки методичних матеріалів та змін у законодавстві у сфері будівництва для суб'єктів надання послуг; надання територіальним громадам, які утворили власні органи архітектурно-будівельного контролю повноваження щодо реєстрації документів та здійснення контролю будівництва на території громад; посилення контролю за оновленням програмного забезпечення та посилення кібербезпеки.

Ключові слова: адміністративні послуги в сфері будівництва, суб'єкти надання адміністративних послуг, заявник, центр надання адміністративних послуг, електронна система у сфері будівництва.

In the article, the author examines the features of the subject composition of the provision of administrative services in the construction sector. The main problems regarding the subjects that provide such services, the distribution of powers between us, ensuring the quality of the provision and support of such services are indicated.

The author justifies the expediency of defining the following among the subjects of relations on administrative services in the construction sector: subjects of service provision; subjects of appeal; subjects of service support; subjects of control.

The author emphasizes that, given the wide range of subjects participating in administrative relations on the provision of administrative services in the construction sector, it is important today to improve the system of such services, including both by expanding the staff of necessary employees and the number of structural divisions of the relevant bodies, but also by providing additional training on the capabilities of online services for both the subjects that provide such services and the applicants.

The author argues for the importance of expanding and strengthening attention to the following activities: conducting online seminars and training on the provision of administrative services in the construction sector; development of a more detailed set of instructions taking into account incoming questions and errors; distribution of methodological materials and changes in legislation in the field of construction for service providers; granting territorial communities that have formed their own architectural and construction control bodies the authority to register documents and carry out construction control on the territory of the communities; strengthening control over software updates and strengthening cybersecurity.

Key words: administrative services in the field of construction, subjects of administrative service provision, applicant, center for administrative service provision, electronic system in the field of construction.

Постановка проблеми та її актуальність. Зважаючи на специфіку будь-яких послуг, в тому числі адміністративних у сфері будівництва,

важливими з точки зору наукового дослідження, а також питань правозастосування є питання щодо визначення суб'єктного складу таких відносин,

оскільки послуги за своєю природою нерозривно пов'язані як з особою надавача таких послуг, так і з особою їх отримувача. Коли мова йде про адміністративні послуги в сфері будівництва, очевидно, що такі суб'єкти мають мати належний обсяг правосуб'єктності, що буде визначати їх спеціальний правовий статус у вказаних відносинах. Разом із тим, окрім зазначених суб'єктів, на нашу думку, саме для адміністративних послуг важливе значення також мають мати інші суб'єкти, що так чи інакше залучені до надання таких послуг або ж в частині їх організації, або ж в частині контролю. З одного боку, ми можемо стверджувати, що до таких особливих суб'єктів, як і безпосередньо надавача таких послуг, належить держава. Однак саме так абстрактно визначати таке широке коло суб'єктів досить поверхово, на нашу думку, що може за собою тягнути проблеми в питаннях визначення відповідальних органів, безпосередніх та опосередкованих надавачів таких послуг. Відповідно, залежно від порушення прав заявника, суб'єктом відповідальності будуть різні органи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Науково-теоретичним підґрунтям дослідження адміністративних послуг у сфері будівництва, в тому числі щодо їх суб'єктного складу, слугують праці таких науковців, як: О. Ф. Андрійко, Г. В. Атаманчук, Д. М. Бахрах, О. М. Бандурка, В. М. Бевзенко, Ю. П. Битяк, О. М. Буханевич, Т. О. Коломоєць, В. К. Колпаков, О. Б. Ляшко, Р. С. Мельник, Н. Р. Нижник, О. П. Рябченко, А. О. Селіванов, В. В. Слончак, М. М. Тищенко, Н. Б. Чекомасова та інші.

Виклад основного матеріалу. Звертаючись до теорії суб'єктів відносин із надання адміністративних послуг, необхідно зазначити, що переважно науковцями досліджується концепція суб'єктів надання публічних (адміністративних) послуг [1–4]. Однак, на нашу думку, важливо також акцентувати увагу на заявникові, зважаючи на те, що досліджувані нами відносини, як ми вказували в попередньому розділі нашого дослідження, мають ознаки споживчих, де в пріоритеті має бути забезпечення потреб заявника з тим, що функціонування сервісної держави було не лише формальним, а реально відображало ставлення держави до потреб заявника з тим, щоб максимально ефективно, якісно та швидко надати йому той набір послуг, що він потребує. Сервісна держава, якою себе визначає Україна, є державою, що орієнтується на заявників, як на клієнтів. Завдяки цифровізації та автоматизації багато процесів стають прозорими, швидкими й зручними. Це скоро-

чує бюрократію, запобігає корупції та може зменшувати витрати на адміністрування у випадках, коли наша держава зможе побудувати не лише ефективну електронну мережу, але й людський ресурс (публічних службовців, реєстраторів), що відповідає за його наповнення та коректність роботи, безпосередній контакт з заявником та успішність очікуваних результатів послуги.

Як зазначає В. І. Горбатюк, що наголошує на підвищенні ефективності механізмів надання послуг органами влади, такі процеси можливі через «внесення змін та доповнень до положень адміністративного законодавства щодо посилення відповідальності посадових осіб органів державної влади, підприємств, установ, організацій, що надають послуги, та конкретизації можливих порушень законодавства та санкцій за їх вчинення; нормативне встановлення вимог до кваліфікації посадових осіб органів державної влади..., у тому числі й з питань підвищення їх професійної підготовки та післядипломної освіти» [5, с. 151]. На нашу думку, вказані механізми звісно відіграють важливу роль, але лише формальна, чи швидше, юридико-формалізована процедура надання адміністративних послуг у сфері будівництва, процедура притягнення до відповідальності, не дасть позитивного результату, коли не буде змінено усвідомлення та розуміння суб'єктів надання таких послуг в їх цінності, місіїності. Крім того, ми глибоко переконані, що лише з часом їх надання, можна буде отримати настільки адекватний та якісний зріз проблем та можливостей їх вирішення, щоб правильно, а не формально удосконалити систему. Це можемо констатувати із отриманих нами відповідей щодо проблем у сфері надання адміністративних послуг в сфері будівництва в різних регіонах, де, як нам видається, з одного боку, звучать одні і ті самі проблеми, а з іншого, склалось враження, що бажання до удосконалення відповідних процедур у суб'єктів їх надання немає.

Стаття 1 Закону України «Про адміністративні послуги» визначає таке коло суб'єктів: звернення та надання адміністративних послуг. Разом із тим, для нашого дослідження важливі не лише безпосередні учасники таких відносин із адміністративних послуг, особливо, зважаючи на те, що частина послуг може надаватись не лише безпосередньо через «орган виконавчої влади, інший державний орган, орган влади Автономної Республіки Крим, орган місцевого самоврядування, їх посадові особи, державний реєстратор, суб'єкт державної реєстрації, уповноважені відповідно до закону надавати адміністративні послуги»,

а через функціонування Порталу ЄДЕССБ, де зазначається, що власником Системи є держава в особі Міністерства розвитку громад, територій та інфраструктури України, а технічним адміністратором – ДП «Дія». В такій ситуації ми можемо говорити, що умовно Портал ЄДЕССБ є адміністратором, а в цілому Міністерство та ДП «Дія» супроводжують процес надання цієї послуги. І, на наше глибоке переконання, саме для адміністративних відносин в цілому та адміністративних послуг, зокрема, це має важливе значення, бо фактично в відносинах із адміністративних послуг у сфері будівництва беруть участь з різними ролями не лише суб'єкт надання чи отримання, а й ті суб'єкти, які мають супроводжувати та контролювати цей процес. Причому важливо розмежовувати функцію супроводження та контролю, які за своєю природою мають не лише різні значення, але й наслідки. Коли мова йде про супроводження, то варто говорити про діяльність Мінрозвитку та ДП «Дія», які, з одного боку, не будучи безпосередніми суб'єктами надання адміністративних послуг за логікою законодавства, такими все ж є, коли заявник звертається за отримання послуги онлайн, а не офлайн, разом із тим на цих суб'єктів покладаються обов'язки із функціонування Порталу ЄДЕССБ, збереження, кодифікації інформації, що міститься на Порталі, а також удосконалення його роботи. Однак, зважаючи на проведенне автором опитування в межах областей країни щодо проблемних питань, що виникають із наданням адміністративних послуг в сфері будівництва, переважна більшість відповідей стосується:

1) нестабільної роботи Єдиної державної електронної системи у сфері будівництва. Так, до прикладу, з 28.02.2024 в ЄДЕССБ періодично неможливо зареєструвати документи з причини «Не можливо встановити організацію для обраної територіальної громади/регіону у зв'язку з військовим станом», за цей період внесено ЦНАП м. Харків до ЄДЕССБ 58 документів, не прийнято з причин помилки в роботі ЄДЕССБ – 28 документів. Крім того, у відповіді із Запорізької області вказувалось, що під час внесення відомостей до Порталу ЄДЕССБ відсутня інформація про деякі територіальні громади у запропонованому переліку (наприклад, Чортківська міська територіальна громада Тернопільської області). В цьому випадку, можливо, може йти мова про некоректне відображення інформації про територіальні громади залежно від територіального знаходження користувача Порталу ЄДЕССБ. Окрім вказаним проблем, що стосуються дії періоду

воєнного стану також вказується, що спостерігається неможливість визначення на початковому етапі реєстрації чи знаходиться територія в зоні бойових дій (в деяких випадках один об'єкт територіальної громади, що належить до зони бойових дій реєструється, а вже по іншому об'єкту тієї ж громади в реєстрації відмовляють;

2) відсутнє інформування у відкритому доступі про технічні роботи в ЄДЕССБ, а також в цілому переважна більшість відповідей стосувалась некоректності подекуди роботи самої ЄДЕССБ;

3) відсутня належна технічна та методологічна підтримка роботи ЄДЕССБ. Так, до прикладу, у відповідях з регіонів переважно озвучується питання про те, що адміністратори ЦНАП – користувачі ЄДЕССБ зверталися через форму зворотнього зв'язку, на електронну адресу support@e-construction.gov, на гарячу лінію Державної інспекції архітектури та містобудування України: 380443651005. Відповіді відсутні по жодному зверненню;

4) не всі дані, які є в ЄДЕССБ автоматично підтягуються у форму та користувачу повторно необхідно вносити інформацію, яка вже є в наявності ЄДЕССБ. Так, до прикладу, не підтягуються в форму Декларації будь-якого виду дані, які були занесені при поданні Повідомлення про початок будівельних робіт: місце розташування об'єкта; дані заявника-власника.

Очевидно, що вказаний перелік проблем не є вичерпним і ми будемо в межах нашого дослідження ще звертати увагу на функціонування ЄДЕССБ, однак, вказане ще раз підкреслює важливість включення для адміністративних послуг у сфері будівництва інших суб'єктів, крім безпосереднього надавача таких послуг та суб'єкта звернення.

Що стосується функції контролю в межах адміністративних послуг, то на її важливості акцентували увагу неодноразово дослідники та дослідниці [6–9]. Узагальнено контроль у сфері надання адміністративних послуг має свої особливості, зважаючи на мету – забезпечення прозорості, якості, доступності, законності послуг, які надають державні органи, органи місцевого самоврядування чи інші уповноважені суб'єкти.

Узагальнюючи різні тлумачення поняття контролю Н. А. Розмаріцина вказує, що контроль визначається як системна перевірка виконання вимог, визначених у різних законодавчих актах; як державні чи громадські заходи з нагляду, перевірки, обліку діяльності, поведінки фізичних і юридичних осіб, тощо [7].

По суті варто говорити про те, що контроль в органах публічної влади є одним з важливих механізмів, через призму якого забезпечується ефективність функціонування тієї чи іншої системи, де залучена держава, а також виявляються порушення чинного законодавства, неможливість ефективного правозастосування, коли конкретна правова норма не може належним чином забезпечити реалізації права визначеного суб'єкта або ж обов'язку. Щодо адміністративних послуг у сфері будівництва, то таких контроль має поширюватись на дотримання вимог чинного законодавства щодо процедури надання послуги, обґрунтованості відмов у її наданні, законності рішень, що приймаються у відповідь на запити суб'єктів звернення. Ймовірно, ми можемо навіть припускати можливість поєднання функції контролю та захисту, де одна і та сама функція, до прикладу, ДІАМ, залежно від суб'єкта, на якого спрямована така діяльність, може бути функцією контролю та функцією захисту. Так, Постановою КМУ «Деякі питання функціонування органів архітектурно-будівельного контролю та нагляду» від 23 грудня 2020 р. № 1340 [10] визначено відповідні повноваження контролю та нагляду. Але поруч із цим, ДІАМ в межах своїх повноважень може виконувати функцію надавача адміністративної послуги («реєструє повідомлення про початок виконання підготовчих робіт, повідомлення про початок виконання будівельних робіт, здійснює внесення змін до них, а також скасовує право на початок виконання підготовчих або будівельних робіт, набуто на підставі поданого повідомлення; видає дозволи на виконання будівельних робіт, реєструє повідомлення про внесення змін до них, відмовляє у видачі таких дозволів, анулює дозволи на виконання будівельних робіт; приймає в установленому порядку в експлуатацію закінчені будівництвом об'єкти (видає сертифікати про прийняття в експлуатацію закінченого будівництвом об'єкта або відмовляє в їх видачі, реєструє декларації про готовність об'єкта до експлуатації, внесення змін до них, а також повертає такі декларації та скасовує їх реєстрацію)»). Разом із тим відповідно до Закону України «Про адміністративну процедуру» [11] до ДІАМ можуть бути звернені скарги суб'єктів звернення за адміністративними послугами.

Функцію нагляду можуть виконувати також органи, що створюють відповідні ЦНАПи в межах своїх повноважень, а також інші органи, про що мова йти в межах підрозділу 3.1 цього дослідження.

Необхідно погодитись із О. М. Буханевичем, що сучасний етап державного розвитку має характеризуватись стабільною системою контролю у сфері надання адміністративних послуг, яка має

ґрунтуватись на ефективному механізмі взаємодії та координації діяльності. На думку автора, саме це є ключовою передумовою для трансформації українського суспільства на засадах демократії, верховенства права, захисту прав людини. Однак, сучасне нормативне визначення такої функції держави потребує уточнення та удосконалення, бо Конституція України, що закладає правові засади для здійснення такого контролю, не може самостійно справлятися з його ефективним впровадженням без вирішення цього питання на рівні відповідних актів [9].

Зокрема, варто погодитись з автором, що відсутність в спеціальному законі про адміністративні послуги норм щодо особливостей здійснення контролю в цій сфері, не стимулює якість та ефективність таких послуг. Крім того, автор наголошує на важливості прийняття Закону України «Про громадський контроль» [9]. Не применшуючи ролі та значення громадського контролю, однак хочемо зазначити, що в цьому випадку ми би говорили не стільки про важливість громадського контролю в сфері адміністративних послуг, скільки про якісні механізми захисту прав суб'єктів звернення, в тому числі через систему адміністративних процедур, що, з одного боку, врегульовані відповідним нормативним актом, але, з іншого, абсолютно не артикульовані в суспільстві як ефективний механізм, що буде нами продемонстровано в наступних підрозділах цього дослідження. На нашу думку, щоб громадський контроль був ефективним, в першу чергу, має працювати державний контроль по вертикалі, що забезпечуватиме реакцію, в тому числі на вимоги громадськості. Покладання великої відповідальності за системність надання адміністративних послуг на громадськість може очевидно покращити її якість, якщо будуть налагоджені та унормовані якісні механізми реагування на такий контроль, але разом із тим, вони, за умови формального підходу, можуть бути нівельовані або ж повністю перекладені з держави на громадськість. Тим більше, коли мова йде про адміністративні послуги в сфері будівництва, очевидно, мова має йти про представників громадськості, переважно, що мають відповідну освіту та профіль діяльності, які можуть подекуди заінтересовані в лобюванні своїх інтересів на ринку послуг будівництва в цілому.

У зв'язку із викладеним, вважаємо за доцільне, визначати серед суб'єктів відносин з адміністративних послуг у сфері будівництва таких: суб'єкти надання послуг; суб'єкти звернення; суб'єкти супроводження послуги; суб'єкти контролю.

Зміни, внесені в Закон України «Про адміністративні послуги» у 2020 році, що стосуються організації роботи ЦНАП, передбачають можливість використання різних моделей надання адміністративних послуг: а) безпосередньо адміністратором; б) через адміністратора шляхом його взаємодії з суб'єктами надання послуг (СНАП); в) суб'єктами надання послуг, тобто їхніми посадовими особами.

Такі зміни піддавались неодноразово критиці, де вказувалось, що вони змінюють базову концепцію ЦНАП, де адміністратор виступає умовним посередником між суб'єктом звернення та суб'єктом надання послуг, що мало на меті мінімізувати корупційні ризики, як це практикувалося у «єдиних дозвільних центрах».

Однак, необхідно погодитись із В. Тимощуком, що така інтерпретація концепції ЦНАП подекуди не відповідає початковій редакції Закону «Про адміністративні послуги» від 2012 року (п. 6 ч. 4 ст. 13), де передбачалася можливість безпосереднього надання послуги адміністратором [12].

Сьогодні, завдяки делегуванню повноважень органам місцевого самоврядування (ОМС) та розвитку інформаційних технологій, зросла кількість послуг, які можуть надаватися оперативно, без зайвих затримок.

У невеликих громадах така модель має додаткову перевагу через обмежену кількість працівників ОМС. Поділ на фронт-офіс (класичний ЦНАП) і бек-офіс (СНАП або опрацювання справ) є умовним, адже працівники часто виконують кілька функцій одночасно, і штат ЦНАП формується з цих же посадових осіб.

З одного боку, відсутність ЦНАП в громаді або відповідного органу, що може надавати послуги

в сфері будівництва, можна нівелювати за допомогою принципу екстериторіальності надання таких послуг. Але, такі дії мають низку ризиків, що стосуються як фінансового навантаження на суб'єкта звернення, якому необхідно дістатись до конкретного населеного пункту, коли мова йде не про професійних учасників ринку будівельних послуг; так і фінансового навантаження на окремі громади, куди буде більше звернення, а відповідно обслуговування таких звернень покладатиметься на бюджет відповідної громади.

Висновки. Зважаючи на широке коло суб'єктів, що беруть участь у адміністративних відносинах із надання адміністративних послуг в сфері будівництва, важливим на сьогодні є удосконалення системи таких послуг, в тому числі, як за рахунок розширення штату необхідних працівників та кількості структурних підрозділів відповідних органів, але й за рахунок додаткового навчання щодо можливостей онлайн послуг як самих суб'єктів, які такі послуги надають, так і заявників.

У зв'язку із викладеним важливими, на нашу думку, є розширення та посилення уваги на таких заходах: проведення онлайн-семінарів та навчання щодо надання адміністративних послуг у сфері будівництва; розробка більш детальний набір інструкцій з урахуванням вхідних питань та помилок; проведення розсилки методичних матеріалів та змін у законодавстві у сфері будівництва для ЦНАП; надання територіальним громадам, які утворили власні органи архітектурно-будівельного контролю повноваження щодо реєстрації документів та здійснення контролю будівництва на території громад; посилення контролю за оновленням програмного забезпечення та посилення кібербезпеки ЄДЕССБ.

REFERENCES:

1. Tymoshchuk, V. P. (ed.) (2013). *Naukovo-praktychnyj komentar do Zakonu Ukrainy "Pro administratyvni poslughy"* [Scientific and practical commentary to the Law of Ukraine "On Administrative Services"]. Kyjiv: FOP Moskalenko O. M., 392 p. [in Ukrainian].
2. Bukhanevych, O. M. (2015). *Problemy nadannja administratyvnykh poslugh orghanamy miscevoho samovrjaduvannja* [Problems of providing administrative services by local self-government bodies]. *Naukovyj visnyk Mizhnarodnogho ghumanitarnogho universytetu. Serija: Jurysprudencija* [Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series: Jurisprudence]. Vol. 14 (1). P. 71–73.
3. Dzharova, O. V. (2015). *Dozviljna dijalnistj orghaniv publichnoji administraciji v Ukraini: pytannja teoriji ta praktyky* [Permissive activity of public administration bodies in Ukraine: issues of theory and practice]: monohrafiya / O. V. Dzharova ; Kharkiv. nac. un-t vnutr. sprav. Kharkiv: Dysa pljus, 685 p. [in Ukrainian].
4. Legheza, Je. O. (2016). *Teorija publichnykh poslugh: administratyvno-pravova skladova* [Theory of public services: administrative and legal component]. Kherson: Vydavnychij dim "Gheljvetyka". 452 p. [in Ukrainian].
5. Bublejnyk, V., Legheza, Je. (2024). *Shhodo sutnosti publichnykh poslugh v suchasnykh umovakh* [On the essence of public services in modern conditions]. *Law. State. Technology*. Vol. 3. P. 41–46.
6. Ghorbatjuk, V. I. (2014). *Mekhanizmy nadannja administratyvnykh poslugh u sferi upravlinnja derzhavnymy finansamy* [Mechanisms for providing administrative services in the sphere of state finance management]: dys. ... k. derzh. upr.: 25.00.02. K. 221 p. [in Ukrainian].

7. Rozmaricyna, N. A. (2019). Kontrolj za nadannjam administratyvnykh poslugh v umovakh reformuvannja orghaniv publichnogho upravlinnja [Control over the provision of administrative services in the context of reforming public administration bodies.]. *Derzhavne upravlinnja: udoskonalennja ta rozvytok* [State administration: improvement and development]. Vol. 10. Retrieved from: (<http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1507>) (access: 09.10.2024).
8. Khlaborob N. Je. (2023). Kontrolj za nadannjam administratyvnykh poslugh v sferi mighraciji (emighraciji ta immighraciji): teoretyko-pravovi aspekty [Control over the provision of administrative services in the field of migration (emigration and immigration): theoretical and legal aspects.]. *Jurydychnyj naukovyj elektronnyj zhurnal* [Legal Scientific Electronic Journal]. Vol. 3. P. 634–636.
9. Bukhanevych, O. M. (2015). Kontrolj u sferi nadannja administratyvnykh poslugh: sutnistj ta osoblyvosti zdijsnennja [Control in the field of administrative services: essence and features of implementation]. *Evropský politický a právní diskurz* [European political and legal discourse]. Vol. 2.4. P. 291–296.
10. Dejaki pytannja funkcionuvannja orghaniv arkhitekturno-budivelnogho kontrolju ta naghljadu [Some issues of the functioning of architectural and construction control and supervision bodies]: *Postanova KМУ vid 23 ghrudnja 2020 r. numb. 1340*. Retrieved from: (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1340-2020-p#Text>) (access: 09.10.2024).
11. Pro administratyvnu proceduru [n Administrative Procedure]: *Zakonu Ukrajinjy vid 17.02.2022. Numb. 2073-IX*. Retrieved from: (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text>) (access: 09.10.2024).
12. Tymoshhuk, V. (2020). Novely Zakonu shhodo merezhi CNAP [Amendments to the Law on the Central Administrative Service Network]. Retrieved from: (<https://pravo.org.ua/blogs/novely-zakonu-shhodo-merezhi-tsnap/>) (access: 09.10.2024).

НОТАТКИ

**ДНІПРОВСЬКИЙ НАУКОВИЙ ЧАСОПИС
ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ, ПСИХОЛОГІЇ, ПРАВА**

Випуск 1

Коректура • *Ірина Чудеснова*

Комп'ютерна верстка • *Олена Данильченко*

Підписано до друку: 30.05.2025

Формат 60×84/8. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 14,65. Замов. № 0625/477. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»

65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1

Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 7623 від 22.06.2022 р.